

ÖZET

Finansal piyasaların liberalizasyonu ve portföy yatırımlarının önündeki engellerin kalkması ile birlikte, dünya ekonomisi küreselleşme süreci içerisine girmiştir. Bu süreçle birlikte, birden fazla ülkede faaliyette bulunan çok uluslu şirketler; gelişmekte olan ülkelerdeki doğal kaynaklardan, büyük piyasa olanaklarından, kalifiye ve ucuz işgücünden faydalanmak için yatırımlarını bu ülkelere yöneltmeye başlamışlardır.

Gelişmekte olan ülkeler ise, ekonomilerini daha iyi bir duruma getirmek ve portföy yatırımlarından daha istikrarlı olan doğrudan yabancı yatırımları çekmek için birbirleri ile rekabet içerisine girmişlerdir. Gelişmekte olan ülkeler, daha uygun fiziksel altyapı, daha ucuz kalifiye işgücü ve vergisel teşvikler sunup, ülkelere olan doğrudan yabancı yatırımları arttırmak istemektedirler.

Hazırlanan yüksek lisans tezinde gelişmekte olan ülkelerin doğrudan yabancı yatırım çekebilmek için uyguladıkları vergisel teşvikler incelenmiş ve bu teşviklerin etkileri, yararlı olup olmadıkları araştırılmıştır.

ABSTRACT

With the liberalization of the financial markets and the leaving the protection against portfolio investments, the world economy has been into the globalisation process. With this process, the multinational cooperations that are in activity at more than one country worldwide, try to get benefits from developing countries' natural resources, large domestic markets, small costed and qualified workforce. Therefore the multinational cooperations begin to move their investments to developing countries.

The developing countries are in competition with each other to attract more foreign direct investments which are more stabilized than portfolio investments, for making their economies better. Developing countries want to increase inward foreign direct investments with offering more suitable physical infrastructure, more small costed qualified workforce and tax incentives.

In this thesis, the tax incentives for inward foreign direct investments that developing countries offers is examined and the effectiveness of tax incentives on foreign direct investments is analyzed.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	1
ABSTRACT.....	2
İÇİNDEKİLER.....	3
KISALTMALAR CETVELİ.....	7
TABLO VE ŞEKİLLER CETVELİ.....	8
ÖNSÖZ.....	9
GİRİŞ.....	10

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR İLE İLGİLİ GENEL AÇIKLAMALAR

1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM KAVRAMI VE ETKİLEYEN FAKTÖRLER	14
1.1.DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMIN TANIMI VE ÖNEMİ.....	15
1.2.DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	22
2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMIN BELİRLEYİCİLERİ.....	27
2.1. PİYASA ODAKLI YATIRIMLAR.....	27
2.2. İHRACAT ODAKLI YATIRIMLAR.....	28
2.3. SERBEST TİCARET BÖLGELERİ VE ORTAK PAZARLAR.....	29
3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA ULUSLARARASI FON KURULUŞLARI İLİŞKİSİ.....	31
4. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMIN SEYRİ.....	35

İKİNCİ BÖLÜM
DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA YÖNELİK VERGİ TEŞVİK
POLİTİKALARI

1.DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMA YÖNELİK OLARAK GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER TARAFINDAN UYGULANAN VERGİ TEŞVİK POLİTİKALARI.....	44
1.1.VERGİ TEŞVİKLERİNİN SINIFLANDIRILMASI.....	46
1.1.1.BELİRLİ İKTİSADİ FAALİYETLER YA DA İŞLETME TÜRLERİNİ HEDEFLEYEN KURUMLAR VERGİSİ ORANLARI İNDİRİMLERİ..	46
1.1.2.VERGİ TATİLİ.....	48
1.1.3.ZARARLARIN İLERİYE NAKLİ.....	49
1.1.4.YATIRIM İNDİRİMLERİ.....	50
1.1.5.İTHALAT VE TÜKETİM VERGİLERİNDEN MUAFİYET.....	50
1.1.6.KAYNAKTA KESİLEN VERGİDEN MUAFİYET.....	51
1.2.VERGİ TEŞVİK POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	51
2.DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM KONUSUNDA EV SAHİBİ VE YATIRIMIN GELDİĞİ ÜLKELER ARASINDA ÇİFTE VERGİLENDİRMEYİ ÖNLEYİCİ ANLAŞMALARIN ROLÜ.....	56
3.VERGİ TEŞVİKLERİNİN EV SAHİBİ ÜLKEYE ETKİLERİ.....	58
3.1. OLUMLU ETKİLER.....	59
3.2. OLUMSUZ ETKİLER.....	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA YÖNELİK VERGİ TEŞVİKLERİ

1. TÜRKİYE'DE YABANCI YATIRIMLAR.....	70
1.1. TÜRKİYE'DE YABANCI YATIRIMLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	70
1.1.1. OSMANLI DÖNEMİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI....	70
1.1.2. CUMHURİYET DÖNEMİ YABANCI YATIRIMLAR.....	73

1.1.2.1. 1923 – 1950 DÖNEMİ YABANCI YATIRIMLAR.....	74
1.1.2.2. 1950 - 1979 DÖNEMİ YABANCI YATIRIMLAR.....	75
1.1.2.3. 1980 – 1989 DÖNEMİ YABANCI YATIRIMLAR.....	77
1.1.2.4. 1990 SONRASI DÖNEMDE YABANCI YATIRIMLAR.....	78
1.2. TÜRKİYE VE DÜNYA’DA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA YÖNELİK KARŞILAŞTIRMALAR.....	81
2.TÜRKİYE’DE VERGİ TEŞVİK TÜRLERİ.....	84
2.1. YATIRIM AŞAMASINDA UYGULANAN VERGİSEL TEŞVİKLER.....	84
2.1.1. GÜMRÜK VERGİSİ VE FON MUAFİYETİ.....	85
2.1.2. MAKİNE VE TEÇHİZAT ALIMINDA KATMA DEĞER VERGİSİ İSTİSNASI.....	86
2.1.3. BİNA İNŞAAT HARCİ İSTİSNASI.....	87
2.2. İŞLETME AŞAMASINDA UYGULANAN VERGİSEL TEŞVİKLER.....	87
2.2.1. FİNANSMAN FONU.....	88
2.2.2. YATIRIM KREDİLERİNDE VERGİ, RESİM VE HARÇ İSTİSNASI.....	88
2.2.3. HIZLANDIRILMIŞ AMORTİSMAN.....	91
2.2.4. TURİZM HASILATI İSTİSNASI.....	91
2.3. TEKNOLOJİ GELİŞTİRME BÖLGELERİ ve SERBEST BÖLGELER.....	92
3. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ.....	95
3.1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARININ ÖDEMELER DENGESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	95
3.2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMIN EKONOMİK KALKINMA VE BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	97

3.3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	98
3.4. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TEKNOLOJİ ÜZERİNE ETKİSİ.....	100
SONUÇ	102
KAYNAKÇA	109

KISALTMALAR CETVELİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AR&GE	: Araştırma Geliştirme
CMCG	: Capital Markets Consultive Group
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirket
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
EPZ	: İhracat İşleme Bölgeleri
GATS	: Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülke
IMF	: Uluslararası Para Fonu
ITA	: Uluslararası Ticaret Yönetimi
İSO	: İstanbul Sanayi Odası
KDV	: Katma Değer Vergisi
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MERCOSUR	: Güney Amerika Ortak Pazarı
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
T.A.Ş.	: Türk Anonim Şirketi
TTK	: Türk Ticaret Kanunu
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü

TABLO VE ŞEKİLLER CETVELİ

TABLO 1 : Gelişmekte Olan Őlkelere Yönelik Net Uzun Dönem Uluslararası Finansman Akışları.....	34
TABLO 2 : Yatırım İklimi İle İlgili Ulusal Düzenlemeler.....	38

ÖNSÖZ

Hazırlanan yüksek lisans tezinde, gelişmekte olan ülkelerin yatırımcılara sağladığı çeşitli vergi teşvikleri ve bu teşviklerin doğrudan yabancı sermayeyi çekmedeki faydası incelemektedir. Çeşitli kitaplara, akademik makalelere ve internet sitelerine başvurulmuştur. İlk bölüm doğrudan yabancı yatırım kavramı ile ilgili genel açıklamaları, incelemektedir. İkinci bölüm doğrudan yabancı yatırımlara yönelik vergi teşvik politikalarını kapsamaktadır. Bu kısımda çeşitli vergi teşvik türlerinin sınıflandırılması yapılmakta ve vergi teşviklerinin ev sahibi olan ülkeye olan etkileri değerlendirilmektedir. Üçüncü bölüm Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların tarihsel gelişimini ve Türkiye’de uygulanan vergi teşvik türlerini ve doğrudan yabancı yatırımların Türkiye ekonomisine etkilerini incelemektedir.

Konu ile ilgili çeşitli kitaplar, makaleler ve internet kaynakları literatür taramasından geçirilip, yorumlanmıştır. Doğrudan yabancı yatırım çekmek için uygulanan vergisel teşviklerin etkisi irdelenmiş, Türkiye’de ve dünyada doğrudan yabancı yatırımların seyri, tarihsel gelişimi ve uygulanan teşvikler hakkındaki çalışmalar derlenmiştir.

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkeler çağdaş gelişmiş ülkelerin refah seviyesine ulaşabilmek için ekonomik, siyasal ve kültürel reform süreci içinde bulunan ülkelerdir. Gelişmekte olan ülkelerin küçük ve fakir olması gibi bir zorunluluk yoktur. Zengin doğal kaynaklar, geniş bir coğrafi alan ve nitelikli ucuz işgücüne sahip bazı ülkeler de gelişmekte olan ülke olarak görülebilmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımcılarının kendi ülkeleri dışında bir başka ülkede üretim yapmak amacıyla sermayelerini, teşebbüslerini, bilgi ve tecrübelerini, teknik bilgilerini getirmeleri, ilgili ülkede tesis kurmaları, ortaklık oluşturmaları veya mevcut bir tesisi satın almaları ile yapılan yatırıma “doğrudan yabancı yatırım” denir.

Doğrudan yabancı yatırım literatürde belli başlı ilgi ve tartışma konularından biri olarak önem kazanmaktadır. Bazı akademisyenler doğrudan yabancı yatırımı gelişmekte olan ülkeler için faydalı ve gerekli, bazıları da geri kalmışlığın önemli bir sebebi olarak görmektedir. Doğrudan yabancı yatırım konusunda olumlu görüşe sahip olan akademisyenlere göre, iç kaynakların yetersiz bulunduğu gelişmekte olan ülkeler için yabancı yatırım ile gelen ilave kaynak, kalkınmayı hızlandıracak önemli bir etken olarak nitelendirilmektedir. Bu görüşe sahip olan akademisyenlere göre doğrudan yabancı yatırım; gelir, döviz, istihdam, insan gücü nitelikleri, gelir dağılımı gibi makro değişkenleri olumlu yönde etkileyebilmektedir. Rekabet, endüstriyel verimlilik, teknolojik gelişme, ürün geliştirme gibi alanlarda önemli katkılar sağlanabilmektedir.

Karşıt görüşe sahip akademisyenlere göre ise, doğrudan yabancı yatırım daha genel olarak ifade ile yabancı sermaye, geri kalmışlığın önemli bir nedenidir ve günümüzdeki az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin çoğu uzun bir dönem boyunca süren yabancı sermaye varlığı yüzünden kalkınamamışlardır. Dahası gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yürüttükleri yabancı sermaye faaliyeti ile kalkınmışlardır.

Doğrudan yabancı yatırımlar temelde yatırım faaliyetlerini birden fazla ülkede sürdürür. Üretimle ilgili kararları bir merkezden alan veya çeşitli yollarla bağlı şirketlerin kararlarını etkileyebilen çokuluslu şirketler tarafından yapılırlar. Bu tür firmalar bazı yazarlar tarafından 20. yüzyılın ekonomik ve sosyal alandaki en büyük gelişmesi olarak nitelendirilmiştir. Bu firmaların yaygınlaşma süreci, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasındaki döneme rastlamaktadır. Tarihi açıdan çokuluslulaşma ilk olarak, Amerikan şirketlerinde ortaya çıkmış ve onun ardından Batı Avrupa ve Japon firmaları takip etmiştir.

Doğrudan yabancı yatırım küreselleşme ile ivme kazanmış bir kavramdır. Günümüzde özellikle çokuluslu şirketlerin gerek yapıları gerekse elde etmiş oldukları gelirler ile küreselleşme üzerinde oynadıkları rol azımsanamayacak düzeydedir. Küreselleşme olgusuna son yıllarda önemli ölçüde damgasını vuran çokuluslu şirketler, neredeyse firma yapısını aşip birer siyasi ve ekonomik güç unsurları haline gelmişlerdir.

Küreselleşme dışında, pazar büyüklüğü ve ev sahibi ülke ile ilgili büyüme beklentileri, yerel işçilerin maliyetinden çok işçilerin ücret-ayarlı verimliliği, altyapının mevcudiyeti, yabancı yatırımlar için uygulanan vergi teşvikleri doğrudan yabancı yatırımcıların bir ülkede yatırım yapmasında önemli rol oynayan faktörlerdir.

Doğrudan yabancı yatırım akımları 1990'lı yılların başından itibaren hem gelişmekte olan ülkelere yönelik olarak hem de küresel düzeyde önemli ölçüde artış göstermiştir. Bunun en büyük nedeni de makroekonomik ve yapısal reformların bazı ülkeler tarafından kabul edilmesi ve uygulanması ve buna bağlı olarak büyüme beklentilerinin güçlenmesidir.

Küresel ekonomik ve siyasi olguların gelişmesiyle, doğrudan yabancı yatırımının faydalarının farkına varılması, doğrudan yabancı sermayeye doğru dünya çapında bir rekabet başlatmıştır. Doğrudan yabancı yatırımı çekmek için sıkı mücadele eden ve

sayısı gittikçe artan devletlerin olduğu yerlerde vergi teşvikleri küresel bir olgu haline gelmiştir.

Esas olarak temel vergi reformlarının amaçları vergi gelirlerini artırmak, vergi yükünün dağıtımındaki haksız farklılıkları ortadan kaldırmak, vergi yönetimini modernize etmek ve güçlendirmek olmasına karşılık vergi teşvik kanunlarının yapılması aksi etkilere de sahip olabilmektedir. Bu çeşit yasalar devletin gelirlerini azaltmakta, eşit gelire sahip vergi ödeyenler için vergi yükü dağıtımında yeni farklılıklar getirmekte ve vergi yönetimine yeni yükler bindirmektedir

Dünyada finansal liberalleşme ve küreselleşme olgusu ile gündeme gelen doğrudan yabancı yatırımların gelişmekte olan ülkelere çekilmesinde önemli bir role sahip olan vergi teşviklerinin incelenmesi, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin uygulayacakları stratejilerin belirlenmesi açısından önemlidir.

Bu çalışmada, gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımlar ve uygulanan vergi teşvikleri açıklanmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar için uygulanan vergisel teşviklerin literatür taraması yapılarak günümüzdeki uygulamalarının açıklanması amaçlanmıştır.

Çalışma giriş ve sonuç bölümleri dışında üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde; doğrudan yabancı yatırımlar ve vergi teşvik politikaları ile ilgili genel açıklamalar başlığı altında doğrudan yabancı yatırım kavramı ve bunu etkileyen faktörler, doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri, doğrudan yabancı yatırım ve küreselleşme ilişkisi, doğrudan yabancı yatırım ve uluslararası fon kuruluşları ilişkisi, gelişmekte olan ülkelere doğrudan yabancı yatırımın seyri, doğrudan yabancı yatırımlar karşısında ev sahibi ülkelerin tutum ve politikaları incelenmiştir.

İkinci bölümde; doğrudan yabancı yatırımlara yönelik vergi teşvik politikaları başlığı altında; doğrudan yabancı yatırım çekmek için gelişmekte olan ülkeler

tarafından uygulanan vergi teşvik politikaları, doğrudan yabancı yatırım konusunda ev sahibi ve yatırımın geldiği ülkeler arasında çifte vergilendirmeyi önleyici anlaşmaların rolü, vergi teşviklerinin ev sahibi ülkeye olumlu ve olumsuz etkileri anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde; yabancı sermaye yatırımlarının teşvik stratejilerinin vergi politikaları ekseninde Türkiye boyutuyla incelenmesi başlığı altında; Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar ve vergi teşvik politikaları, Türkiye’de vergi teşvik türleri, Türkiye’de vergi politikalarının uluslararası doğrudan yatırımlara etkisi, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye ekonomisine etkileri ortaya konulmuştur.

Sonuç başlığı altında tezin konusu ile ilgili değerlendirmelere ve önerilere yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR İLE İLGİLİ GENEL

AÇIKLAMALAR

1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM KAVRAMI VE ETKİLEYEN

FAKTÖRLER

Gelişmekte olan ülkeler (ve bu ülkelerin finansal piyasaları olarak tanımlanan yükselen pazarlar), performansını dünyanın daha gelişmiş ülkelerinin seviyesine yükseltmek amacıyla değişmek ve ekonomisini geliştirmek için çaba sarf eden, reformlar yapan ülkeler anlamına gelir.⁽¹⁾

Dünya üzerinde farklı coğrafyalardaki büyük ve küçük çoğu gelişmekte olan ülkenin doğal kaynaklar, işçilik, teknoloji, coğrafi konum veya kültür anlamında uluslararası ticarete değerli olabilecek bir özelliği vardır. Günümüzde gelişmiş ülkelerdeki çok uluslu şirket yatırımcıları, gelişmekte olan ülkelerdeki emek gücü ve doğal kaynaklardan, politik ve ekonomik istikrar söz konusu olduğu sürece, yükselen pazarlardan kendi ülkelerinde yatırım yapmaktan daha karlı bir şekilde faydalanarak uluslararası ticaret yatırımları yapmaktadırlar.

Yabancı yatırımlar gelişmekte olan ülkelerde yeni iş alanları yaratarak işgücü istihdamını sağlar. Buna bağlı olarak yeni teknolojiler ülkeye girer ve modern yönetim becerileri gelişir. Ülke dışında üretilen sermaye mallarının ülke içerisinde üretilmesi sayesinde ithalat oranları azalarak ihracat kapasitesi artar. Buna karşılık yabancı yatırımcıların karlarını ülke dışına transfer etmelerinden dolayı, söz konusu gelişmekte olan ülkelerin kaynaklarını azalttığı da düşünülmektedir.

⁽¹⁾ VAN, AGTMAEL, Antoine, W. ve PARK, Keith K: The World's Emerging Stock Markets: Structure, Development, Regulations & Opportunities, McGraw Hill Publishers, (Guide To World Market Series), USA, 1992, s.3

1.1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMIN TANIMI VE ÖNEMİ

Doğrudan yabancı sermaye yatırımcılarının kendi ülkeleri dışında bir başka ülkede üretim yapmak amacıyla sermayelerini, teşebbüslerini, bilgi ve tecrübelerini, teknik bilgilerini getirmeleri, ilgili ülkede tesis kurmaları, ortaklık oluşturmaları veya mevcut bir tesisi satın almaları ile yapılan yatırıma “doğrudan yabancı yatırım” denir⁽²⁾. Bir başka ifade ediş tarzıyla doğrudan yabancı yatırım bir ekonomide yerleşik olan bir kişinin (doğrudan yatırımcı) başka bir ekonomideki bir girişimle ilgili sürekli bir fayda sağladığı (doğrudan yatırım girişimi) bir sınır-ötesi yatırım olarak tanımlanır⁽³⁾.

Sürekli fayda doğrudan yatırımcı ile doğrudan yatırım girişimi arasında portföy yatırımlarına göre çok daha uzun bir ilişki olmasını ve doğrudan yatırım girişiminin yönetilmesinde doğrudan yatırımcıya her zaman etkili bir söz hakkı veya bir söz hakkı potansiyeli verilmesini ifade eder⁽⁴⁾. Bir başka tanıma göre ise doğrudan yabancı yatırım; yatırımcının bulunduğu ekonomik ortamın dışında bir ortamda işleyen bir girişimden sürekli bir fayda sağlamak için yapılan yatırımdır⁽⁵⁾. Doğrudan yabancı yatırımda yatırımcının amacı girişimin yönetiminde etkili bir söz hakkına sahip olmaktır.

Bir doğrudan yabancı yatırım doğrudan yatırımcının normal hisselerin yüzde 10 veya daha fazlasını elde etmesi veya girişim ile ilgili yurtdışında oy kullanma gücüne sahip olması ile kurulabilmektedir⁽⁶⁾. Doğrudan yabancı yatırımın tanımına yabancı yatırımcılar tarafından yeniden yatırım yapılarak sağlanan kazançlar, doğrudan

⁽²⁾ ERGÜL, Nuray: “Ülkemizde Doğrudan Yabancı Yatırımların Durumu”, Vergi Dünyası, Şubat 2004, Yıl 23, Sayı 270, s.147

⁽³⁾ GÜNAYDIN, İhsan: “Vergi Politikalarının Uluslararası Doğrudan Sermaye Yatırımları Üzerine Etkisi” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Trabzon, T.C.Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran, 1998, s. 8

⁽⁴⁾ THOMSEN, Stephen ve Woolcock, Stephen: Direct Investment and European Integration Competition Among Firms and Governments, The Royal Institute Of International Affairs, Printer Publishers, London, 1993, s.26

⁽⁵⁾ SARKAR, Ranjan, Chitta: Tax Incentives And Economic Growth An International Comparison, New Century Publications, New Delhi, India, 2004, s.13

⁽⁶⁾ THOMSEN, Stephen ve WOOLCOCK, Stephen: a.g.e., s.27

yatırımcı ile bağı ortaklıklar, şubeler ve ortaklıklar arasındaki diğer doğrudan yatırımlar ve off-shore yatırımlar ile doğrudan yabancı yatırımcı tarafından sağlanan girişim sermayeleri dahil olmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırım birkaç şekilde oluşabilir. Başka bir şirketin mal varlıklarının satın alınması, mal varlıklarının başka bir şirkete devrilmesi, başka bir ülkede kazanılan yeniden yatırımdan sağlanan karlar- bunların hepsi doğrudan yatırım yöntemleridir. Hisselerin satın alınması durumunda doğrudan yatırım (portföy yönetiminin tersine) hisseleri devredilen şirketi kontrol etme veya yönetimine katılma hakkı verilmesi gibi önemli bir hisse paylaşımı devrini kapsamaktadır: genellikle doğrudan yatırımı portföy yatırımından ayırt edebilmek için % 10 oranında bir başlangıç oranı ele alınır. Bir bağı ortaklık veya şubeye kredi vermek normalde doğrudan yatırım olarak değerlendirilirken aralarında bir bağ olmayan bir şirkete kredi vermek veya bonolarını satın almak portföy yönetimi olarak değerlendirilmektedir.

Doğrudan yabancı yatırım birkaç şekilde görülebilir⁽⁷⁾.

Bunlardan en yaygın olanları:

- Başka bir ülkedeki mevcut bir girişimin (özel veya devlete ait) devralınması veya ortaklık kurulması,
- Başka bir ülkedeki mevcut bir girişim ile bir bağı ortaklık oluşturmak,
- Başka bir ülkedeki yeni bir girişim oluşturmak ve
- Mevcut bir yabancı-yatırım projesine ek yatırım veya yeniden yatırım yapmak.

Doğrudan yabancı yatırımlar, başlangıçta ulusal firmaların rekabet gücü eksikliği nedeniyle zor durumda kalmalarına ve hatta bazı firmaların piyasa dışına itilmesine ve dolayısıyla işsizliğe yol açma riskini bünyesinde barındırır da, bir yandan ilave yatırım kapasitesinin ortaya çıkmasına ve böylece yurtiçi istihdam olanaklarının

⁽⁷⁾ CMCG: a.g.e., ss.25,41 (30.05.2006)

artmasına yol açarken öte yandan oluşturduğu pozitif dışsallıklar yoluyla ulusal firmaların rekabet güçlerini orta ve uzun vadede arttırma potansiyeline sahiptir⁽⁸⁾.

Genel bir önerme olarak, doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkeye aşağıdaki faydaları sağladığına inanılmaktadır⁽⁹⁾:

- Artan istihdam,
- Yatırım için gerekli olan mevcut sermaye havuzunun artması,
- Ülkeye yeni yönetim strateji ve teknolojilerin transferi,
- Ev sahibi ülke ve toplum için artan karlılık.

Yine de kazanılan bu faydalara rağmen pek çok ülke doğrudan yabancı yatırımlara karşı kısıtlamalar getirmeye devam etmektedir. Şu anda çok az ülke yurtdışında kurulan ÇUŞ'lar tarafından ekonomik ve politik olarak hükmedilmekten korkmaktadır. Fakat ÇUŞ'lar tarafından sağlanan avantajların en azından bazı sektörlerde yerel rekabetten uzak kalmaları veya yerel girişimcilerin bu sektörlere girmelerini engelleyebileceği yönünde önemli çekinceler bulunmaktadır. Sonuç olarak yabancı yatırımcıların (örneğin finansal hizmetler veya toptancılık gibi) belirli sektörlerden dışlanması veya (örneğin doğal kaynakların değerlendirilmesi gibi) bazı sektörlerde katılımı konusunda sınırlamalar getirilmesi alışılmadık bir durum değildir. Ayrıca bütün doğrudan yabancı yatırımların aynı derecede faydalı olmadığı yönünde bir anlayış bulunmaktadır. Burada önemli olan yatırımın miktarından çok niteliğidir⁽¹⁰⁾.

Ticari engelleri ve korumacılık politikalarının olumsuz etkilerini ortadan kaldırmanın yollarından biri diğer ülkelere doğrudan yatırım yapmaktır. Bu nedenle doğrudan yabancı sermaye yatırımları ihracatı ikame etme yeteneğine sahiptir. Herhangi bir ülkenin yabancı ülkelerde belirli bir düzeyde yatırıma sahip olması da

⁽⁸⁾ AKTAN, Coşkun, Can: Rekabet Gücü ve Türkiye, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Yayın No 255, Ankara, 2004, s.94

⁽⁹⁾ OECD "Tax Policy Assessment and Design In support Of Direct Investment" www.investmentcompact.org/dataoecd/46/14/34466352.pdf s.28, (31.04.2006)

⁽¹⁰⁾ SARKAR, Ranjan, Chitta: a.g.e., s.33

doğrudan yabancı yatırımlarını ülkesine çekebilmesi de rekabet gücünün göstergelerinden biridir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekebilen bir ülke/bölge, rakiplerine kıyasla avantajlı üretim koşullarına ve ticaret için elverişli bir ortama sahip olduğu için rekabet gücü yüksektir⁽¹¹⁾.

Doğrudan yatırım girişimindeki sürekli fayda yurtdışındaki üretim tesislerinin, banka binalarının, depoların ve diğer kalıcı veya uzun-dönemli organizasyonların kurulmasını kapsar. Bu oluşum, yeni bir kuruluş veya girişim, bağlı ortaklıklar oluşturulması veya yurt dışındaki mevcut bir girişimin kazanılmasını (sınır-ötesi birleşme ve devirler) da kapsayabilir.

Doğrudan yatırım sadece doğrudan yatırımcı ile doğrudan yatırım girişimi arasındaki doğrudan yabancı yatırım ilişkisinin kurulmasındaki başlangıç işlemlerini değil fakat iki taraf ve bağlı girişimler arasındaki müteakip işlemleri de kapsamaktadır. Bu yüzden, doğrudan yatırım ilişkileri asıl doğrudan yatırımcının ötesinde genişler ve diğer yabancı bağlı girişimleri ve doğrudan yatırımcının 'şirket aile grubu'nun parçaları olan bağlı şirketlerini de kapsar. Doğrudan yabancı yatırım kurulduğu zaman doğrudan yabancı yatırımlardaki artışlar hepsi doğrudan yabancı yatırımın sermayesini temsil eden ek hisse sermayesi artırımını, bağlı ortaklıklar veya ilgili girişimler tarafından temettü (kar payı) olarak dağıtılmamış kazanımların yeniden yatırımda kullanılmasını, dağıtılmamış şube karları veya borçlarının artırılması gibi çeşitli şirket içi talepler şeklini alabilir. Bu işlemler yerel piyasalardan veya uluslararası sermaye piyasalarından (doğrudan yatırımcıların garantisi ile veya garantileri olmadan) borçlanarak çalışmalarını genişletebilecekleri doğrudan yatırım girişimlerine mevcut olan finansman yönteminin sadece bir yönünü kapsamaktadır⁽¹²⁾.

Doğrudan yabancı yatırım şekilleri düşünüldüğünde, doğrudan yabancı yatırımın, doğrudan yatırım girişiminin bütün varlıklarını kapsamadığı sadece doğrudan

⁽¹¹⁾ AKTAN, Coşkun, Can ve VURAL, İstiklal, Y: Rekabet Gücü ve Rekabet Stratejileri, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Rekabet Dizisi:2, Yayın No :254, Ankara, 2004, s.69

⁽¹²⁾ CMCG: a.g.e., s.41

yatırımcı veya yabancı bağılı girişimler ve doğrudan yatırımcının aile grubunun bir parçası olan bağılı şirketler tarafından finanse edilen bölümünü kapsadığı da görülmektedir.

Yabancı yatırımlar özellikle sermaye sorunu olan az gelişmiş ülkeler için oldukça önemlidir. Küreselleşme ile yabancı yatırımlara yönelik politik tutum değişmiştir. Günümüzde bir çok hükümet, ekonomik büyümeyi arttırmanın kilit faktörü olarak gördükleri yabancı yatırım akışını aktif olarak teşvik etmektedir⁽¹³⁾.

Gelişmekte olan ülkeler ekonomilerini geliştirebilmek için çeşitli uluslararası finansal destek programlarından yararlanırlar. Bu destek programları IMF ve Dünya Bankası gibi çok uluslu organizasyonlardan verilen kredi ve diğer destekleri, gelişmiş ülkelere yapılan dış yardımı ve daha gelişmiş ülkelere ihracat yapabilmeleri için düşük tarifeli özel ticaret statülerini kapsar. Gelişmekte olan ülkeler ayrıca kendi aralarında ihracat kapasitelerini arttırabilmek için ticaret grupları oluşturmaktadırlar.

Gelişmiş ekonomiler daha yüksek kişi başına düşen gayri safi milli gelirleri, daha fazla ihracatları, artan yabancı yatırımları, gelişen daha iyi yaşam standartları ve daha dengeli politik yapıları sayesinde yükselen pazarlardan faydalanmaktadırlar.

Doğrudan yabancı yatırımlar genelde ÇUŞ'lar tarafından gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere doğru kaydırılmaktadır⁽¹⁴⁾. ÇUŞ, bir ana merkezi bulunan ve bu merkeze bağılı farklı ülkelere faaliyet gösteren şubelerden oluşan bir bütündür. Merkez, şubelerin yönetimini denetlemekte ve bir sınır sisteminin beyni gibi rol oynamaktadır. Şubeler de buna karşılık olarak elde ettikleri kazançların tamamını veya bir kısmını merkezlere transfer etmektedirler. Böylesi bir sistem ile çokuluslu şirketler üretim faaliyetlerini evrenselleştirmiş olan dev kuruluşlardır. Aynı anda bir çok ülkede üretim gerçekleştirmektedirler. Büyük bir sermaye ve teknoloji gücüne

⁽¹³⁾ GİRAY, Filiz: “Küreselleşme Sürecinde Vergi Rekabeti ve Boyutları”, Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 5, Sayı 9, Mayıs 2005, s.96

⁽¹⁴⁾ TUĞLU, Ali: “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bu Yatırımların Vergilendirilmesi –I”, Yaklaşım, Yıl 11, Sayı 125, Mayıs 2003, s.105

sahip kuruluşlar olmakla birlikte, çeşitli uyrukta işçi mühendis ve yönetici çalışmaktadır. İstihdam olanakları yaratma özellikleri ile buldukları veya bulunacakları ülkeler açısından cazip görünmektedirler.

Doğrudan yabancı yatırım faaliyeti birden fazla ülkede sürdürülür. Üretimle ilgili kararları bir merkezden alan veya çeşitli yollarla bağlı şirketlerin kararlarını etkileyebilen çokuluslu şirketler tarafından yapılırlar. Bu şirketlerin üretim faaliyetlerini üç grupta toplayabiliriz ⁽¹⁵⁾.

-Geriye bağımlı üretim faaliyetleri: Daha çok doğal kaynakları işletmek için kurulurlar. Özelliklerine göre kendi sanayi üretimleri veya dünya pazarları için gerekli hammaddelerin çıkarılması, işlenmesi ve satışı faaliyetinde bulunurlar (petrol ve maden işletmeciliği gibi).

-İleriye bağımlı üretim faaliyetleri: Bunlar ya ana şirketin yabancı ülkelerdeki satış faaliyetlerini düzenlemek, ya da ana şirketin bulunduğu ülkenin pazarlarının sınırlı olması nedeniyle diğer ülkelerde yatırım yapma zorunluluğunda olan şirketlerdir.

-Yatay bağımlı üretim faaliyetleri: En yaygın biçimdir. Yatırım yapılan ülkedeki bağlı şirkete sermaye ile birlikte üretim için gerekli teknoloji, teknik yardım (know-how) ve işgücü transfer edilerek bağlı şirketin ana firmanın üretim stratejisi doğrultusunda üretim yapması sağlanır. Çoğu zaman oligopolistik bir yapıya sahip bulunan ve yatırımlarıyla yabancı ülkelerdeki nispi olarak düşük maliyetli üretim faktörleri ve pazar olanaklarından yararlanmaya çalışan bu şirketlerin amacı, karlarını dünya ölçeğinde maksimize etmektir.

Bu tür firmalar bazı yazarlar tarafından 20. yy'ın ekonomik ve sosyal alandaki en büyük gelişmesi olarak nitelendirilmiştir. Bu firmaların yaygınlaşma süreci, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasındaki döneme rastlamaktadır. Tarihi açıdan çokuluslulaşma ilk olarak, Amerikan şirketlerinde ortaya çıkmış ve onun ardından Batı Avrupa ve Japon firmaları takip etmiştir. Şirketlerin ana faaliyet alanları çeşitlilik

⁽¹⁵⁾ ALPAR, Cem: Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar, Evrim Yayınevi, Ankara, Aralık 1985, s.89

göstermektedir. Buna göre bazı çokuluslu şirketlerin yurt dışında kurulan şubelerinin amacı ana şirketlerin hammadde ihtiyacını karşılamaktır. Bazılarının amacı ise yurtdışındaki ucuz işgücünden yararlanarak elde edilen üretimin; ana ülke, yerel ülke veya üçüncü ülke piyasalarına pazarlanmasıdır ⁽¹⁶⁾.

Firmaların yurtdışında yatırım yapmayı tercih etme ve bir ülkeye yatırım yapmaya karar vermelerinde etkili olan bazı sebepler vardır. Tipik olarak çok uluslu şirketler belirli bir ürün piyasasında rekabet eden rekabetçi firmalar üzerinden örneğin entellektüel varlık mülkiyetlerinin (mesela teknik bilgi veya işin yapılmasıyla ilgili bilgiler) meziyetleri ve diğer piyasalarda sağlamış oldukları pozisyonları ile karşılaştırmalı bir avantaj sağlayabilecekleri yerlerde yatırım yapmayı düşünmektedirler.

Çok uluslu şirketler, yurtdışında bir veya daha fazla ürün zincirinin üretim ve katma-değerli pazarlama aşamalarını kontrol etmek veya içselleştirmek konusunda tercih yapabilecekleri yerlerde yatırım yapmayı tercih edebilirler. Doğrudan yabancı yatırımın temel amacı çoğunlukla karşılaştırmalı avantajları sayesinde ürün piyasalarında maliyet etkinliğine ulaşmayı sağlamak (bu pazarlara ihracat yapmaktansa) ve (doğal kaynaklar ve işçi kaynakları gibi) girdi piyasalarında maliyet-etkinliğine kavuşmayı sağlamaktır ⁽¹⁷⁾.

Bugün, uluslararası ilişkilerde güç; sayısı ikiyüze varan devletlerin elinde olmaktan çıkarak özel birimlerin (çok uluslu şirketlerin, hükümet dışı kuruluşların, vs) eline geçmiştir. Bugün, yaklaşık 250-300 hükümetler arası kuruluş, 40-60 bin arası çok uluslu şirket ve 30-40 bin arası uluslararası hükümet dışı kuruluş, 207 devletle birlikte dünyayı şekillendirmeye çalışmaktadır ⁽¹⁸⁾.

⁽¹⁶⁾ SEYİDOĞLU, Halil: Uluslararası İktisat, Güzem Yayınları, İstanbul, 2001, ss.678-679

⁽¹⁷⁾ OECD: Check List For Foreign Direct Investment Incentive Policies, www.oecd.org/dataoecd/45/21/2506900.pdf, s.29, (30.05.2006)

⁽¹⁸⁾ BAŞLAR, Kemal: Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar, Nobel Yayınları, No 654, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, USAK 2006, ss.202,203

1.2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Doğrudan yabancı yatırım küreselleşme ile ivme kazanmış bir kavramdır. Küreselleşme, son yıllarda dünya üzerinde yaşanmakta olan gelişmeleri tanımlamak için kullanılan bir sözcüktür. Bu tür gelişmeler politik, kültürel, ekonomik ve teknolojik olduğu için küreselleşme tanımının kişiden kişiye değişmesine sebep olmaktadır. Kimilerine göre; küreselleşme bir mit, çok uluslu şirketlerin kullandığı bir propaganda sloganı, kimilerine göreyse; dünyanın çehresini değiştiren ulusal sınırların önemini ortadan kaldıran bir süreçtir⁽¹⁹⁾. Küreselleşmeyi sağlayan en önemli öğeler, ulaşım teknolojisindeki gelişmeler, iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, firma stratejilerindeki değişimler ve hükümetlerin deregülasyon politikalarıdır. ÇUŞ'lar, üretim alanı olarak tek bir ülkeyi değil, bütün dünyayı hedeflemektedirler. Firma faaliyetlerinin küreselleşmesi, bir taraftan yatay ve dikey birleşmeler yoluyla firmalar arasındaki işbirliğini artırmış, diğer taraftan da, küresel rekabetin artmasına yol açmıştır⁽²⁰⁾. Küreselleşme olgusuna son yıllarda önemli ölçüde damgasını vuran çokuluslu şirketler, neredeyse firma yapısını aşır birer siyasi, ekonomik güç dengeleri haline gelmişlerdir.

Günümüzde özellikle çokuluslu şirketlerin gerek yapıları gerekse elde etmiş oldukları gelirler ile küreselleşme üzerinde oynadıkları rol azımsanamayacak düzeydedir. Dolayısıyla doğrudan yabancı yatırımları ele alırken en önce gözden geçirilmesi gereken unsur bu yatırımlara rahat bir yol açan küreselleşme kavramıdır.

1960'lı yıllarda çokuluslu şirketlerin faaliyetleri çok hızlı bir şekilde artmıştır. Bununla paralel bir şekilde uluslararası ticaret de çok hızlı bir şekilde büyüme göstermiştir. Daha sonra 1971-73 döneminde Bretton-Woods sabit ayarlanabilir kur sisteminin çöküşüyle birlikte sermaye piyasaları da hızla küreselleşme sürecine girmiştir. Diğer taraftan 1973 yılında dünya petrol fiyatlarında meydana gelen %

⁽¹⁹⁾ EROĞLU, Ö ve ALBENİ, M.: Küreselleşme Ekonomik Krizler ve Türkiye, Bilim Kitabevi, Isparta-2002, s.18

⁽²⁰⁾ www.canaktan.org/yeni-trendler/küresellesme/nedenler.htm, 03. 05. 2006

400'lük artış petro-dolar olgusunu gündeme getirmiş ve doların yeniden uluslararası finans piyasalarına geri döndürülme çabalarının başlamasına neden olmuştur⁽²¹⁾.

Sonuç olarak dünyanın büyük şirketleri kökenleri ister ABD, Avrupa, Japonya veya başka bir yer olsun, çok değişik yerlere yatırım yapmaktadırlar. Bu yatırımlar önceleri satış ve servis ağlarını ya da üretim tesislerini kapsarken son zamanlarda AR-GE faaliyetlerini de kapsamaktadır. 1980'lerdeki yatırımların büyük kısmı OECD Bölgesinde ve petrol üreten ülkede yapılmış, bir kısmı da eşit olmayan bir şekilde üçüncü dünyaya ve şimdilerde eski sosyalist ülkelere (geçiş ekonomilerine) kaymıştır⁽²²⁾.

Bunlara ek olarak doğrudan yabancı yatırımcılar aşağıdaki faktörlere göre de yatırım kararı almaktadır⁽²³⁾:

- Pazar büyüklüğü ve ev sahibi ülke ile ilgili büyüme beklentileri yatırım alanının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır çünkü gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırımlar artan bir şekilde ucuz iş gücünden çok bölgesel talepler dikkate alınarak gerçekleştirilmektedir.
- Yerel işçilerin maliyetinden çok işçilerin ücret-ayarlı verimliliği, kendiliğinden, gelişmekte olan ülkeleri ihracat platformu olarak kullanan 'bir yere bağlı olmayan' firmaların etkinlik-bekleyen yatırımları için artan bir şekilde itici kuvvet olacaktır.
- Altyapının mevcudiyeti de kritik bir noktadır. Altyapı darboğazlarının atlatılması konusunda en iyi hazırlanan gelişmekte olan ülkeler daha fazla miktarda doğrudan dış yardımı da garanti altına alacaktır.

⁽²¹⁾ BAŞOĞLU, Ufuk ve ÖLMEZOĞULLARI, Nalan. ve PARASIZ, İlker: Dünya Ekonomisi Küreselleşme, Finansal Kurumlar ve Küresel Makro Ekonomi, Ezgi Kitabevi, Bursa-1999, ss.3-4

⁽²²⁾ FREEMAN, C-SOETE, L (Çev. Ergun TÜRKCAN): Yenilik İktisadı, Ankara, Tübitak Yayınları, 2003, s.353

⁽²³⁾ OECD: Check List For Foreign Direct Investment Incentive Policies, www.oecd.org/dataoecd/45/21/2506900.pdf, s.28

- Bazı sektörler haricinde, vergi oranlarının makul olmasının ve vergi rejiminin istikrarlı olmasının önemli bir nokta olması ile birlikte, içeriye doğru doğrudan yabancı yatırımlar için uygulanan vergi teşvikleri de yatırım alanının belirlenmesinde önemli bir rol oynamamaktadır.

GOÜ'ler ile ilgili doğrudan yabancı yatırım beklentileri hakkındaki görüşler yatırımcıların hem bölgesel hem de sektörel odaklanmalarına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Daha genel olarak:

Gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırımlar büyük pazarları olan ve büyüme beklentisi sözü veren ülkeler üzerinde odaklanacak Pazar araştırma çalışmaları tarafından da belirlenmektedir. Bu bağlamda, ülkelerin serbest ticaret anlaşmalarına ve bölgesel ticari entegrasyon projelerine katılmaları–ki bu durum aynı zamanda mal ve hizmetlere karşı bölgesel talebi ve potansiyel pazar büyüklüğünü de arttıracaktır- bu ülkelerin doğrudan yabancı yatırımcılara karşı olan taleplerini büyük ölçüde arttırmaktadır.

1990'lı yıllarda özellikle bankacılık ve sermaye piyasaları gibi hizmet sektörlerini tercih eden yatırımcılar, ekonomik krizler sonucunda gelişmekte olan ülkelerde yatırım yapmanın, ekonomik krizlerden önce oluşan ve gizli kalmış riskleri olduğundan fazla büyüttüğünün altını çizmektedir⁽²⁴⁾. Bu yatırımcılar Latin Amerika ve büyük olasılıkla diğer gelişmekte olan ülkelerdeki yatırım araştırmalarını azaltmayı planlamaktadır.

Potansiyel ev sahibi ülkelerin neden belirli bir yabancı firmanın yurtdışında yatırım yapmak istemesi konusunda ya hiçbir etkisi yoktur ya da çok küçük bir etkisi vardır, bu durum büyük ölçüde geçmişteki şu andaki ve gelecekteki kamu politikaları ve yönetimle ilgilidir, bunlar bir yatırımcının nerede yatırım yapmayı seçeceği konusunda temel etkiye sahip olabilmektedir.

⁽²⁴⁾ CMCG, a.g.e., ss.3,5,19

Bazı durumlarda, ülke seçimi - örneğin bir ülke önemli bir pazarı temsil ediyorsa ve ticari engeller yüzünden bir ülkeye yatırım yapmak o ülkeye ihracat yapmaktan daha karlı ise - çok aşikar olabilir veya ev sahibi ülke çok bol ve ucuz kaynaklar ve ihracat konusunda çok önemli karlar sunabilir fakat genellikle piyasa-odaklı ve ihracat-odaklı potansiyel yatırımcılar pek çok muhtemel ev sahibi ülke arasından seçim yapmak durumunda kalabilir, örneğin yatırımları için uygun ülkeler olabilecek beş veya altı ülkeden oluşan kısa bir liste yapabilirler; Ülke seçimi konusunda verilecek kesin karar pek çok farklı faktöre bağlı olarak alınabilir. Bu faktörlerin bazıları genellikle bütün yatırım şekilleri için önemlidir. Bunlar aşağıdaki faktörleri kapsamaktadır:

- Siyasi ve ekonomik istikrar,
- Yeterli yasal, fiziksel ve iş altyapısı,
- Güvenli mülkiyet hakları ve karlarını serbestçe ülkelerine götürebilmeleri.,
- Bürokratik engellerin olmaması,
- Yeterli ve nitelikli iş gücü,
- Yeterli iletişim imkanları ⁽²⁵⁾,
- Maliyet ve kar analizi
- Pazarın Yapısı ⁽²⁶⁾,
- Ülkenin Dış Tanıtımı,
- Özelleştirme ⁽²⁷⁾.

Bu faktörlerin göreceli önemi yine de yatırımın şekline göre değişiklik gösterme eğilimindedir. Örneğin, ülke seçimleri yatırımın piyasa-odaklı veya ihracat-odaklı olmasına göre değişiklik gösterebilmektedir. Ölçek ekonomilerini gerçekleştirmeyi amaçlayan piyasa-odaklı bir yatırım için belirlenen ev sahibi ülkedeki bazı üretim faktörlerinin (örneğin nitelikli işçi) maliyeti ihracat-odaklı bir yatırıma göre bazı önemli maliyetlerin ürünün geliştirilmesi sırasında zaten hesaplandığı düşünülürse

⁽²⁵⁾ OECD: Tax Policy Assessment and Design In support Of Direct Investment www.investmentcompact.org/dataoecd/46/14/34466352.pdf, s.25 (31.05.2006)

⁽²⁶⁾ ZENGİN, Ahmet: "Türkiye Ekonomisi Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Bir Değerlendirme", İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Yıl 18, Sayı 203, Şubat 2001, s.58

⁽²⁷⁾ ÇANKAYA, Mehmet: "Doğrudan Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler ve Bu Faktörlerin Türkiye Açısından İncelenmesi", Vergi Dünyası, Sayı 270, Şubat 2004, s.95

daha az önemli olabilir. Bir yatırımın yüksek oranda sermaye-yoğun olması (örneğin otomobil üretimi) ve yatırımın yerleştirilmesi ve yerinin değiştirilmesi durumunda oluşacak maliyetlerin önemli olması durumunda yatırımcılar ev sahibi ülkenin ekonomik ve politik koşulları ve bunların ülkedeki uzun vadeli etkileri ve altyapı gelişmeleri ile ilgili planları üzerinde çok fazla ilgilenme eğiliminde olabilmektedirler.

Çeşitli faktörlerin göreceli önemi ayrıca yatırımcıların beklediği kar marjlarına göre de değişebilir. Açıkçası, eğer belirli bir ülkede yatırım yapmanın beklenen risk-ayarlı oranları aynı yatırım (veya diğer yatırımlar) için alternatif ülkelerde olduğundan oldukça yüksekse proje maliyetini etkileyen belirli faktörler daha az önemli olabilir. Tersini durumunda, eğer kar marjları oldukça düşükse karar verme aşamasında maliyetlerin göz önünde bulundurulma eğilimi daha yüksek olacaktır. Doğrudan yabancı yatırım kararlarının verilmesindeki çeşitli faktörlerin önemi karar verme mekanizmasının durumuna göre de değişebilir. Örneğin, piyasa-odaklı yatırımcılar için yatırım kararları daha geniş iş imkanları düşünülerek verilmektedir; önemli potansiyel veya gelişmekte olan ülkelerde bir varlık garantisi edebilmek, üretim maliyet veya ölçeklerinin rekabetçi avantajlarını maksimize etmek veya yatırım lokasyonunun nasıl daha geniş iş stratejilerine uydurulabileceğini planlamak gibi. Sonuç olarak, stratejik yatırımcılar için yatırım kararları belirli yatırımın sadece kısa zamandaki dönüşleri ile ilgili kar düşünceleri ile alınabilir ⁽²⁸⁾. Örneğin, bir yatırımcı, üretim girdilerini (başka ülkelerde üretilen malzemeler, fiziksel ve fiziksel olmayan sermayeler) kullanarak ve yerel pazarlara hizmet eden çıktılar üreterek üretimde ölçek ekonomilerinden faydalanmak isteyebilir. Kritik karar nerede yatırım yapılacağıdır. Bunun için aşağıdaki olgular da göz önüne alınmaktadır;

- ekonomik sistem ve politikalar ve ekonomik imkanlar potansiyeli,
- politik sistem ve egemenliğin bölünme riskini etkileyen politikalar,
- yasal ve düzenleyici sistem ve hükümet politikalarının durumu,

⁽²⁸⁾ OECD: Check List For Foreign Direct Investment Incentive Policies, www.oecd.org/dataoecd/45/21/2506900.pdf s.31

-sosyal/kültürel kapsamın (sosyal davranışlar, nüfus özellikleri gibi) değerlendirilmesi.

2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMIN BELİRLEYİCİLERİ

Küreselleşmeyi ortaya çıkaran bir başka husus, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında hızlanan ticari ve finansal liberalleşme hareketleridir. Liberalleşme hareketlerinin artmasında uluslararası kuruluşlar kadar, hükümet politikaları da önemli rol oynamıştır. Devlet anlayışındaki değişimler ve piyasa ekonomisinin ülkeler arasında giderek artan ölçüde benimsenme eğilimi, dış ticaret ve sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların ve kontrollerin kaldırılmasına ortam hazırlamıştır. Nitekim, gerek GATT müzakereleri, gerekse hükümet politikaları, pek çok ülkede dış ticaret üzerindeki kota ve tarifelerin kaldırılmasını ya da önemli ölçüde düşürülmesini sağlamıştır. Öte yandan, ülkelerin bir çoğu IMF'in desteğiyle uluslararası sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamaları kaldırmışlardır. Bu gelişmeler, küreselleşme sürecini hızlandırmıştır⁽²⁹⁾. Bu süreç zorunlu bir bağımlılığın gereği olarak ortaya çıkmaktadır. Küreselleşme süreci ile beraber uluslararası şirketler birden fazla ülkede faaliyet göstermektedirler ve bu faaliyetlerin piyasaya odaklı veya ihracata odaklı olup olmamasına göre doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri değişkenlik sergilemektedir.

2.1. PİYASA-ODAKLI YATIRIMLAR

Piyasa odaklı yatırımlar yatırımcıların belirli bir ürün piyasasında kendi ülkelerinde veya üçüncü bir ülkede üretim yapmak veya mal veya hizmetlerini dış pazarlara ihraç etme alternatifleri ile karşılaştırıldığında beklenen (normal) veya daha üstün (normal ötesi) bir fayda sağlama beklentileri ile yapılan yatırımlardır⁽³⁰⁾. Belirli bir pazarda üretim yapmak ürünün ölçü, ağırlık ve kırılgenliğine bağlı olarak nakliyesinin zor ve maliyetli olduğu durumlarda ürünü o ülkeye ihraç etmekten daha avantajlı olabilir.

⁽²⁹⁾ <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/globalleşme/nedenler.htm>.03.05.2006

⁽³⁰⁾ OECD: Tax Policy Assessment and Design In support Of Direct Investment www.investmentcompact.org/dataoecd/46/14/34466352.pdf, s.29, (30.05.2006)

Üretim yapmak ayrıca pazarın ticarete karşı tarife veya diğer engellerle korunduğu ve bu durumun ihracata ek maliyetler getirdiği durumlarda da avantajlı olabilir. Sonuç olarak pazarda bir varlık sağlamak, yerel işçileri kiralamak ve büyük ihtimalle de firmanın profilini başka şekillerde yükseltmek firmanın ürünlerine olan talebi arttırabilir bu da firmanın sadece maliyetleri değil karı üzerinde de avantajlar sağlayacaktır.

Yatırımcı tutumlarıyla ilgili pek çok araştırmaya göre piyasa erişilebilirliği doğrudan yabancı yatırımların çoğunluğu için önemli bir motivasyondur. 1996'da çok uluslu şirket yöneticileri hakkında yapılan bir araştırma piyasa erişilebilirliğinin kaynaklara ulaşmaktan daha yüksek bir önceliği olduğunu ortaya çıkarmıştır. (yerel pazarlar için üretim yapmaya işçi-maliyetleri yüzünden yer değiştirmekten neredeyse iki kat daha fazla önem verilmiştir)

Sadece pazar büyüklüğünün bir pazarı karlı bir yatırım yeri olarak çekici kılabilmesi için tek başına yeterli olamayabilmektedir. Tüketicilerin zenginliği de şüphesiz ürün talebinin belirlenmesinde önemli bir noktadır. Ayrıca belirlenen bir lokasyonun uygun olup olmadığını belirleyen ve belki de en önemlisi olan politik ve ekonomik istikrarı da kapsayan bazı kritik faktörler bulunmaktadır. Ayrıca yasal, fiziksel ve iş altyapıları, üretim faktörlerinin maliyeti (örneğin kalifiye işçi ve enerji kaynaklarına ulaşım), bürokratik engellerin olmaması da diğer faktörler kadar önemlidir.

2.2. İHRACAT-ODAKLI YATIRIMLAR

Yatırım için kilit motivasyonun üretim faktörlerine (örneğin doğal kaynaklar ve insan kaynakları) etkin maliyetler ile erişim olduğu ihracat odaklı yatırımlarda dikkate alınması gerekenler piyasa odaklı yatırımlardan önemli ölçüde farklı olabilir.⁽³¹⁾ Özellikle de potansiyel ev sahibi ülkenin pazar büyüklüğü, örneğin yatırımda hedeflenen doğal kaynakların ev sahibi ülkeye veya üçüncü bir ülkeye

⁽³¹⁾ OECD: OECD: Tax Policy Assessment and Design In support Of Direct Investment
www.investmentcompact.org/dataoecd/46/14/34466352.pdf, ss29-30, (30.04.2006)

ihraç edilmesi veya ev sahibi ülkedeki kaynaklar kullanılarak yurtdışına ihraç edilmek üzere mal/hizmet üretilmesi karşısında önemli olmayabilir. İhracat odaklı yatırımlar çok hareketli ve kısa vadeli olabilmektedir. Üretim faktörlerinin pek çok alternatif alanda bulunabildiği ve yatırımın yer değiştirme maliyetlerinin (yer değiştirmeden kaynaklanan ek vergi-sonrası karlar ile karşılaştırıldığında) çok fazla olmadığı durumlarda belirlenen ev sahibi ülke ile olan bağlar özellikle zayıf olacaktır. İhracat odaklı yatırımlar özel ihracat işleme bölgelerinde kurularak ev sahibi ülkenin kalan bölümünden izole edilebilmektedir. Sonuç olarak ekonomik ve politik istikrar piyasa odaklı yatırımlara göre daha az önemli bir faktör olabilmektedir. Kesin olarak önemli olan faktörler faydalanılacak kaynakların (işçilik, hammadde, enerji kaynakları ve arazi gibi) mevcut olması ve maliyetidir.

2.3. SERBEST TİCARET BÖLGELERİ VE ORTAK PAZARLAR

Serbest ticaret bölgeleri üye ülkeleri için ticareti serbestleştirecek bir pazar oluşturma amacıyla organize edilmiş bölgelerdir. Ticaret engelleri, üye ülkelerin ürettikleri mal ve hizmetlere karşı kaldırılmaktadır. Üçüncü ülkeye ithal edilen bir malı herhangi bir üye ülke diğerlerine ihraç etmek istediğinde sınırlamalar geçerli olmaktadır. Bütünleşme çabalarına karşın yine de uygulanan birtakım politikalarla her ülke kendi çıkarları için sapmalar oluşturma eğilimine girebilmektedir. Serbest ticaret bölgesinde yer alan ülke, sanayisinin güçlü olmadığı alanlarda çok düşük gümrük oranları kabul ederek birleşme içinde bu malların ithalatçısı konumuna gelebilir.

Eğer bütünleşme içinde bu malların üretici bir ülkesi varsa ve kendi üreticisini gümrük duvarlarıyla koruyorsa, entegrasyon korumayı etkisiz hale getirir. Bu durum sistem içinde gerilemeler yaratır. Eğer serbest ticaret bölgesinde bu dalda üretici bir ülke yoksa gümrük tarifelerini indiren ülke bu daldaki ticareti ele geçirecektir. Çünkü bölge içine ihracat yapan üçüncü ülkelerin, sisteme girerken düşük gümrük tarifesi uygulayan ülke seçmesi ve oradan yüksek tarifeli ülkeye mal kaydırması söz konusu olabilecektir. Bölgedeki ticareti yeniden ele geçirmek için öteki ülkelerin de gümrük tarifelerini en aza indirmeleri gerekir. Bu nedenle bütünleşme dışındakilere karşı

uygulanan gümrük duvarlarında en alt düzeyde eşitleme eğilimi ortaya çıkar. Serbest ticaret bölgesinde bütünleşmenin taşıdığı bu sakıncaları kaldırmak için ek kurallar koymak ya da bir üst bütünleşme birimine geçmek gerekir ⁽³²⁾.

Ortak pazarlarda her türlü sınır kontrollerinin kaldırılması çalışma ve oturma izni anlaşmalarının, göçlerin denetimi ve sığınma talepleri konusundaki politikalarda uyumlaştırma sağlanması vergilerin uyumlaştırılması, mali hizmetlerin serbestleştirilmesi, ulaşım ve telekomünikasyon gibi kurumsal hizmet alanlarının açılması, banka ve sigorta işlemlerinin uyumlaştırılması para ve benzeri işlemlerin serbestleştirilmesi v.b. önlemlere ilave olarak yabancı üretim faktörlerinin ortak pazara girişini ortak ilkelere bağlayan düzenlemeler de getirilir ⁽³³⁾.

Bu durumuyla gümrük birliğinden daha ileri bir ekonomik entegrasyon ifade edilmektedir. Çünkü gümrük birliğinde olduğu gibi üyeler, aralarındaki ticareti serbestleştirip dışa karşı ortak tarife uygularlarken, emek ve sermaye gibi üretim faktörlerinin de bölge içinde serbest dolaşımı sağlanmaktadır ⁽³⁴⁾.

Mal ve hizmetlerin göreceli olarak kısıtlamasız bir şekilde tek bir çokuluslu pazarda dolaşmasına izin verildiği durumlarda doğrudan yabancı yatırımlar hem piyasa-odaklı hem de ihracat-odaklı olabilmektedir. Tamamen piyasa-odaklı yatırımlar için üretim maliyetleri; merkezi lokasyon, iletişim ve kültür gibi diğer faktörlerden daha önemli hale gelebilmektedir ⁽³⁵⁾.

⁽³²⁾ AY, İsmail Cem: “Küreselleşme Sürecinde Bölgeselleşme Eğilimlerinin Dinamikleri”, Küreselleşme: İktisadi Yönelimler ve Sosyo Politik Karşıtlıklar, Alkan Soyak (Ed.) Om Yayınevi, İstanbul, 2002, s.60

⁽³³⁾ AY, İsmail Cem: a.g.e., s. 61

⁽³⁴⁾ SEYİDOĞLU, Halil: a.g.e., s.205

⁽³⁵⁾ OECD: Tax Policy Assessment and Design In support Of Direct Investment www.investmentcompact.org/dataoecd/46/14/34466352.pdf, s.30, (30.04.2006)

3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA ULUSLARARASI FON KURULUŞLARI İLİŞKİSİ

Kumanda ekonomisinin küçülmesi; devletin, işlevlerinden olan ekonomik sosyal müdahalelerinden vazgeçmesi, bununla birlikte pazarın dünya ölçeğinde büyümesi ve ulusal sınırların dışına çıkması ve dolayısıyla dünyanın tek pazar haline gelmesi küreselleşmeyi tanımlamaktadır ⁽³⁶⁾.

Küresel ekonomik sistem tüm ekonomi politikalarını etkileyebilecek etkinliğe ulaşmıştır. Artık dışa açık bir ekonomide bu politikaların küresel çerçevenin dışına çıkması düşünülemez bir durumdur. Gerek para politikaları gerek maliye politikaları gerekse uygulanan diğer politikalar yapılan küresel ekonomik anlaşmalar ve çeşitli entegrasyonlar ülkelere yaptırımlar uygulamaktadır. Bunlar tamamen küreselleşmenin birer sonucudur.

Ulus-Devletin klasik işlevi vergi alma ve toplama gücü de, özellikle sermaye söz konusu olduğunda finansal küreselleşmeyle zayıflamaktadır. Bunların başlıcaları, elektronik ticaret, elektronik para, çok uluslu şirketlerin farklı ülkelerdeki şirketler arası işlemleri, offshore finans merkezleri küresel finansal ürünler ve ülkelerin finansal sermayeyi vergilendirme yeteneklerinin olmaması veya vergilendirmek istememeleridir.

Genel çerçevede ekonomi politikalarını etkileyen küresel faktörler, uluslararası ekonomik kuruluşlar, uluslararası ekonomik entegrasyonlar, bölgesel entegrasyonlar, teknoloji ve çokuluslu şirketlerdir.

Küreselleşmeyi tümüyle kurallara bağlayan örgütlü bir yapı henüz oluşmuş değildir. Fakat IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşların yanı sıra GATT, Uruguay Turu Nihai Senedi, WTO, GATS, ITA gibi anlaşmalar bu oluşuma önemli katkıda

⁽³⁶⁾ ŞAYLAN, Gencay: Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme, Kigem Yayınları, Ankara-1997, s.9

bulunmuşlardır ⁽³⁷⁾. Bu küreselleşme unsurları bağlı tüm ulusal ekonomileri etkisi altına almakta makro ekonomik politikalarını etkilemektedirler

Küreselleşme sınırları ortadan kaldıran, devletin üstlendiği fonksiyonları asgariye indiren ve dünyayı tek bir sistem üzerine oturtma yolunda bir kavramdır.

Küreselleşmeyi kavramsal olarak açıklarken farklı açılardan analiz etme gereği ortaya çıkmaktadır. Bunlar mal, para, işgücü ve hizmet akımları, entegrasyon, şirket bütünleşmeleri, politik bütünleşmeler ve rekabettir ⁽³⁸⁾. Küreselleşme uluslararasılaşmadan daha ileri ve kompleks bir kavram olup, bu bağlamda mal ve hizmet akımlarının ülke ve bölge sınırları içinde artmasını sağlayan ve ekonomik faaliyetlerin uluslararası dağılımını arttırmak suretiyle ulusların fonksiyonel entegrasyonunu sağlayan bir olgudur ⁽³⁹⁾.

Küreselleşme, gelişmekte olan ülkelerde daha yüksek doğrudan yabancı yatırıma imkan sağlarken, doğrudan yabancı yatırımın faydaları ve küresel doğrudan yabancı yatırım akışlarından daha büyük bir pay alma isteği, gelişmekte olan ülkeleri daha fazla liberalleşme yönünde adım atmaları konusunda motive etmektedir. Örneğin, telekomünikasyon ve ulaşım gibi pek çok yükselen pazar ülkesinde yabancı katılıma uzun süre kapalı olan belirli yatırım sektörleri bile şimdi yabancı yatırımlara açılmış durumdadır. Aynı zamanda, doğrudan yabancı yatırımların önündeki - yatırım şekilleri ve yabancılara tanınan mülkiyet hakkı seviyesi üzerindeki kısıtlamalar da dahil olmak üzere – engeller de yavaş yavaş azaltılmış durumdadır. Ayrıca, çoğu gelişmekte olan ülkeler yatırım ortamını ve özel sektör etkinliğini geliştirmek amacıyla yatırımların önündeki idari, düzenleyici, yasal ve kurumsal engelleri kaldırmak için reformlar yapmaktadırlar.

Ekonomi için Keynesyen talep yönlü kalkınma stratejileri anlamında daha büyük, daha çok harcama yaratma etkisine ek olarak, doğrudan yabancı yatırımlar

⁽³⁷⁾ EROĞLU, Ö ve ALBENİ, M.: Küreselleşme Ekonomik Krizler ve Türkiye, Bilim Kitabevi, Isparta-2002, ss.23-26

⁽³⁸⁾ UYSAL, Doğan: Küreselleşme ve Gelişmekte Olan Ülkeler, Çizgi Kitabevi, Konya-2003, s.302

⁽³⁹⁾ DICKEN, Peter: Global Shift: The Internationalization of Economic Activity, Newyork: Gold Press, II. Edition, 1992, s.17

tipik olarak AR&GE faaliyetinde bulunan çok uluslu şirketler tarafından teknoloji transferine fayda sağlamakta ve istihdam ve kurumsal yönetim çalışmalarını teşvik etmektedir. Finans ve hizmet sektörlerindeki yabancı yatırımlar ise, genel olarak finansal aracılık ve denetleme kalitesinin etkinliğinin daha yüksek makul standartlar kazandırılmasını sağlayabilmektedir. İçeriye doğru doğrudan yabancı yatırımların sağladığı faydalar, yerel girişimcilerle doğrudan kurulan bağlantılar sayesinde, yerel firmalara uluslararası pazarlara ulaşmanın yollarının gösterilmesi olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca, finansal pazarların entegrasyonunun artırılması bağlamında, doğrudan yabancı yatırımlar ödemeler dengesinde baskılar olduğu zamanlarda bir istikrar kaynağı olarak hizmet görebilmektedir. Çünkü doğrudan yabancı yatırım akışlarının diğer sermaye akışlarından (uluslararası portföy yatırımları gibi) daha istikrarlı görüldüğü düşünülmektedir⁽⁴⁰⁾. Doğrudan yabancı yatırımlar portföy akımlarına göre daha uzun vadeli yatırımlardır ve ev sahibi ülkenin uyguladığı doğrudan yabancı yatırım çekme politikalarına bağlı olarak kısa süreli ekonomik krizlerden etkilenmemektedirler. Bunun nedeni doğrudan yabancı yatırımlar yatırımcılar ile ev sahibi ülke arasında bir risk paylaşımı olmasıdır. Yatırımların geri dönüş oranı 'devlet garantili' olarak tasarlanmaktadır. 1990'larda, gelişmekte olan ülkelere doğru uluslararası sermaye akışı (hem sermaye piyasalarına akım hem de uluslararası borç tahsisi) muntazaman hız kazanmakla birlikte, sermaye akımlarının mahiyetinde doğrudan yabancı yatırımlara doğru bir kayma olmuştur. Bu kayma büyük ölçüde, borç veren yatırımcıların ve politika yapıcılarının gelişmekte olan ülkelerdeki pek çok finansal kriz sonrasında değişen tercihlerini yansıtmaktadır. Diğer taraftan, gelişmekte olan ülkelerdeki politika yapıcıları yabancı sermaye çekme odaklı politikalarını doğrudan yabancı yatırımlar gibi daha istikrarlı yatırım şekillerine doğru çevirerek ülke borç finansmanı üzerindeki yükleri sınırlamaya çalışmaktadırlar.

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sürecinde önceliklerinin, sürdürülebilir ekonomik büyüme, yatırımların artması, ihracatta rekabet gücünün artması,

⁽⁴⁰⁾ CMCG, a.g.e., s.11

istihdamın istenilen düzeylere ulaşması, teknolojik gelişmenin sağlanması ve çevresel faktörlerin korunması olduğu bilinmektedir. Özellikle bu bağlamda, bir başka ifade ile küreselleşme faktörleri de gelişmekte olan ülkelerin bu hedefleri sağlaması yönünde büyük baskılar oluşturlar. Gelişmekte olan ülkelerin genellikle ekonomik kalkınmada öncelikli finansmanı dış finansmandır⁽⁴¹⁾. Bu dış finansmanlar:

-Geleneksel Dış Finansmanlar ve

-Alternatif Dış Finansmanlar

olarak iki grupta toplanabilir. Geleneksel dış finansmanlar: Uluslararası çok taraflı mali kurumlar finansmanı, devletler arası finansmanlar ve uluslararası banka kredilerini kapsar. Alternatif dış finansmanlar ise: Doğrudan yabancı yatırımlar ve uluslararası portföy yatırımları olmak üzere diğer özel kaynaklı finansmanları içerir.

Tablo 1. Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Net Uzun Dönem Uluslararası Finansman Akışları (milyar dolar)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Toplam net akışlar	100,0	123,1	152,3	220,2	223,6	254,9	308,1	338,1	275,0
+Resmi Kalk. Finansmanı	56,9	62,6	54,0	53,3	45,5	53,4	32,2	396,1	47,9
+toplam özel finans	43,9	60,5	98,3	167,0	178,1	201,5	275,9	299,0	227,1
-Uluslararası sermaye piyasaları	19,4	26,2	52,2	100,0	89,6	96,1	149,5	135,5	72,1
Özel borçlanmalar	15,7	18,6	38,1	49,0	54,5	60,0	100,3	105,3	58,0
Bankalar	3,2	4,8	16,3	3,3	13,6	32,4	43,7	60,1	25,1
Tahvil İhracı	1,2	10,8	11,1	37,0	36,7	26,6	53,5	42,6	30,2
Diğer	11,4	3,0	10,7	8,6	3,7	1,0	3,0	2,6	2,7
Portföy yatırımları	3,7	7,6	14,1	51,0	35,2	36,1	49,2	30,2	14,1
-Doğrudan yabancı yatırımlar	24,5	34,4	46,1	67,0	88,5	105,4	126,4	163,4	155,0

Kaynak: Global Development Finance 1999, worldbank, <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTDECPROSPECTS/EXTGDF/EXTGDF1999/0,,contentMDK:20292242~menuPK:544603~pagePK:64167689~piPK:64167673~theSitePK:544595,00.html> , s.24

⁽⁴¹⁾ DPT: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara-2000, s.2

Tablo 1.'den de anlaşılacağı gibi 1990'lı yıllarda gelişmekte olan ülkelere yönelik uluslararası finansmanların hacmi hızla artmaktadır. Bununla beraber yapısal değişimler de söz konusudur. Bu da resmi finansmanların yerini özel finansmanların almasıdır. Bu gösterge de aslında yabancı yatırımlara olan eğilimin nasıl artış gösterdiğini de açıkça ortaya koymaktadır.

Ayrıca, uluslararası bankalar ve sermaye piyasaları doğrudan yabancı yatırımlara yönelik 'finans sağlamak için tedarik zinciri' oluşturmada ve gelişmekte olan ülkelerde iş girişimlerinin oluşmasında kritik bir rol oynamaktadır ⁽⁴²⁾.

Uluslararası bankalar kurumsal yatırımcılara tanıtım yapmak ve ikincil pazarlara kredi vermek yoluyla pazarın hem oluşturulmasına hem de genişlemesine yardımcı olmaktadır.

Bu yardım, doğrudan ana şirketlere verilen kredileri – daha sonra ana şirketlerin de kendilerine bağlı ortaklıklara kredi vermelerini - ve bağlı ortaklıklara verilen sınır-ötesi kredileri kapsar. Banka finansmanına erişim de doğrudan yabancı yatırımın gelişmekte olan ülkelere odaklanmasının sağlanması için önemli bir noktadır çünkü büyük firmaları takip ederek gelişmekte olan ülkelere giren ve girdi ve parça sağlayan firmalar da banka finansmanın mevcut olmasına güvenerek bu yatırımı yapmaktadırlar.

4. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMIN SEYRİ

Doğrudan yabancı yatırım akımları 1990'lı yılların başından itibaren hem gelişmekte olan ülkelere yönelik olarak hem de küresel düzeyde önemli ölçüde artış göstermiştir. Doğrudan yabancı yatırım akımlarında gözlemlenen bu artışın ilk nedeni, ev sahibi ülkelere kaynaklanan nedenlerle yabancı yatırımcıların yatırım nedeni ile üstlendikleri risklere karşılık elde etmeyi umdukları getirilerin artması

⁽⁴²⁾ CMCG: a.g.e.,s.23

yönündeki olumlu beklentidir. Çok sayıda ülkenin dış borçlarını yeniden yapılandırarak kredi değerliliklerini yükseltmeleri; başarılı istikrar programları uygulayan bir çok gelişmekte olan ülkenin uyguladıkları makro-ekonomik politikalara duyulan güveni ve gerçekleştirdikleri yapısal reformlar sonucu verimliliklerini arttırmaları ve nihayet, bazı ülkelerin döviz kurundaki oynaklıktan kaynaklanan riskleri azaltan sabit döviz kurları uygulamalarına yönelmeleri, bu yöndeki beklentilerin olumlu olmasını sağlamıştır⁽⁴³⁾.

Gelişmekte olan ülkelere doğru oluşan doğrudan yabancı yatırım dalgası artan bir ivme ile Latin Amerika ve Doğu Avrupa'daki gelişmekte olan ülkelerde devletin sahip olduğu mal varlıklarının büyük ölçüde özelleştirilmesini takip eden birleşme ve devirler ile pek çok Asya ekonomisindeki krizlerden sonra mali sıkıntıda olan bankaların ve şirket mal varlıklarının satılmak durumunda kalmasıyla artmıştır. Ayrıca, doğrudan yabancı yatırımın maden çıkarma çalışmaları veya ihracat için emek yoğun üretim ile birleştirilmiş olan geleneksel yatırım stratejilerinin tersine; 1990'lar, doğrudan yabancı yatırımlar konusunda gelişmekte olan ülkelerde, özellikle de hizmet sektöründe, pazar arayışına yönelik önemli ölçüde bir kayma oluştuğuna şahitlik etmiştir.

Bölgesel ve yerel büyüme beklentileri doğrudan yabancı yatırımcıların gelişmekte olan ülkeleri tercih etmelerinde etkili olmuştur.

Gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırım akışları üç önemli özellik göstermektedir⁽⁴⁴⁾. Birincisi, gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırımların 1990'larda hızla yükselmiş olmasıdır, bunun en büyük nedeni makroekonomik ve yapısal reformların gelişmekte olan ülkeler tarafından kabul edilmesi ve büyüme beklentilerinin bölgesel entegrasyonlara katılım ile güçlendirilmesidir. İkincisi, gelişmekte olan ülkelere doğru oluşan doğrudan yabancı yatırım dalgasının, büyük ölçüde Latin Amerika ve Doğu Avrupa'daki gelişmekte

⁽⁴³⁾ AKTAN, Can, Coşkun ve VURAL, İstiklal Y.: Yeni Ekonomi ve Yeni Rekabet, , Türkiye İşveren Konfederasyonu Rekabet Dizisi:1, Yayın No 253, Ankara, 2004, s.209

⁽⁴⁴⁾ CMCG: a.g.e., s.14

olan ülkelerde devletin sahip olduğu mal varlıklarının özelleştirilmesi ve pek çok Asya ekonomisinde oluşan krizlerden sonra mali sıkıntıda olan bankaların ve şirket mal varlıklarının satılması tarafından yönlendirilmiş olmasıdır. Üçüncüsü, doğrudan yabancı yatırımın maden çıkarma çalışmaları veya ihracat için emek yoğun üretim ile birleştirilmiş olan geleneksel hallerinin tersine gelişmiş ülkelerin 1990'larda özellikle de hizmet sektöründe pazar arayışına yönelik önemli ölçüde bir kayma yaşamalarıdır. 2005 yılına gelindiğinde ise çok uluslu şirketlerin AR&GE faaliyetlerini geliştirmekte olan ülkelere kaydırmaları ve reel ekonomiye, üretime yönelik yatırımların yoğunlaşması söz konusu olmuştur⁽⁴⁵⁾.

Birçok kaynak doğrudan yabancı yatırımların ulusal üretim ve dış ticaretten çok daha hızlı büyüdüğünü göstermektedir. Hatta 1980'lerden 1990'a kadar, dünya ekonomisindeki küreselleşme sürecini ihracattan daha ziyade doğrudan yabancı yatırımlar yönlendirmiştir. 1983 ve 1989 arasında doğrudan yabancı yatırımların büyüme oranı (%28,9), dünya gayri safi milli hasılasının büyüme oranından (%7,8) dört ve küresel ihracatın büyüme oranından da (%9,4) yaklaşık üç kat daha büyüktür⁽⁴⁶⁾.

Gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırım akışlarında 1990'larda çok hızlı bir yükselme olmuştur bunun en büyük nedeni de makroekonomik ve yapısal reformların bazı ülkeler tarafından kabul edilmesi ve uygulanması ve buna bağlı olarak büyüme beklentilerinin güçlenmesidir.

Birleşmiş Milletler tarafından yapılan bir araştırmaya göre, 1990'lı yıllarda giderek artan sayıda ülke ulusal yatırım iklimi ile ilgili düzenlemelerde değişikliklere giderken (toplam 750 adet), bu değişikliklerin yüzde 94,2'si doğrudan yabancı yatırımların lehine olmuştur. Sadece yüzde 5.8'lik bir kısım düzenlemeler doğrudan yabancı yatırımların daha az lehinde gerçekleşmiştir⁽⁴⁷⁾.

⁽⁴⁵⁾ CMCG: a.g.e.,s.14

⁽⁴⁶⁾ ÇETİNTAŞ, Hakan: Global Bir Ekonomide Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Rekabet, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/tem2001/global.htm> 18.05.2006, s.1

⁽⁴⁷⁾ DPT: a.g.e., s.4

Tablo 2. Yatırım İklimi İle İlgili Ulusal Düzenlemeler

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Yatırım İkliminde Değişim Yapan Ülke Sayısı	35	43	57	49	64	65	76
Düzenleyici Değişiklik Sayısı	82	79	102	110	112	114	151
Doğrudan Yabancı Yatırımların Çok Lehinde Olanların Sayısı	80	79	101	108	106	98	135
Doğrudan Yabancı Yatırımların Az Lehinde Olanların Sayısı	2	-	1	2	6	16	16

Kaynak: World Investment Report 1998, United Nations Publications, s.15

1996 yılında dünya ölçeğinde, yapılan yasal değişikliklerin %34'ü daha fazla teşvik tedbirleri öngören düzenlemeleri, %25'i daha liberal giriş ve operasyonel şartları, %7'si yabancıların mülk edinimi için daha liberal kanunları ve sektörel düzenlemeleri, %4'ü daha az kontrolü içeren yasal düzenlemeleri getirmektedir. 2000 yılında ise yapılan yasal değişikliklerin %16'sı daha fazla teşvik tedbirleri öngören düzenlemeleri, %24'ü daha liberal giriş ve faaliyet düzenlemelerini, %19'u yabancıların mülk edinimi için daha liberal kanuni düzenlemeleri ve sektörel düzenlemeleri, %2 daha çok kontrolü içeren yasal düzenlemeleri getirirken, yabancı sermayeye garantiler getiren düzenlemeler %40 gibi yüksek bir orana çıkmıştır. Özellikle ikili ekonomik anlaşmalar önemli bir yer tutmakta, sadece 2000 yılında 78 ülke toplam 84 ikili anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmaların %46'sı gelişmekte olan ülkeler arasında yapılmış olup, çifte vergilendirmenin engellenmesi amacını taşımaktadır⁽⁴⁸⁾.

Gelişmekte olan ülkelere giden yabancı sermaye payı son yıllarda artmakla birlikte, hala toplam yabancı sermaye stoğunun %75'i, akımlarının ise %60'ı Kuzey Amerika- Avrupa Birliği-Japonya/Güney Doğu Asya üçgeni içindedir⁽⁴⁹⁾. Her ne kadar seçilmiş bölgelere özellikle de Asya'ya yapılan yatırım akışlarında son yarıda tereddüt edilmiş olsa da toplamda yükselmeye devam etmişlerdir. Yüksek geri-dönüş

⁽⁴⁸⁾ DEMİRCAN, Hayrettin: Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Araştırma İnceleme Dizisi No:35, Ankara 2003, s. 16

⁽⁴⁹⁾ TONAK, Ahmet: "Çok Taraflı Yatırım Anlaşmasının Bağlamı: "Küreselleşme" ve Yabancı Sermaye", Toplum ve Bilim, Sayı 77, 1998, s. 73

imkanları arayan yatırımcıların itici gücü ile ihtiyaçları olan yatırım ve teknoloji arayışında olan gelişmekte olan ülkelerin çekim gücü düşünüldüğünde gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırım akışları 1990-94 yılları arasında yıllık yüzde 40 oranında önemli bir oranda büyümüş, 1995-99 yılları arasında daha yavaş fakat yine de etkili bir şekilde yüzde 15 oranında artmıştır⁽⁵⁰⁾. 1993-1999 arası dünyadaki doğrudan yabancı yatırım akışı 200 milyar dolardan 800 milyar dolara 2000 yılında ise bu rakam 1 trilyon dolara ulaşmıştır⁽⁵¹⁾. Sonuç olarak gelişmekte olan ülkelerin global doğrudan yabancı yatırım akışlarındaki oranı 1994 yılına kadar düzenli olarak artmış fakat bu tarihten sonra düşmeye başlamıştır. Gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırım akışlarının daha yakın zamanlardaki düşüşünü dikkate almazsak doğrudan yabancı yatırımın büyüme oranı yatırımın yapıldığı gelişmekte olan ülkelerin gayri safi milli gelir ve ticaret oranını artırmıştır, 1990'larda ortalama olarak gelişmekte olan ülkelerin gayri safi milli gelirinin yüzde 1.3 oranında olan doğrudan yabancı yatırım 2002 yılında neredeyse yüzde % 3 oranına yükselmiştir⁽⁵²⁾.

1990'lardan 2000'lere kadar bazı ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırımlarda hizmet sektörlerine doğru önemli bir kayma oluşmaktadır. OECD ülkelerinden dışarıya sermaye hareketleri giderek hizmet sektörüne doğru yönelmektedir. Neredeyse yabancı yatırım hareketlerinin yarısından fazlası bu sektör tarafından oluşturulmaktadır⁽⁵³⁾. Geleneksel olarak, doğrudan yabancı yatırımlar doğal kaynakların ve üretim girişimlerinin geliştirilmesine yönelik yapılmakta iken 1990'larda doğrudan yabancı yatırımların önemli oranları artan bir şekilde finans ve telekomünikasyon ve daha sonra da toptan ve perakendecilik gibi sektörleri de kapsayan hizmet sektörlerine yönelmiştir. Bunu haberleşme ve telekomünikasyon endüstrilerindeki yenilikler ve devletin sahip olduğu mal varlıklarının özelleştirilmesindeki gelişmeler takip etmiştir. Örneğin, 1990'ların ikinci yarısı boyunca Brezilya'da hizmet sektörlerine yapılan doğrudan yabancı yatırımın oranı gelişmekte olan ülkelere doğru yapılan doğrudan yabancı yatırımın tamamının

⁽⁵⁰⁾ CMCG: a.g.e.,s.42

⁽⁵¹⁾ DEMİRCAN Hayrettin, a.g.e., s. 10

⁽⁵²⁾ CMCG: a.g.e.,s.45

⁽⁵³⁾ DEMİRCAN Hayrettin, a.g.e., s. 11

%12'si olarak hesaplanmıştır⁽⁵⁴⁾. Üretim ve hizmet sektörlerinde küresel rekabetin giderek artması nedeniyle, maliyetleri düşürücü ve verimliliği arttırıcı teşvikler, ürünlerin farklılaştırılması ve ihracatın çeşitlendirilmesi için süregelen gayretler, iletişim ve ulaşım maliyetlerini düşüren teknolojik gelişmelerle beraber doğrudan yabancı yatırımların çekiciliğini Meksika, Rusya, ve Uzak Doğu Asya krizleri gibi küresel bazda etkili olan olumsuz gelişmelere rağmen azaltmamış tersine arttırmıştır⁽⁵⁵⁾. Son zamanlardaki finansal krizlerin- ki bu krizlerin hemen hepsini çok keskin bir kur değişimi ayarlaması ve yerel gelirlere hızlı bir düşüş takip etmiştir- sonucunda yine de bazı ülkelerdeki yatırımlar daha önceki bazı trendlerin tersine hizmet sektörlerinden ayrı olarak ticari üretime doğru kaymıştır. Bununla beraber 1990'ların sonunda gelişmekte olan ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırım stoklarının neredeyse % 40'ı hizmet sektörlerinde olmaktadır⁽⁵⁶⁾.

Dünyada yapılan yatırımlar sadece gelişmekte olan ülkelere yönelik değildir. Aksine doğrudan yabancı yatırımların %98'i gelişmiş sanayi ülkelerince yapılırken tüm yabancı sermaye yatırımlarının %80'i sermaye ihraç eden sanayileşmiş ülkelere (ABD, Japonya, Almanya, İngiltere ve Fransa gibi) yapılmaktadır⁽⁵⁷⁾.

1990 ve 2000 yılları arasında ve daha sonrasında büyük ölçüde ekonomik gelişmelere bağlı olarak çeşitli coğrafi bölgelerin özellikle de Asya ve Latin Amerika'nın doğrudan yabancı yatırımların hedefi olması yönündeki öneminde bazı değişiklikler olmuştur. Pazar ve etkinlik arayan yatırımların etkisiyle Asya'daki doğrudan yabancı yatırımlar 1990'ların ilk zamanlarında hızla yükselmiş ve 1993'te gelişmekte olan ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırımların % 63'ü gibi bir orana ulaşmıştır⁽⁵⁸⁾. Yine de Latin Amerika'nın bazı ülkelerinde piyasa odaklı reformların kabul edilmesi ve devletin sahip olduğu mal varlıklarının özelleştirilmesinin hızlandırılmasının ardından bölgeye yapılan doğrudan yabancı yatırımlar büyük hız

⁽⁵⁴⁾ CMCG: a.g.e.,s.45

⁽⁵⁵⁾ DEMİRCAN Hayrettin, a.g.e., s. 12

⁽⁵⁶⁾ CMCG: a.g.e.,s.46

⁽⁵⁷⁾ GÜNAYDIN, İhsan ve TERZİ, Harun: "Ekonomik Kalkınmada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Rolü: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme", İktisat İşletme ve Finans Dergisi, 1997, Mart, s. 55

⁽⁵⁸⁾ CMCG: a.g.e.,s. 47

kazanmıştır. Latin Amerika ülkelerindeki deneyimler ekonomik büyümenin bu ülkelerde kısa ve uzun dönemli sermaye girişlerini olumlu etkilediğini, diğer bir anlamda ekonomik büyümenin yatırım girişlerinin gerçekleşmesinde önemli bir neden olduğunu ve özellikle doğrudan yatırımlara yönelik sermaye girişlerinin ekonomik kalkınmada etkili olduğunu ortaya koymuştur ⁽⁵⁹⁾. Bu durum finansal krizlerin etkisiyle Asya ülkelerine yapılan yatırımların oranında görülen düşüş nedeniyle oluşan gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırımlarda Latin Amerika'nın payının artması ile yansıtılmıştır. Daha sonra Arjantin'de oluşan kriz sonrasında ekonomik koşulların bozulmasıyla trend tersine dönmüş ve doğrudan yabancı yatırımların Latin Amerika'daki oranı düşmüş ve Asya'ya ve geçiş ekonomilerine (eski doğu bloku ülkelerine) olan yatırım akışları yükselmeye devam etmiştir.

1990'ların başında başta Çin olmak üzere Asya'daki ülkeler gelişmekte olan ülkelere gönderilen doğrudan yabancı yatırımların neredeyse yarısından çoğunu almıştır. Büyük ölçüde ekonomik reformları takip eden, yerel pazarın büyüklüğü ve maliyet konusunda rekabet edebilme konusunda Çin doğrudan yabancı yatırımların büyük miktarını almakta başarılı olmuştur. Etnik ve kültürel bağlar nedeniyle doğrudan yabancı yatırımların büyük bir oranı Hong Kong, Malezya ve Tayvan gibi yoğun olarak Çin nüfusuna sahip olan ülkelere gitmektedir. Çin'deki yukarıda belirtilen ülkelere gönderilen doğrudan yabancı yatırımın önemli bir bölümü yine de vergi-etkinliği amaçlarıyla Çin yatırımlarının 'gidiş-gelişi' olarak nitelendirilmektedir. Çin'e göre hacim olarak daha küçük oranda kalan Hindistan'daki yatırımlar 1990'larda artmaya devam ederken Çin dışında Tayland, Malezya ve Endonezya da finansal krizlerden kurtulmak için göreceli olarak yüksek miktarlarda doğrudan yabancı yatırım almışlardır. Doğrudan yabancı yatırımların tercihli tutumları ve yerel yatırımlar üzerindeki döviz değişim oranındaki sınırlamalar gibi kısıtlamalar bu etkinliği teşvik etmiştir. Finansal krizlerin ardından, Asya'ya yapılan yıllık doğrudan yabancı yatırım akışları toplamda 1997 yılında yaklaşık 66 milyar dolar iken 2000 yılında yaklaşık 46 milyar dolara kadar

⁽⁵⁹⁾ GÜNAYDIN, İhsan ve TERZİ, Harun, a.g.e., s. 53

düşmüştür fakat bu tarihten sonra büyük ölçüde Çin'e yatırım akışlarının hızla artması nedeniyle yine 63 milyar dolara yükselmiştir ⁽⁶⁰⁾.

Çin 1992'de doğrudan yabancı yatırım kabul eden ülkeler sıralamasında dördüncü sıradayken 1993'te ikinci sıraya yükselmiştir. Çin'in doğrudan yabancı yatırım girişleri 1992-1993 arasında %147 artmıştır ⁽⁶¹⁾.

1990'larda piyasa liberalleşmesinin yeni dönemiyle birlikte büyük ve hızlı büyüyen bir piyasa ve ülkenin Dünya Ticaret Örgütü'ne katılmasıyla Çin bölgeye yapılan doğrudan yabancı yatırımların % 80'inden fazlasını ve gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırım akışlarının % 43'ünü almıştır. Hindistan son yıllarda doğrudan yabancı yatırım akışlarından sadece mütevazı bir oranda yararlanabilmiştir. Asya finansal krizinden sonra yabancı yatırımcılar yerel firmaları satın alabildiği veya mevcut ortak girişimlerdeki hisselerini çok cazip fiyatlarla arttırabildiği için krizin vurduğu bazı ülkelerin özellikle de Tayland'ın doğrudan yabancı yatırımdan aldığı oranı arttırmıştır ⁽⁶²⁾.

1995 sonrası Latin Amerika'daki doğrudan yabancı yatırımlar Mercosur ülkelerine yapılan akışlardaki yatırımlar yüzünden keskin bir şekilde düşmüştür. Bu durum Arjantin'deki kriz, yavaş büyüme ve belirsizlik beklentileri ile diğer ülkelerin özellikle de Brezilya'daki özelleştirme işlemlerinin yavaşlamasıyla tetiklenmiştir. Bununla birlikte Meksika ve alt-bölgelerdeki akışlar makul bir şekilde istikrarlı kalırken Venezuela'daki büyüme beklentilerindeki belirsizlik yatırımcıların bu ülkede yatırım yapma isteklerini zayıflatmıştır. Meksika ve alt-bölgelerdeki sabit kalış bir bakıma hizmet sektörlerindeki daha büyük yatırımlar sayesinde olmuştur, bölgedeki bazı yabancı bankalar işlemlerini Arjantin ve Brezilya'dan Meksika'ya kaydırmıştır.

⁽⁶⁰⁾ CMCG: a.g.e.,s. 47

⁽⁶¹⁾ ÇETİNTAŞ Hakan, a.g.e., s.4

⁽⁶²⁾ CMCG: a.g.e., s. 49

1990'ların ilk yarısında, yabancı yatırımcılar Doğu Avrupa ve Orta Asya'daki yeni yükselen pazarları ilgi ve dikkatle incelemişlerdir. Yine de, ikinci yarıda reformların derinleşmesini takiben bölgedeki gelişmekte olan ülkeler düzenli bir özelleştirme ve altyapı-çalışmalarıyla ilgili küçük fakat büyüyen oranda doğrudan yabancı yatırım akışı sağlamışlardır. Bu bölgelere yapılan doğrudan yabancı yatırım gayri safi milli gelirin bir parçası olarak 1990-1994 arasında % 1'den daha az, 1999'da ise yaklaşık % 2.8 oranında artarken sabit sermaye oluşumunun bir parçası olarak ise % 15 oranında artış göstermiştir ⁽⁶³⁾.

Bulgaristan 1998'de 401 milyon dolarlık, Çek Cumhuriyeti 2,5 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırım çekmiştir. Çek Cumhuriyeti'nin yüksek miktarda doğrudan yabancı yatırım çekmesinin sebebi; altyapısının iyiliği, Almanya-Avusturya pazarlarına yakınlığı, bu ülkenin makina mühendisliği ve teknolojik araştırma konusundaki geleneksel birtakım yerleşmiş kurumları ile insan gücüdür ⁽⁶⁴⁾.

2000 yılından sonra ise Doğu Avrupa'da devletin sahip olduğu mal varlıklarının özelleştirilmesi doğrudan yabancı yatırım akışları için başlangıç tetikleyicisi olmuştur, bir süre sonra bu akışlar mevcut çokuluslu kuruluşlar tarafından yapılan sonraki sermaye artırımları nedeniyle ve yeniden yatırımlarla sağlanan kazançlar aracılığıyla- doğrudan yabancı yatırım kazançlarının ortalama % 46'sı bölgede yeniden yatırımda kullanılmaktadır ⁽⁶⁵⁾. Çek Cumhuriyeti'ne ve daha az oranda da Rusya'ya yapılan akışlar 2002'de hız kazanmıştır. Orta ve Doğu Avrupa'ya doğrudan yabancı sermaye girişi 2002 yılı itibariyle 29 milyar \$'a ulaşmıştır ⁽⁶⁶⁾ 2005 yılına gelindiğinde ise Doğu Avrupa özellikle ihracat odaklı araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile desteklenmiş üretim sektöründe doğrudan yabancı yatırım çekmede dünya lideri olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁽⁶³⁾ CMCG: a.g.e., s. 49

⁽⁶⁴⁾ TÖRE, Nahit: Dünyada Yabancı Sermaye Akımları, www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/dunyayabsermaye.doc, s.83, (30.05.2006)

⁽⁶⁵⁾ CMCG: a.g.e., s.50

⁽⁶⁶⁾ KOVANCILAR Birol, Ülkemizde Yatırım Ortamının İyileştirilmesi, Yatırımların Teşviki Ve Avrupa Birliği Uygulamaları Çerçevesinde Alternatif Modeller, Tugiad, 2003 s.47

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA YÖNELİK

VERGİ TEŞVİK POLİTİKALARI

1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMA YÖNELİK OLARAK GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER TARAFINDAN UYGULANAN VERGİ TEŞVİK POLİTİKALARI

Özellikle küresel ekonomik ve siyasi olguların gelişmesiyle, doğrudan yabancı yatırımının faydalarının farkına varılması, doğrudan yabancı sermayeye doğru dünya çapında bir rekabet başlatmıştır. Doğrudan yabancı yatırımı çekmek için mücadele eden ve sayısı gittikçe artan devletlerin olduğu yerlerde vergi teşvikleri küresel bir olgu haline gelmiştir. Vergi teşvikleri ekonomik yatırımları devletin çizgisinde belli bir yolda hareket ettirmek için uyarlanmış herhangi bir ölçülebilir vergi avantajı olarak tanımlanabilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımcıların bölgesel yatırım yeri tayini kararlarını etkilemek ve çeşitli teçhizatın ithal edilmesi yoluyla teknoloji transferi yapmak gibi amaçlarla yapılan teşviklerdir. Sanayileşmiş batılı ülkeler ülkelere gelen doğrudan yabancı yatırımcılara nakdi yardım veya hızlandırılmış amortisman indirimi gibi teşvikler teklif ederken, gelişmekte olan ülkeler vergi tatilleri ve ithalat vergisi muafiyeti gibi teşvikler sunmuşlardır. Bu yüzden vergi teşvikleri hükümleri gelişmekte olan ülkeler tarafından üstlenilen bir çok vergi reformu programlarında geniş bir yer teşkil etmiştir. Tüm bu değişimler bu tür yatırımların sağlayacağı avantajlardan faydalanma çabası için gerçekleşmiş ancak yapı olarak her ülke için farklı sonuçlar doğurabilmiştir.

Esas amaç olarak temel vergi reformlarının amaçları vergi gelirlerini artırmak, vergi yükünün dağıtımındaki haksız farklılıkları ortadan kaldırmak, vergi yönetimini modernize etmek ve güçlendirmek olmasına karşılık vergi teşvik kanunlarının yapılması aksi etkilere sahip olabilmektedir.

Bu çeşit yasalar devletin gelirlerini azaltmakta, eşit gelire sahip vergi ödeyenler için vergi yükü dağıtımında yeni farklılıklar getirmekte ve vergi yönetimine yeni yükler bindirmektedir⁽⁶⁷⁾ Son yıllarda OECD ülkelerindeki ana vergi politikalarındaki eğilimler aşağıdaki gibi özetlenebilir⁽⁶⁸⁾:

- Gelir ve Kurumlar Vergisi oranlarındaki indirimler, uygulamanın genel ölçekli olarak yapılması,
- Vergi oranları yapısının basitleştirilmesi,
- Sosyal Güvenlik katkılarında yapılan artışlar,
- KDV oranlarındaki artışlarla, geleneksel satış ve stopaj vergilerinden KDV'ye doğru yönelim.

Günümüzde üzerinde durulan ve tartışılan konu vergi reformlarının gerçekten doğrudan yabancı yatırımcıları çekip çekmediği yönündedir.

Doğrudan yabancı yatırımcılar nerede yatırım yapılacağına karar verirken sunulan vergi teşviklerinden daha fazlasına bakmaktadırlar ,kısa vadeli vergi teşviklerinden çok uzun vadeli faktörleri göz önünde bulundurmaktadırlar. Bir ülkenin genel makroekonomik durumuna, siyasi istikrarına, beşeri ve fiziksel altyapısına, yatırımın genel düzenleyici ve denetleyici yapısına bakmaktadırlar. Çünkü sadece vergi reformları bu tip yatırımların cazip olabilmesi için tek başına yeterli olamaya bilmektedir.

Yatırımcı ülkenin çok uluslu şirketlerin karlarını vergilendirirken yatırımın yapıldığı ev sahibi ülkenin sağladığı teşvikleri tanımaması durumunda, misafir ülke tarafından sağlanan teşvikler yatırımcı ülkeden yatırımı çekmek için fayda sağlamayacaktır. Bu çifte vergilendirme anlaşmalarının yapılması ihtiyacını doğurur. Bu da çok uluslu şirket için önem arzeder

⁽⁶⁷⁾ NYIKA, Gaspar Asheri: "Using Tax Incentives to Attract Foreign Direct Investment In Developing Countries, Balancing The Costs and Benefits", www.chr.up.ac.za/academic_pro/llm2/documents/Nyika%20Paper%20Part%20I.doc s.2 (30.05.2006)

⁽⁶⁸⁾ HEADY, Christopher: (Çeviren : Erkan Yetkiner) "Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Politikaları: OECD Deneyimlerinden Neler Öğrenilebilir", Vergi Dünyası, Sayı 294, Şubat 2006, s.33

Vergi teşvik politikası uygulayan ülkelerin birçoğunun, sermaye akışının büyük bir kısmını oluşturan çok uluslu şirketlerin nasıl faaliyet yürüttüğü hakkında çok az bilgisi vardır. Bu onların verdikleri teşvikten kaynaklı yatırımın muhtemel faydalarını veya maliyetini hesaplamalarını engeller. Aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerin, vergi teşviklerinin maliyetine, yüküne ve ülke ekonomisinde yol açtığı çarpıklıklara yeteri kadar araştırma yapmadan hareket etmeleri söz konusudur.

Gelişmekte olan ülkelerin politika yapıcılarının düşündükleri; diğer ülkelerin yaptığı gibi, etkili bir şekilde doğrudan yabancı yatırım çekme konusunda etkili rekabet edebilmek amacıyla vergi teşvikleri yapmalarının zorunlu olduğudur. Bu yüzden vergi teşviklerinin bağlantılı faydalarını ve zararlarını değerlendirmek gereklidir.

1.1. VERGİ TEŞVİKLERİNİN SINIFLANDIRILMASI

Doğrudan yabancı yatırımlara yönelik vergi teşvikleri, vergilerden indirimler, muafiyetler v.s. şeklinde olmaktadır. Bu kısımda doğrudan yabancı yatırımlara yönelik çeşitli vergi teşviklerinin sınıflandırılması detaylı bir şekilde incelenecektir.

1.1.1. BELİRLİ İKTİSADİ FAALİYETLER YA DA İŞLETME TÜRLERİNİ HEDEFLEYEN KURUMLAR VERGİSİ ORANLARI İNDİRİMLERİ

Başta kurumlar vergisi olmak üzere vergiler net karı etkileyen faktörlerden birisidir ⁽⁶⁹⁾. Dünyada yaşanan değişim süreci ile birlikte dünyanın herhangi bir yerindeki kurumsal şirketin gerek ekonomik faaliyetlerini yürütmede yer seçimi gerekse üretim şeklini belirlemede teknoloji seçimi daha olanaklı ve esnek hale getirilmiştir. Bu tür bir değişimden ülkelerin kurumlara uyguladığı vergi politikaları dahil bütün politikaları etkilenmektedir. Nitekim 1984-2000 yılları arası OECD verileri kullanılarak yapılan çalışmalar kurumlar vergisi farklılıklarının yabancı firmaların yer seçimi kararını önemli ölçüde etkilediğini göstermiştir. Ayrıca 2001

⁽⁶⁹⁾ AKTAN, Coşkun, Can ve VURAL, İstiklal, Y.: Yeni Ekonomi ve Yeni Rekabet, , Türkiye İşveren Konfederasyonu Rekabet Dizisi:1, Yayın No 253, Ankara, 2004, s.220

tarihli Avrupa Topluluğu komitesi raporu vergi oranlarının çok uluslu şirket davranışlarını etkilediğini göstermektedir. Bu da ülkelerin artık yerli – yabancı ve çok uluslu şirketlere uyguladıkları vergi politikalarını kendi ülke ekonomilerine etkilerini dikkate alarak daha hızlı ve çok boyutlu bir şekilde ele almak zorunda olduğunu göstermektedir⁽⁷⁰⁾. Kurumlar vergisi oranı indirimi ev sahibi ülkeye yatırım yapılması halinde mevcut orandan daha düşük bir oranda vergi oranının uygulanacağını taahhüt edilmesidir⁽⁷¹⁾.

Son yirmi yılın vergi oranları konusunda en dikkat çekici özelliği, ülkelerin kurumlar vergisi oranlarındaki belirgin düşmedir. Nitekim, temel sanayileşmiş ülkelerde son yirmi yılda kurumlar vergisinde önemli reformlar yapılmıştır. Bu ülkelerde kanuni oranlar, 1980’lerin başlarında ortalama %48 iken, 1990’ların sonlarında %35’lere düşmüştür. Temel reform dalgası 1980’lerin ortalarından sonlarına kadar olan dönemde ortaya çıkmıştır. Bu reform hızı 1990’lar boyunca da devam etmiştir⁽⁷²⁾. AB’de, kurumlar vergisi ile ilgili vergi politikaları, 1990’lı yılların başından itibaren değişmeye başlamıştır. Uluslararası düzeyde gerçekleşen şirket birleşmeleri ve ele geçirmeler, elektronik ticaretin gelişimi ve vergi cennetlerinin hızla artması AB’nin kurum kazançlarına uyguladığı vergi politikalarının değişimine neden olmuştur⁽⁷³⁾. 1992’de AB’nin görevlendirdiği Ruding Komitesi minimum %30 oranında kanuni kurumlar vergisi önermiştir. Bu tarihte, İrlanda’nın imalat için uyguladığı özel oran hariç, Avrupa’da Ruding Komitesi’nin önerdiği bu minimum orandan daha düşük bir oran yok idi. Ancak on yıldan daha kısa bir süre sonra, Avrupa Birliği üyelerinin üçte biri bu minimum orana veya bundan daha düşük bir orana sahip olmuştur. Nitekim, 2002’de Almanya vergi oranını %25’e düşürmüştür. Almanya’nın kurumlar vergisi oranını %25’e düşürmüş olması diğer ülkelerde daha fazla indirimlere neden olmuş olabilir. OECD ülkeleri açısından baktığımızda ise, bu

⁽⁷⁰⁾ ÖZDEMİR, R., Ali: “Kurumlar Vergisi Değişikliklerinin Toplam Vergi Yüğü, Gelir Dağılımı ve Bütçe Dengesine Etkileri”, Vergi Dünyası, Sayı 296, Nisan 2006, s.180

⁽⁷¹⁾ UYANIK, Kemal, N.: “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları I”, Yaklaşım Dergisi, Yıl 9, Sayı 106, Ekim 2001, s.61

⁽⁷²⁾ GÜNAYDIN, İhsan: “Kurumlar Vergisi Oranlarındaki Uluslararası Gelişmeler ve Türkiye’nin Kurumlar Vergisi İçin Olası Etkileri”, Vergi Dünyası, Sayı 288, Ağustos 2005, s. 117

⁽⁷³⁾ ÖZ, N., Semih: “Avrupa Birliği’nde Kurumlar Vergisi Oranlarında Değişim – I”, Yaklaşım Dergisi, Yıl 14, Sayı 157, Ocak 2006, s.90

ülkeler arasında GSYİH ağırlıklı temel üzerine belirlenen en yüksek kurumlar vergisi ortalaması 1985'te %44'ten 2004'te %31'e düşmüştür.

Türkiye'nin kurumlar vergisi oranı ise, hemen hemen aynı periyotta 1986'da %46'dan 2005'te %30'a düşmüştür ⁽⁷⁴⁾.

Kurumlar vergisi indirimleri, gelişmekte olan ülkelerin doğrudan yabancı yatırımı belirlenmiş bölgelere çekmek için genel vergi rejiminden ayrı olarak uygulanmasından ziyade tüm ulusal ve uluslararası yatırımlara ayırım yapılmamasını gerektirir. Kurumlar vergisi indirimi bir teşvik olarak nitelendirilir çünkü yatırımcıların karın büyük bir bölümünü ellerinde tutmalarını sağlar. Beraberinde, yatırımcıların karşılamak zorunda olduğu ve bazen devletle yatırımcı arasında şartlı imtiyaza dayanarak yapılmış belli koşulları getirir.

Bu çeşit vergi teşviklerini yönetmenin kolay olduğuna inanılır, çünkü yetkililerin yapması gereken vergiyi değerlendirmek için yatırımcının karına karşı var olan oranları indirmektedir. Ayrıca önceden belirlenmiş geliri hesaplamak kolaydır çünkü vergi yetkilileri yatırımcı tarafından dosyalanmış karı bilebilmektedir. Kurumlar vergisi indirimi vergi yetkililerinin, indirilmiş oran olmasaydı söz konusu vergi ne kadar olurdu hesabını yapabilmelerine olanak sağlar. Yatırımcının kazanç belirtme işleminin dışında tutulmasından dolayı yetkililerin bilgi eksikliği olduğu yerlerde kurumlar vergisi indirimi vergi tatillerinden farklıdır. Bu bir sonraki alt konuda görülecektir. Kurumlar vergisi oranlarında indirim, teşvikler olmadan da yatırım yapması mümkün olan ve böylece varolan yatırımlarına beklenmedik kar elde edebilir olan yüksek kazançlı şirketlere için geniş faydalara yol açar.

1.1.2. VERGİ TATİLİ

Vergi tatili sınırlı bir süre için bir vergiden muaf olmayı veya vergi indiriminden

⁽⁷⁴⁾ GÜNAYDIN İhsan, a.g.e., s. 117

faydalanmayı ifade eder⁽⁷⁵⁾. Vergi tatilleri şirketlerin daha hızlı bir şekilde sermayelerini toparlamalarını ve işlerinin ilk yıllarında daha iyi bir mali duruma sahip olmalarını sağlar ve böylece yatırımın geri dönme riskini azaltır.

Bununla beraber, ancak tatil döneminde kar eden şirketlere faydalıdır aksi takdirde bütün tatil dönemi boyunca zarar eden yatırımcının işine yaramaz Gelişmekte olan ülkelerde kullanılan en yaygın vergi teşvikidir çünkü yönetiminin çok kolay olduğu göz önünde bulundurulur ve vergi ödeyenleri vergi yönetimi ile temas etmelerinden kaçınmasını sağlar⁽⁷⁶⁾.

Bununla birlikte birçok eksikliğinden dolayı en tartışmalı sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Miktarını hesaba katmaksızın karları muaf tutarak , vergi tatilleri büyük kar bekleyen ve bu teklif yapılmamış olsa bile yatırım yapacak olan yatırımcıya fayda sağlamaya yöneliktir.

Vergi tatilinin süresi, varolan yatırımın yeni bir yatırım gibi gösterilmesi, örneğin aynı mülkiyette olmasına rağmen kapatıp farklı bir isim altında aynı projeyi tekrar başlatması yoluyla, yatırımcının suistimaline ve uzatmasına maruz kalabilir. Ayrıca vergi tatillerinde sağlanan süre limiti ekonomiye uzun vadeli yatırımlar kadar faydalı olmayan kısa vadeli projeleri çekmeye vesile olur. Vergi tatillerinden hoşlanan yatırımcıların kazançlarını dosyalamaması ülkeye gelir maliyetini daha az şeffaf hale getirir ve böylece verimini değerlendirmeyi zorlaştırır.

1.1.3. ZARARLARIN İLERİYE NAKLİ

Bu teşvik yöntemi; yatırımcıların belli bir zaman diliminde (genellikle üç yıldan beş yıla kadar) vergi muhasebesi için zararların ileriye veya geriye nakletmelerine izin veren bir vergi teşvikidir. Zararları ileriye nakletmek, ilk birkaç yılında daha fazla sermaye harcaması beklenen projelere sahip yatırımcılar için daha yararlıdır.

⁽⁷⁵⁾ Easson, Alex: Tax Incentives For Foreign Direct Investment, Kluwer Law International, The Netherlands, 2004, s.2

⁽⁷⁶⁾ NYIKA, Gaspar Asheri: a.g.e., s.14

Çünkü diğer tecrübeli firmalarla rekabet edebilmeyi sağlamak amacıyla üretimi artırmaya ve piyasaya girmeye çalışırlar. Bu yatırımcıların, vergilendirilebilir mevcut geliri hesaplamada daha önceki yılların gelirlerinde yapılmış zararı mevcut kardan çıkarmasını sağlar⁽⁷⁷⁾.

1.1.4. YATIRIM İNDİRİMLERİ

Bunlar yeni bir yatırımın belli bir yüzdesine dayalı, vergilendirilebilir gelirden yapılan indirimlerdir. Bu tür indirimler, sermaye kazanımının önemli maliyetini düşürmeye yöneliktir. Buna benzer olarak da ,yatırım masraflarını hafifletici belli bir yüzde olarak beraberce verilen yatırım vergi kredileridir.

Bununla beraber yatırım indirimlerinin değeri, vergi matrahına uyarlanabilir kurumlar vergisi oranına dayanmaktadır. Vergi oranları ne kadar yüksekse veya düşüğe vergi indirimleri de o kadar yüksek veya düşüktür. Bunun sebebi vergi indirimlerinin, firma tarafından ödenebilir toplam verginin bir yüzdesi olarak verilmesidir. Ayrıca yatırım indirimlerinin değeri, firmalar için talep edilebileceği yıla göre farklılık arz eder. Yani ödenebilir verginin kazanıldığı veya kazanılmadığı yıla göre değişir. Bununla beraber bir çok gelişmekte olan ülkede, kullanılmayan sermaye maliyetleri gelecekteki vergi yükümlülüklerini dengelemek için ileriye nakledilebilir⁽⁷⁸⁾.

1.1.5. İTHALAT VE TÜKETİM VERGİLERİNDEN MUAFİYET

Bu teşvik türü, yatırım amaçlı vergilendirilebilir sermaye mallarının ithali için belirli bir yatırımcıya verilen muafiyetler şeklinde açıklanabilir. Bunlar üretim için kullanılan sermaye malları, tarım araçları, madencilik araçları ve serbest bölgelere yönelik hammaddeyi kapsamaktadır. Gümrük muafiyetlerinin çok etkili olduğuna inanılır çünkü ithal sermaye girdilerinin maliyetini kapatarak, teşebbüslerin kurulması ve işlemesi için gerekli olan sermaye harcamalarını azaltmaktadır. Fakat

⁽⁷⁷⁾ NYIKA, Gaspar Asheri: a.g.e., s.15

⁽⁷⁸⁾ NYIKA, Gaspar Asheri: a.g.e., s.16

ithalat ve tüketim vergisi muafiyetleri ihtiyacının ötesinde teçhizat ithal eden ve geri kalanları diğer firmalara satan aldatıcı yatırımcılar tarafından vergi kaçırmak için kullanılabilir. Bu yüzden vergi yetkilileri muaf tutulan her şeyin doğru amaçla ve sadece belirlenmiş yatırımcı tarafından kullanılmasını temin etmek zorundadır⁽⁷⁹⁾.

1.1.6. KAYNAKTA KESİLEN VERGİDEN MUAFİYET

Bazı ülkeler yabancı yatırımcıları yurtdışına yapılmış gelir transferi havale masraflarından muaf tutarlar. Bu temettü, kredi faizleri ve telif ücreti ödemeleri üzerindeki vergi indirimini içerir⁽⁸⁰⁾.

Bu teşvikleri kullanmanın gerekçesi teknoloji transfer etmenin kolaylığını, iş imkanı oluşturmayı, bir ülkedeki geri kalmış bölgeleri geliştirmeyi ve ekonomideki ihracat ve madencilik gibi belli sektörleri geliştirmeyi içerir. Vergi teşvikleri doğrudan yabancı yatırım sonucunda elde edilen karları vergilendirme amacından vergi teşviklerine dayalı sermayeye doğru farklı şekiller alır. Bununla beraber uygulanan vergi teşvik politikaları, bu teşviklerin kullanımı yabancı sermayeyi çekmede faydalı ve verimli bir yol mudur veya değil midir sorusu üzerinde akademisyenler, politikacılar ve aydınlar arasında uzun bir tartışmaya yol açmıştır.

1.2. VERGİ TEŞVİK POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Vergi politikasının ve vergilemenin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkileri son yıllarda bir çok çalışmada ele alınmaktadır. Bazı çalışmalar genel olarak vergi sisteminin ve politikasının etkisi üzerinde dururken, diğerleri özellikle kurumlar vergisi olmak üzere spesifik bazı vergilerin etkisini incelemektedir. Teorik nitelikteki çalışmalar üretim maliyetlerini ve net karları etkileyen vergilerin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisinin önemli olduğunu savunurken vergilerdeki değişikliklerle doğrudan yabancı yatırım düzeyi arasındaki ilişkiyi tespit etmeye

⁽⁷⁹⁾ NYIKA, Gaspar Asheri: a.g.e., s.16

⁽⁸⁰⁾ NYIKA, Gaspar Asheri: a.g.e., s.16

çalışan ekonometrik çalışmalar çoğunlukla çelişkili ve ikna edici değildir⁽⁸¹⁾. Bunun temel nedeni etkili olan vergi dışında çok sayıda faktörün olmasıdır. Bu çalışmalarla ulaşılan sonuçlar topluca değerlendirildiğinde vergi sistemi, vergi politikası ve spesifik vergilerin çok uluslu şirketlerin yurtdışında yatırım kararını almaları üzerinde fazla bir rolünün olmadığını; yer seçimi ile ilgili kararlarda önemli bir role sahip olduğunu; piyasaya dönük yatırım kararı alanlardan daha çok kaynaklara yönelik yatırım kararı alanlarda daha önemli olduğunu ve doğrudan yabancı yatırımlarda önemini gittikçe arttırmakta olduğunu ileri sürebilir.

1990 öncesi yapılan çalışmaların çoğu vergilerin doğrudan yabancı yatırım yapma kararlarında görece çok az bir role sahip olduğunu göstermektedir. Son yıllardaki çalışmalarda ise tam tersi sonuçlara ulaşılmaktadır: Vergiler ve dolayısıyla vergi politikasının doğrudan yabancı yatırımlar açısından önemi gittikçe artmaktadır. Bu eğilimin farklı nedenleri bulunmaktadır⁽⁸²⁾:

- Doğrudan yabancı yatırım önündeki korumacılıktan kaynaklanan engeller, dış ticaretteki serbestleşme faaliyetleri sonucu derece derece ortadan kalktığı için doğrudan yabancı yatırımlarını belirleyen faktörlerden geriye kalanların ve bu arada vergilerin etkisi de artmaktadır.
- Küreselleşme sonucu üretimin uluslararasılaşması ihracatın önemini arttırmakta ve yeni durum vergilendirmedeki uluslararası farklılıkların önemini arttırmaktadır.
- Ekonomik entegrasyonlar, entegrasyon içerisinde yatırım ve ticaret önündeki tüm engelleri ortadan kaldırmak yoluyla tek bir yerden bütün piyasanın mal ve hizmet talebinin tedarik edilmesini kolaylaştırır ve vergilerin tam olarak uyumlaştırılmadığı bir durumda vergilemenin doğrudan yabancı yatırım üzerindeki göreceli öneminin artmasına yol açarlar.

⁽⁸¹⁾ NYIKA, Gaspar Asheri: a.g.e., s.24

⁽⁸²⁾ AKTAN, Coşkun, Can ve VURAL, Yaşar., İstiklal: Yeni Ekonomi ve Yeni Rekabet, , Türkiye İşveren Konfederasyonu Rekabet Dizisi:1, Yayın No 253, Ankara, 2004, ss.218,219

Vergi oranlarının yatırım kararı üzerindeki etkisi ihracata yönelik faaliyette bulunan çok uluslu şirketlerde daha fazladır. İhracata yönelik firmaların düşük kar marjı ile şiddetli rekabetin söz konusu olduğu piyasalarda faaliyet göstermeleri vergi teşviklerinin önemini arttırmakta ve küreselleşme süreci içerisinde daha mobil hale gelen bu firmalar, alternatif yerler arasında vergi sistem ve vergi politikalarını karşılaştırma eğilimi içerisinde girmektedirler.

Cevaplanacak ana soru doğrudan yabancı sermayeyi bir ülkeye çekmede vergi teşviklerinin etkili bir yol olup olmadığı sorusu ve teşviklerin yatırımın getirdiği faydalardan daha fazla maliyet getirip getirmediği sorusudur. Doğrudan yabancı yatırımı çekmek için kullanılan teşviklerin etkinliğini ölçmenin veya değerlendirmenin politikacılar ve akademisyenler arasında kabul edilmiş tek bir metodu yoktur. En yaygın yöntemlerden biri ev sahibi ülke (yatırımın yapıldığı ülke) tarafından sağlanan vergi teşviklerinin çok uluslu şirketlerin yatırımın yapılacağı bölge tayini kararlarını etkileyip etkilemediğini bakmaktır. İkincisi de ev sahibi ülke tarafından sağlanan teşviklerin yatırımcının kendi ülkesinde nasıl değerlendirildiğine ve hangi uygulamalara maruz kaldığına bakmaktır. Yukarıdakine bağlantılı olarak da çifte vergilendirme anlaşmalarına ve bu anlaşmaların ev sahibi ile misafir ülkenin vergi politikası farklılığının problemini çözmedeki rolüne bakmak gerekir.

Vergi teşviklerinin yatırımın yapılacağı yeri tayin etmekteki etkinliğini anlamak için küresel doğrudan yabancı sermaye akışının anahtar oyuncularını olan çok uluslu şirketlerin yatırım stratejilerine bakmak gerekir. Bu çok uluslu şirketlerin rekabet eden farklı ülkeler arasında nereye yatırım yapacağına dair karar verirken hangi faktörleri hesaba kattığına dair bir görüş elde etmemizi sağlar ⁽⁸³⁾. Çok uluslu şirketler kar elde edeceklerine inandıkları bir ülkeye girmeye karar vermişlerse o ülkede yatırım yapmakta ancak ülkenin yabancı sermayeye ihtiyacı olduğunu bildikleri ülkelerde çok sıkı pazarlıklar yapmakta ve elde edebileceği en fazla teşviki sağlamaya çalışmaktadırlar ⁽⁸⁴⁾.

⁽⁸³⁾ NYIKA, Gaspar Asheri: a.g.e., s.5

⁽⁸⁴⁾ UYANIK, Kemal, N.: a.g.e., s.64

Yabancı yatırımcıların yer tayini kararları iki kategoride sınıflandırılabilen bir çok faktör tarafından etkilenebilir. Birinci kategori devlet teşviklerinden ayrı olarak, bir yatırımcının yer tayininde hesaba kattığı (üretim avantajları, pazarlama, ulaşım, döviz oranı ve fiyat istikrarı, kamu para yönetiminin kalitesi, mali ve sosyal politika , politik ve sosyal istikrar gibi) faktörleri içeren düşüncelerdir. İkinci kategori yabancı yatırıma veya yatırımın geneline uygulanan, yabancı yatırımı etkileyen bütün devlet teşviklerinden veya engellerinden oluşmaktadır. Bunlar vergi tatillerini, gümrük vergisi muafiyetlerini ve çeşitli indirim şekillerini içermektedir. Böylece iki kategoriden hangisinin daha baskın olduğunu bularak vergi teşviklerinin etkinliğini ölçebiliriz.

Tercih şekilleri gösteriyor ki çok uluslu şirketler güçlü ekonomik potansiyeli ve güçlü pazarı olan, özellikle bölgesel entegrasyonlara üye ülkeler tarafından çekilmektedir. Bu piyasalardaki vergi yükleri yatırımlardan caydıran önemli bir etken olmamaktadır.

Kısıtlı pazar alanı, disipline edilmemiş veya donanımsız işgücü ve ülkenin altyapısındaki eksiklikler; vergi teşvikleri olsa bile; yabancı sermaye akışının önünü keser. Şeffaflık, yönetim, adli sistemin adil işlemeyişi ve sanayi faaliyeti ile ilgili konularda vergi reformunu uygulamadaki verimsizlik veya beceriksizlik gelişmekte olan ülkelerde yabancı sermayeyi engelleyen diğer faktörler olarak düşünülür. Bu yüzden vergi teşvikleri bu olumsuz faktörleri telafi edemez.

Doğrudan yabancı yatırımcılar fakir ülkelerde başlangıç yatırımlarındaki yüksek maliyeti, caydırıcı bir etken olarak ele alırlar. Bunlar karışık ve uzun şirket kaydı prosedürlerini ve yatırımdaki fuzuli kuralları içermektedir. Ayrıca özellikle elektrik olmak üzere güvenilir olmayan ve pahalı olan enerji tedariklerinden bahsetmektedirler.

Vergi teşvikleri sağlayan birçok ülkenin kavrayamadığı veya göz ardı ettiği şey teşvik kanununun tek başına ayrı olarak işe yaramamasıdır. Teşvikler, ekonomik ve politik yapı ve doğrudan yabancı yatırım için uygulanan teşvikler bakımından değil

fakat genel vergi sistemi (örneğin vergi yönetimini etkinliği, fiziki ve beşeri altyapısı, kayıt dışı ekonomiyi kayıt altına alma gibi) bakımından şeffaf, verimli ve adaletli genel vergi sistemi ile beraber uygulanmalıdır. Bütün bu faktörler yerinde değilse, yabancı yatırımı büyük bir riske sokar. Risk, bağlı yatırımları veya yatırımda beklenen karı tehdit edebilecek olayları getirir. Politik karışıklık yapılmış yasaları, anlaşmaları ve ticaret uygulamalarını alt üst edebilir.

Yabancı yatırımlara yönelik vergi teşviklerinin etkinliği (en azından gelişmekte olan ülkelerde) yukarıda bahsedilen politik istikrar, kalifiye işçi varlığı ve maliyeti, temel fiziki altyapı ve genel makroekonomik politikalar gibi faktörlerle kıyaslandığında kısıtlı bir durumdadır.

Cömert vergi teşviklerine rağmen, gelişmekte olan ülkeler (özellikle en az gelişmekte olan ülkeler) gelişmiş ülkelerle veya Doğu Avrupa ve Güneydoğu Asya'nın yeni sanayileşmiş ülkeleri ile kıyaslandığında doğrudan yabancı yatırım bakımından geri kalmaktadır. Bu ülkelerde uygulanan teşvikler ekonomiye fayda sağlamak yerine, teşvikler olmasa da yatırım yapacak çok uluslu şirketlere beklenmedik kazanç sağlamakta ve ekonomide ikili yapıya sebep olmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımcılar bir ülkede yatırım yapmaya karar vermeden önce vergi teşvikleri talep ettiği zaman vergi teşvikleri konusu daha karmaşık hale gelmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin hararetle yabancı sermayeyi aradıklarını bildiklerinden dolayı bu talep edilir. Sonuç olarak yatırımcılar nerede yatırım yapacağına çoktan karar verdiklerinde bile rekabet eden iki ülkeden daha fazla vergi avantajı elde etmek için vergi teşviklerini kullanmaktadır. Bu yüzden, yabancı sermayeye yönelik rekabet, gelişmekte olan ülkeleri işe yaramayacağına farkına vardıkları zaman bile, vergi teşvikleri kullanmaya devam mı etmeli yoksa durdurmalı mı ikilemine sokmaya devam etmektedir. Bu, diğer ülkelerin kullanmaya devam etmesinden ve teşvikler sağlanmazsa yatırımların gelmeyeceği inancından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden yatırım promosyonları faaliyetlerinin düzenlenmesinde net kurallar getirmek amacıyla, vergi teşvikleri konusuna bakacak çok taraflı veya bölgesel inisiyatifin olmaması durumunda, gelişmekte olan ülkeler bir ülkenin hızlı

ekonomik büyümesine yardımcı olan yatırımları çekmedeki asıl amacı yenilgiye uğratan bu teşvikleri kullanmaya devam edeceklerdir.

2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM KONUSUNDA EV SAHİBİ VE YATIRIMIN GELDİĞİ ÜLKELER ARASINDA ÇİFTE VERGİLENDİRMEYİ ÖNLEYİCİ ANLAŞMALARIN ROLÜ

Yabancı yatırımcının kendi ülkesindeki vergi politikaları direkt olarak ev sahibi ülke tarafından sağlanan vergi teşviklerinin etkinliğine dayanmaktadır. Sermaye ihraç eden ülkelerin birçoğu kurumlar vergisi yetkilerini vergi ödeyenlerin dünya çapındaki gelirlerine kadar uzatmışlardır. Ev sahibi ülkenin vergi teşvik kanunu tarafından vergiden muaf tutulan yatırımcının, aynı gelir üzerinde kendi ülkesi tarafından vergilendirilmesi teşvikleri kullanışsız hale getirir ve böylece gereksiz kılar. Bu yüzden çifte vergilendirmenin neticesi, vergi teşvikleri ile ilgilenen bir şirketin, vergilendirilmeden elde edeceği faydaları ortadan kaldırır. Bu yüzden ülkeler karşılıklı olarak çifte vergilendirme anlaşmaları imzalayarak çifte vergilendirme probleminin üstesinden gelecek bir sistem oluştururlar. Vergi teşviklerinin etkinliği üzerindeki, yatırımcı ülkenin vergi politikalarının etkisini değerlendirmeye çalışan araştırmalar yapılmıştır⁽⁸⁵⁾. Görülmüştür ki, Japonya'nın; vergi teşviklerinin olmaması halinde gelişmekte olan bir ülkeye ödeyecekleri kurumlar vergisi için yabancı vergi kredileri talep eden anlaşmalara sahip olunan ülkelerde, Japon firmaları yatırıma daha meyillidir.

Gelişmekte olan ülkelere akan yabancı yatırımın çoğu OECD ülkelerinden kaynaklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkenin vergi geliri için taşıdığı önem ve (ekonomik durumdaki eşitsizlikleri hesaba katarak) taraflar arasında yapılması gereken işlemler düşünüldüğünde bir çok gelişmekte olan ülke için çifte vergilendirme sözleşmelerinde anlaşmak avantajlı değildir. Bu yüzden gelişmekte olan ülkeler bu anlaşmaları neticelendirmeyi uzun bir süreç içinde yerine getirmektedir.

⁽⁸⁵⁾ NYIKA, Gaspar, Asheri: a.g.e., s. 23

Doğrudan yabancı yatırım üzerindeki vergi teşviklerinin kullanımından somut sonuçlar çıkarmak için, doğrudan yabancı yatırımın kaynağının büyük bir bölümünü oluşturan gelişmiş ülkeler, (yabancı yatırımı ilgilendirdiği kadarıyla), ev sahibi ülkelerle vergi politikalarını uyumlu hale getirmek için işbirliği yapmak zorunda olacaktır.

Gelişmekte olan ülkenin bakış açısından çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları kendi başlarına doğrudan yabancı yatırımları teşvik edicidirler⁽⁸⁶⁾. Yabancı sermayeyi çekmek için özellikle vergi teşviklerini de kapsayan vergi sistemi reformları gibi çalışmaların tamamlayıcısı olarak çifte vergilendirme anlaşmaları kullanılır. Bu nedenle vergi teşviklerinin olmaması durumunda bile çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları, doğrudan yabancı yatırım sürecinin düzgün işlemesiyle ilgili genel çerçevenin bir parçası olarak önem taşımaya devam eder. Çifte vergilendirme anlaşmalarının vergi yetkisi ile çatışması durumunda iki ülke arasında vergi geliri paylaşımı işlevi vardır⁽⁸⁷⁾. Uluslararası sermaye dolaşımı ev sahibi ülkedeki vergi ödeme kanunlarını kendi ülkelerinden daha önemli kılar. Çifte vergilendirme anlaşmalarının müzakere edilerek sonuçlandırılması bu istenmeyen yükü dengelemek için kullanılan yöntemlerden biridir.

Bir çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmasının söz konusu olduğu yatırımın; yabancı olması, başka bir deyişle, bir akit tarafın yatırımcılarınca diğer akit tarafın ülkesinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir⁽⁸⁸⁾.

⁽⁸⁶⁾ BAĞRIÇIK, Atilla: “Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları ve Serbest Bölgeler Aracılığı İle Yabancı Sermayeyi Kolaylıkla Ülkemize Çekebiliriz-1” Yaklaşım Dergisi, Yıl 10, Sayı 119, Kasım 2002, s.22

⁽⁸⁷⁾ NYİKA, Gaspar, Asheri: a.g.e., s. 25

⁽⁸⁸⁾ AKPINAR, Hasan, Aslan: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Teşviki Ve Korunmasında İkili, Bölgesel ve Çok Taraflı Uluslararası Anlaşmalar: Yerleşik Uygulamalardan Yeni Yönelimlere, (Uzmanlık Tezi), T.C. Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara, Mayıs, 2000, s.29

Gelişmekte olan ülkeler açısından bu çifte vergilendirmeyi önleme müzakereleri sırasındaki zayıf konuları, sözleşmenin yararlarının büyük kısmının gelişmiş ülkeye gideceği ihtimalini yaratır.

Vergi mükellefinin ikametinin tanımlanması bir çifte vergilendirme anlaşması açısından çok önemli ve hassas bir konudur. Bir vergi mükellefinin ikametinin tanımlanma şekli, çifte vergilendirme durumları doğduğunda taraflardan hangisinin vergi koyma hakkına sahip olacağı konusunda lehte ya da aleyhtedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında yapılan çifte vergilendirmeyi önleme antlaşmalarının çoğu, doğrudan yabancı yatırım sonucunda elde edilen geliri yatırımın geldiği ülkeye vergilendirme önceliği tanır ⁽⁸⁹⁾.

Fakat çifte vergilendirmeyi önleyici antlaşmalar olmaksızın, ev sahibi ülke tarafından uygulanan vergi teşvikleri, kendi ülkesinde yatırım sonucunda vergi ödeyecek olan yatırımcı için geçerliliğini kaybeder. Başlıca sorun her iki ülkenin de menfaatlerini dengeleyecek, sadece gelişmiş ülkenin lehine işlemeyecek olan çifte vergilendirilme antlaşmalarının müzakere edilmesi ve neticelendirilmesinde yatmaktadır. Eğer iki taraf arasında daha fazla antlaşma sonuçlanamazsa bazı yatırımcılar sunulan vergi teşviklerine karşı gelişmekte olan ülkelere yatırım yapmakta çekingen davranacaklardır.

3. VERGİ TEŞVİKLERİNİN EV SAHİBİ ÜLKEYE ETKİLERİ

Vergi teşvikleri, teşviği sağlayan ülke üzerinde çeşitli etkilere sahip olabilmektedir. Bu etkilerin bir kısmı olumlu olmakla birlikte bir kısmı ise olumsuz olabilmektedir. Bu kısımda bu etkiler ayrıntılı olarak incelenecektir.

⁽⁸⁹⁾ NYIKA, Gaspar Asheri: a.g.e., s.25

3.1. OLUMLU ETKİLER

Doğrudan yabancı yatırım çekmek için uygulanan vergi teşviklerinin, gelişmekte olan bir ülkeye doğrudan yabancı yatırım yapmak için başlangıç yatırımı kararında temel bir rol oynamaması söz konusu olabilir fakat yeniden yatırım yapmak veya var olan yatırımı genişletmek konusunda önemli etkisinin olduğu düşünülmektedir ⁽⁹⁰⁾.

Doğrudan yabancı yatırım kararları muhtemel risk ve getirilerin karşılaştırılması sonucu verilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımcı kar elde edeceği ülkeye yatırım yapmakta ve verginin kar elde edildiği zaman ödenecek bir yükümlülük olduğunu bilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar için cömert teşviklerin sağlanması yabancı yatırımları çekebilse de diğer koşulların sağlanması önemli bir etki olarak karşımıza çıkabilmektedir ⁽⁹¹⁾.

Vergi teşviklerinin kullanılmasını desteklemek için öne sürülen temel sebeplerden biri bir ülkenin olumsuz yatırım havasını değiştirmeye yardımcı olması yönündedir. Yetersiz fiziki altyapı ve beşeri sermaye, politik istikrarsızlık, çarpıklık, verimsiz denetleme yapısı, verimsiz ve elverişsiz genel vergi sistemi gibi faktörler iş dünyasına maliyet yükler ve iddia şudur ,vergi teşvikleri bu gereksiz maliyetleri telafi etmeye yardımcı olur. Gelişmekte olan ülkeler vergi teşviklerini kullanırlar çünkü yatırım için destekleyici bir ortam sağlayan kaynaklardan yoksundurlar.

Doğrudan yabancı yatırımın sanayi gelişimi için katalizör olan yeni ve değerli sermayeyi getirmesine ek olarak gelişmiş yeni teknolojinin transferine de yardımcı olduğuna inanılır. Gelişmiş teknoloji ve sanayi büyümesi bir ülkede olmayan yeni sektörleri de getirerek o ülkenin ekonomisini çeşitlendirmesine yardımcı olur. Bu sayede ülkeler işçi eğitiminde, AR&GE programlarında kullanılan masraftan yeni sermaye mallarının ithalinden kısıtlama yapabilirler.

⁽⁹⁰⁾ OECD: "Tax Policy Assesment and Design In Support of Direct Investment" www.oecd.org s.33 (30.05.2006)

⁽⁹¹⁾ UYANIK, N., Kemal: a.g.e., s. 64

Bazı ülkelerin farklı coğrafi bölgelerinin ekonomik ve sosyal gelişim seviyesinde büyük farklılıklar vardır ve bu farklılıkları azaltmak amacıyla o bölgeleri geliştirmek için özel bir çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Bu bölgeler bazen kötü altyapı kalifiye işçi eksikliği gibi sebeplerden dolayı yatırımcıya daha fazla maliyet anlamına gelir.

Kalkınmayı başarmak için doğrudan yabancı yatırımı kullanmak zorunluluğu var ise yatırımcıları o bölgeye çekmek için vergi teşviklerini kapsayan özel bir teşvik paketi gereklidir. Bu vergi teşvikleri projenin başlangıç sermayesi maliyetini azaltmayı ve böylece karlılık oranını artırmayı amaçlar.

Bu çeşit teşvikler Mısır'da çöl bölgelerini tarıma elverişli hale getirme ve tarımı geliştirme ile ilgilenen herhangi bir yatırımcıya, Brezilya'da uzak orman bölgelerinde iş kuracak herhangi bir şirkete sunulmuştur. Bazen ise teşvikler, ülkenin ekonomik gelişmesi sağlayan önemli sektörleri, örneğin madencilik sanayisi, ihracat işletme bölgeleri, serbest bölgeleri ilerletmek için uygun hale getirilir. Doğrudan yabancı yatırımlar için uygulanan vergisel teşviklerle, ÇUŞ'ların maliyetlerini azaltıcı ya da karlarını yükseltici ortamlar yaratarak bölgesel avantajlar sağlanabilmektedir⁽⁹²⁾.

Teşvikler, belli sektörlerin performansını artırmaya katkı sağlayan yatırımcıları çekmek amacıyla sağlanır. Serbest ticari alanları ve ihracat işletme alanları oluşturmak ülkenin ihracat performansını artırmayı amaçlamaktadır. Bu bölgelerde yatırım yapmak isteyen girişimcilere özel teşvik paketleri sunulabilmektedir. Örneğin ithal edilen hammadde üzerindeki ithalat vergisinden muafiyet, yatırım mallarında özel amortisman indirimi. Karşılığında sanayilerin ihracat için ürün imal etmesi veya malı toplayıp bir araya getirmesi gerekmektedir. Bu bir ülkeye ihracatını artırmada ve hararetle ihtiyaç duyulan döviz tedarik etmede yardımcı olmaktadır.

⁽⁹²⁾ İNCESULU, İpek: Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Etkileyen Faktörler ve Türkiye, (Uzmanlık Tezi), Ankara, T.C. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı , Temmuz 1993, s.53

Gelişmekte olan bir ülkeye olan doğrudan yabancı yatırım akışının seviyesi o ülkenin ekonomik durumu hakkında bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Vergi teşvikleri ise gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırım çekme politikalarının büyük bölümünü oluşturmaya devam etmektedir. Vergi teşviklerinin kullanılma gerekçesi, bu teşviklerin gelişmekte olan bir ülkede insani ve fiziksel altyapı, zayıf makroekonomik politikalar, politik istikrarsızlık ve doğrudan yabancı yatırım aleyhine olan katı düzenleme çerçevesinin meydana getirdiği olumsuz yatırım ortamını düzelttiği inancından kaynaklanmaktadır.

3.2. OLUMSUZ ETKİLER

Gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı yatırımı çekmeyi öncelikli olarak ele alır ve yabancı yatırımın gelmesine vesile olan ortamı oluşturmak için ellerinden gelen her şeyi yapmayı vazifeleri olarak görürler. Buna dayanarak ülkeler yabancı yatırımı artırmak amacıyla yatırımcılara vergi teşviklerini kapsayan şartları hazırlamak ve kanun yapmak için özel adımlar atarlar.

Doğrudan yabancı yatırımların dünya çapında artan miktarı vergi teşviklerini hükümet politikalarının önemli bir parçası haline getirmektedir. Hükümetler yabancı yatırım projelerini belli bölgelere çekebilmek için sıkı bir rekabete girişebilmekte ve oldukça cömert teşvik paketleri sunabilmektedir.

Bu teşvik paketleri içindeki kurumlar vergisi oranlarının düşürülmesi, vergi tatili uygulamasına gidilmesi, düşük vergi oranları ve vergi iadeleri gibi araçlar doğrudan kamu mali yapısı üzerinde baskılar oluşturmakta ve bütçesel açıdan önemli sorunlar yaratmaktadır⁽⁹³⁾.

Vergi teşviklerinin olumsuz etkilerinden biri de verimli olmayabilmesidir; çünkü maliyeti (önceden belirlenmiş vergi geliri bakımından) sık sık getirisini aşmaktadır.

⁽⁹³⁾ MUTER, Naci, B. ve KOVANCILAR, Birol: “Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Teşvik Rekabetinin Türk Kamu Mali Yapısı Üzerine Olası Etkileri: Türk Vergi ve Teşvik Sistemine Yönelik Öneriler”, http://www.uludag.edu.tr/maliyesempozyumu/4_2_b.muter-b.kovancilar.doc, 30.05.2006 s.1

Teşviklerin yatırımları canlandırdığı ve bu sayede gelen yatırımların faydalarının maliyeti telafi ettiği ve aştığından dolayı teşviklerin şu ana kadar bir problem oluşturmadığı konusu tartışılmaktadır.

Bir çok ülke doğrudan yabancı yatırımları çekebilmek için önemli miktarda gelir kaybını ve komşu ülkelerle de rekabete gireceği riskini göze alarak, vergi tatili, hızlandırılmış amortisman ve yatırım indirimi gibi farklı vergi teşviklerini sunmaktadır. Bu tip teşvikler ile yapılan ek yatırımlar sonucunda oluşan gelir kayıplarının, teşvik verilmeksizin yapılmış olan yatırımlara nazaran gerçekten önemli olup olmadığı günümüzde sorgulanmakta ve eleştirilmektedir ⁽⁹⁴⁾.

Vergi teşviklerine karşı yönlendirilen diğer eleştiriler, teşviklerin adil olmadığı çünkü bazı yatırımcılara fayda sağlarken hak kazanamayan diğer yatırımcılara fayda sağlamamakta, vergi yöneticilerine daha fazla yük bindirmekte ve kimin hak kazanıp kazanmadığına karar verirken şeffaflık konusunda zaafiyete sebep olduğudur.

Eleştirilen diğer bir nokta da; vergi teşvik politikalarının tek bir otoritenin denetimi ve idaresi altında bulunmamasıdır. Vergi teşviklerinin denetim ve idaresinin farklı birimlerce yürütülüyor olması, vergi teşvik politikalarından beklenen faydanın sağlanmasını engellemektedir. Teşvik politikalarının tek bir otorite tarafından idaresinin sağlanması pek mümkün görünmese bile; anılan politikaların koordinasyon ve denetimi faaliyetlerinin tek bir otorite tarafından yerine getirilmesi yatırım iklimi bakımından olumlu sonuç verecektir ⁽⁹⁵⁾.

Vergi teşviklerinin aleyhindeki bu eleştirilere rağmen gelişmekte olan ülkeler onları artırarak kullanmaya devam etmektedir. Bu artış yatırımın rekabet eden ülkeler arasında tepeden tırnağa bir yarış ihtimali oluşturacağına inanılan devletlerde genel refahı tehdit etmektedir.

⁽⁹⁴⁾ HEADY Christopher, a.g.e., s.40

⁽⁹⁵⁾ AKIN, Emrah: "Çokuluslu Şirketler, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Vergisel Teşvik", Yaklaşım, Yıl 13, Sayı 148, Nisan 2005, s.72

Bir diğ er konu da vergi indirimidir. Bir teş vik olarak düşünülse de, vergi indirimi bütün yatırımcılardan ziyade belli şartları yerine getirip hak kazanan özel yatırımcılara veya yatırım türlerine uygulanmalıdır. Yatırımlara kimin hak kazanacağı konusundaki bu ayrımcılık fikri vergi teş viklerinden bazı yatırımcıların faydalanırken diğ erlerinin faydalanamaması eleştirisini getirmiştir. Bu aynı sektördeki yatırımcılara ev sahibi ülkenin farklı muamelelerine yol açar.

Vergi teş viklerinin mali destek, kredi veya kredi garantileri gibi finansman teş viklerinin yaygın olarak kullanıldığı gelişmiş ülkelerde kullanılmasına karşın gelişmekte olan ülkelerde bu gibi teş vikler kullanılamaz. Bu birçok gelişmekte olan ülkenin mali yardım yapacak kaynaklarının olmaması gerçeğ inden kaynaklanmaktadır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin vergi teş vikleri yapması kolayına gelir çünkü devlet sadece kanun çıkararak yatırımcılara faydalarını araştırmak üzere sunar. Fakat geriye dönük olarak değ iş en yasalar ile geçici olarak getirilen vergilerin kalıcı hale gelmesi gibi uygulamalar vergisel boyutta yabancı sermayeyi olumsuz etkileyebilmektedir. Vergi teş vik yasalarının güven vermemesi, sürekli değ iş ime tabi tutulması, ilgili mevzuatın çok sık değ iş mesinden dolayı gerek uluslararası şirketlerin gerekse de diğ er yabancı sermaye kuruluşlarının uzun vadeli vergi planlama faaliyetlerini gerçekleştirememesi de olumsuz etkiler arasındadır ⁽⁹⁶⁾.

Daha önceden belirtildiğ i gibi, gelişmekte olan ülkeler yabancı yatırımın daha hızlı bir sosyal ve ekonomik büyümeye yol açtığı gerçeğ ini kabul ederler. Ayrıca bu fakir devletlerin halkına hizmet sağlamayı finanse edebilmeleri ve devleti günden güne iş letebilmeleri için vergi gelirlerine ihtiyaç duymalarından kaynaklanır. Birçok gelişmekte olan ülkede vergi gelirleri devletin yıllık bütçesinin büyük bir bölümünü oluşturur. Eğ er vergi teş vikleri devletin belli bir miktar vergiyi toplamaktan çekinmek zorunda kalması anlamına geliyorsa, akla vergi gelirine ihtiyacı olan bir ülkenin bunu yapmayı kaldırıp kaldıramayacağı sorusu gelir. Gelişmekte olan ülkelerde sermaye birikimi ve tasarruf eksikliğ i ve yıllık büyük ticari açıklardan

⁽⁹⁶⁾ ALPTÜRK, Ercan: “Yabancı Sermaye Yatırımlarının Vergisel Boyutu”, Vergi Sorunları, Sayı 184, Ocak 2004, s.26

kaynaklı cari işlemler açığı onları ekonomik büyümeleri için genel olarak yabancı sermaye akışına güvenmeye iter. Bu yüzden yabancı sermayeye talep bu ülkeler arasında yabancı yatırımı çekmek için rekabeti hızlandırmıştır. Yatırımcıyı bir ülkede yatırım yapmasını etkilemek için kullanılan yöntemlerden biri vergi teşvikleridir. Bu uygulama vergi uzmanları ve politikacılar arasında hararetli bir tartışmaya sebep olur, Vergi teşviklerinin çok uluslu şirketlerin yatırım yapacağı yere karar vermesini etkileyen faydalı bir yol olup olmadığı ve eğer öyle ise bu teşviklerin getirisinin maliyetini karşılayıp karşılamadığı sorgulanmaktadır. Hükümetlerde siyaset yapanlar ve vergi teşviklerini destekleyenler ülkelerinin böyle maliyetli bir işe girişmesinin gerekçesini ve haklılığını öne sürmektedir.

Vergi teşviklerinin açıkça görülen olumsuz etkilerinden biri, bir ülkenin bu vergi teşviklerini sunarken vazgeçtiği vergi geliri miktarıdır. Sonuç ise gelişmekte olan ülkelerin bütçeleri için muazzam derecede gerekli olan mali gelirden azalmadır. Ülkeleri tehdit eden başlıca sorun örneğin yaratılan istihdam ya da teknoloji transferi sağlanan fayda tarafından bile kurtarılamayacak kadar cömert vergi teşviklerinde bulunularak kamu yatırımlarında azalma ihtimalidir. Çok uluslu şirketlere uygulanan vergiler kademeli olarak azaltıldığı için vergi geliri azalarak kamu hizmetlerinde de eşdeğer bir azalmaya sebep olmaktadır.

Kamu hizmetlerini devam ettirmek için vergi yükü çok uluslu şirketlerin yaptığı yatırımların üzerinden kaydırılarak alternatif biçimde işçiler, kamu çalışanları veya tüketiciler gibi diğer vergi mükellefleri üzerine yüklenir. Bu da bütün ekonomik dengeleri bozarak, çalışanlarına daha fazla maaş ödemeye zorlayacağından yatırımcılar için teşvik yerine caydırıcı bir etki yaratabilir.

Teşvik veren ülkeler, gelecek olan gelirle karşılaştırabilmek için, teşviklerle kaybedecekleri gelir miktarının net bir resmine sahip değildirler. Vergi teşviki sunmadan önce düzgün hiçbir çalışma ya da araştırma yapılmamaktadır. Bazen bazı çalışmalar yapılsa bile diğer ülkelerin teşvik sunması gerçeği bunu uygulamaktan başka bir alternatif bırakmamaktadır. Sonuç olarak bu teşvikler daha önce teşvik sunulmadan da yatırım yapacak olan çok uluslu şirketlere beklenmedik bir kazanç

sağlamaktadır. Teknoloji transferi, istihdam yaratımı, performans gelişimi yoluyla sağlanacak kazançlar belirlenmeli ve feragat edilen vergi geliri karşılaştırılmalıdır.

Vergi teşviklerinin bir ülkede varolan olumsuz yatırım ortamını sona erdirmek için verilebileceği gerçeği, politika yapıcılarının; daha zor fakat doğrudan yabancı yatırım üzerinde uzun süreli ve geniş bir etki oluşturacak geniş reformları göz ardı etmelerine neden olmaktadır. Bu reformlar mali politikalar gibi bir ülkenin makroekonomik politikaları, bankacılık sistemi, döviz kurları, idari engeller, yolsuzluk, fiziksel ve beşeri altyapı, doğrudan yabancı yatırım düzenleme çerçevesi ve etkin bir vergi teşkilatı (kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması) gibi konuları içermektedir. Politika üreticilerinin, ülkelerini, vergi teşviklerini vurgulayarak- fakat ekonominin yatırımcıya ne sunması gerektiğini unutarak- yabancı yatırımcılara pazarlamalarını duymak çok yaygın bir durumdur. Gelişmekte olan bir ülke doğrudan yabancı yatırım için etkili olan diğer etkenleri unutup teşvik sağlama hazırlıklarına girişerek cömert vergi teşvikleri sunmasına rağmen kendini hiç ileriye yol almamış olarak bulabilir.

Gelişmekte olan ülkenin vergi teşvikleri sağlayarak feragat edeceği gelir sonuçta bir gelir boşluğu yaratır. Bu ise bu boşluğu doldurmak için başka gelir kaynaklarının bulunması gerekliliği anlamına gelir. Teşvikten faydalanmayan diğer ulusal yatırımcıların vergi oranlarını artırmak ya da başka bir vergi türü yaratarak vergi gelirini genişletmek gelir boşluğunu doldurmak için uygulanan yöntemler arasındadır. Bu, gelir kaybını telafi etmek için vergi mükelleflerinin üzerine büyük bir yük koymak demektir.

Vergi gelirinin kaybı durumunda, vergi oranlarının artırılması ya da yeni vergilerin konulması, diğer yatırımcılar hatta teşvik süresi sona erdikten sonra teşvikten yararlanan yatırımcılar için de caydırıcı bir sebep teşkil eder.

Vergi teşvik uygulaması iyi düzenlenmemişse - yatırımcıya ek masraflar getiren- önlenmesi güç bir yolsuzluğa da yol açabilir. Bu , özellikle teşvik kanunlarının bu hakkı veren otoriteye, kimin teşvikten yararlanma hakkına sahip olacağına karar

verme yetkisi tanındığında olur. Kurallar belirgin olmadığında yetkililer teşvik verilecek adaylara öncelik tanıma karşılığında rüşvet almaya başlayabilirler. Bu sebeple, kimin teşvikleri kullanmaya hakkı olduğunu belirlemede şeffaf ve belirgin olarak tanımlanmış kuralların olması gerekir.

Vergi teşvikleri , kimi zaman vergi mükelleflerinin işlemlerini hiç vergi ödemek zorunda kalmayacakları şekilde ayarlayarak vergi ödemedi muaf olma fırsatları sağlar. Bazı ülkelerde şirketlerin yeni bir teşvik süresi istemek için teşvik süresinden önce ya da hemen sonra yatırımın sahiplerini değiştirmeleri çok yaygındır. Diğer bir yol ise yatırılan sermayeyi yabancı sermaye diye göstererek kazançtan vergi ödememektir. Bazı teşvik çeşitleri yatırımcının sadece teşvik süresinde iş yaptığı, kârını elde ettiği kısa vadeli yatırımları cazip hale getirirler; bu özellikle vergi tatili uygulamalarında yaygındır ⁽⁹⁷⁾.

Çok uluslu şirketlerin doğrudan yabancı yatırıma ilişkin bakış açısına dikkat edildiğinde, vergi teşviklerinin farklı gelişmekte olan ülke seçenekleri arasında nereye yatırım yapılacağını belirlemede göreceli olarak daha az önemli bir belirleyiciliğe sahip olduğu anlaşılabilir. Çok uluslu şirketler açısından bakıldığında ülkenin genel makroekonomik başarısı, bölgesel entegrasyonlar ve pazar büyüklüğü, beşeri ve fiziksel altyapı, politik istikrar ve genel yatırım düzenleme çerçevesi gibi vergi konularından daha önemli etkenlerin varlığından söz edilebilir. T. Allen ve C. Lindsey yaptıkları çalışmalarda, gelişmekte olan ülkelerdeki politik ve ekonomik istikrarın, iç piyasanın büyüklüğünün ve yeterli hammaddenin varlığının doğrudan yabancı yatırım için yatırım yeri seçiminde temel faktörler olduğunu, buna karşılık vergi teşviklerinin önemli belirleyiciler arasında yer almadığını ileri sürmüşlerdir ⁽⁹⁸⁾.

Vergi teşviklerinin yararlılığı; ayrıca yatırımın geldiği ülkenin, şirketinin ödenmeyen vergisi açısından, ev sahibi ülke tarafından sunulan teşvikleri tanıyıp tanımamasından da etkilenir. Gelişmekte olan ülkelerde yatırımın büyük yüzdesi az

⁽⁹⁷⁾ NYIKA Gaspar Asheri, a.g.e., s. 28

⁽⁹⁸⁾ AYKIN, Hasan: “Uluslararası Ampirik Çalışmalar Işığında Vergi Teşviklerinin Etkinliği”, Yaklaşım, Yıl 14, Sayı 160, Nisan 2006, s.46

sayıda gelişmiş ülkeden gelir. Bununla birlikte diğer gelişmekte olan ülkelerin dünya çapında vergi sistemi yetkilerinin olması, ülkedeki vergi politikasını, vergi teşviklerinin yararlılığı açısından önemli kılar ⁽⁹⁹⁾. Ev sahibi tarafından sunulan teşviklerin yatırımın geldiği ülke tarafından tanınmaması, şirket için zaten vergi ödeyeceğinden tüm vergi teşvik tasarısı etkisiz olur. Vergi yetkilerindeki çatışmaların üstesinden gelmenin tek yolu, doğrudan yabancı yatırımı etkileyen diğer faktörlerin yanı sıra, gelişmekte olan ülkeler tarafından sunulan teşvik tasarılarını yürürlüğe koyan bir çifte vergilendirme antlaşması imzalamaktır.

Gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkeler arasında sonuçlanan çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarının sayısının, gelişmekte olan ülkelere akan yabancı sermayenin çoğunun gelişmiş ülkelere geldiği gerçeği göz önüne alındığında, hala çok az olduğu görülmektedir. Bu, gelişmekte olan ülkeler tarafından sunulan vergi teşviklerinin, yatırımın geldiği ülkedeki bir yatırımcının menfaatlerini korumak ve sürdürmek açısından etkili olmadıklarını göstermektedir.

Vergi teşvikleri sunmak bir ülkenin gelirinin tümünden ya da bir kısmından feragat etmesi anlamına gelir. Eğer doğrudan yabancı yatırımın getireceği fayda feragat edilen geliri aşmazsa bütün yatırım sadece ülkenin kaynaklarının kurutulması anlamına gelir. Doğrudan yabancı yatırım çekmek için gelişmekte olan ülkeler arasında yaşanan vergi teşviki sunma rekabetinin tamamen söz konusu ülkelere olumsuz etki getirdiği düşünülmektedir

Gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı yatırım çekebilmek istiyorlarsa; makro ekonomik politikalarını, enerji, eğitim, ulaşım, haberleşme ağları gibi beşeri ve fiziksel altyapılarını geliştirmek için analizler, ölçümler yapmak zorundadırlar. Özel sektör gelişiminin ihtiyaçlarını karşılamak için sürekli reformlar gerçekleştirmek durumundadırlar. Genel vergi sisteminde, vergi toplamada şeffaflık ve yeterlilik sağlamak, kayıt dışı ekonomiyi kayıt altına almak için reformlar gereklidir. Doğrudan yabancı yatırım çekmek için vergi teşvikleri sunmak yerine gelişmekte

⁽⁹⁹⁾ NYIKA, Gaspar, Asheri: a.g.e. s.29

olan ülkelerin varolan yatırımı vergilendirmesi ve vergi gelirlerini, mali istikrarı sağlamak, özel sektörün geri kalmış bölgelere yatırım yapabilmesi amacıyla, altyapı oluşturmak için kullanması; sağlık, eğitim ve kalifiye iş gücünün eğitimine harcaması gerekmektedir.

Bazı önemli sektörlerde ya da teşvik gerektiren projelerde vergi teşviki kullanmak gerekli olduğunda ekonomiye olası yararlılığını ve yeterliliğini değerlendirmek için önceden derinlemesine çalışmalar yapılmalıdır. Teşviklerden yararlanma hakkı konusunda olası yolsuzluk için ortam sağlayan ilgili makamlara takdir hakkı verme uygulamasından ziyade şeffaf kurallara bağlı bir sisteme başvurulmasına önem verilmelidir.

Vergi tatilleri gibi teşvik veren ülkeye zarar verici ve ekonomiyi bozucu özelliklerinden dolayı gelişmekte olan ülkelerde uygulamadan kaldırılması gereken bazı vergi teşvik çeşitleri bulunmaktadır. Buna örnek olarak vergi tatilleri sadece teşvik sunan ülke için değil yatırımcı içinde faydasızdır. Bu teşvikler, bazen doğrudan yabancı yatırımcılar tüm teşvik süresi boyunca kar elde edemedikleri için yatırımcıya menfaat garanti etmemektedirler.

Vergi oranlarında doğrudan yabancı yatırımlar için uygulanan indirimler, aşırı borç yükü altında olan ve kalkınma harcamalarına gereksinim duyan ve büyüme hızını sürdürmeye kararlı olan gelişmekte olan ülkelerin kamu bütçelerini en azından kısa süre için sarsıntıya uğratması kuvvetle muhtemeldir ⁽¹⁰⁰⁾.

Gelişmekte olan ülkeler arasındaki olumsuz etkileri bulunan vergi rekabetini ortadan kaldırmak için, doğrudan yabancı yatırım teşviklerinin ayrı ayrı ülkelere ziyade, bölgesel olarak düzenlenmesine yönelik bölgesel gruplaşmaların oluşturulması gerekmektedir ⁽¹⁰¹⁾. Gelişmekte olan ülkeler, ileri teknoloji sektörlerinde gelişmiş ülkelerle rekabet edebilecek düzeye gelebilmek için özel vergi indirimlerine ihtiyaç duyan araştırma geliştirme faaliyetlerine dayalı sektörleri

⁽¹⁰⁰⁾ ÖZDEMİR, Ali, R.: a.g.e., s.187

⁽¹⁰¹⁾ NYIKA, Gaspar, Asheri: a.g.e., s.33

ya da ekonomi alanlarını da dikkate alarak, sağlanacak yatırım teşviklerinin boyut ve kapsamının sınırları üzerinde anlaşmaya varmalıdırlar.

Vergi teşviklerinin yararlılığını sağlamak ve genel çifte vergilendirme sorununun üstesinden gelebilmek için gelişmekte olan ülkelere büyük yatırım akışı olan ülkelerle çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarının müzakere edilmesi ve neticelendirilmesi için daha fazla gayret göstermek gerekmektedir. Bununla birlikte, aynı anlaşmaların, yatırımın geldiği ülkeye daha fazla menfaat sağlayarak yatırımın yapıldığı ev sahibi ülkenin gelir kazancını azaltmamasına önem verilmelidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA YÖNELİK VERGİ TEŞVİKLERİ

Bu bölümde Türkiye’de yabancı yatırımlar, yabancı yatırımların tarihsel gelişimi, Türkiye’de ve dünyada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik karşılaştırmalar, Türkiye’de vergi teşvik türleri, doğrudan yabancı yatırımların Türkiye ekonomisi üzerine etkileri incelenmektedir.

1. TÜRKİYE’DE YABANCI YATIRIMLAR

Bu kısımda Türkiye’de yabancı yatırımların tarihsel gelişimi Osmanlı Döneminden başlayarak günümüze kadar incelenmektedir. Ayrıca Türkiye ve dünyada doğrudan yabancı yatırımlara yönelik karşılaştırmalar, çeşitli istatistikî verilere dayanılarak sunulmaktadır.

1.1. TÜRKİYE’DE YABANCI YATIRIMLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Bu kısımda yabancı yatırımların tarihsel gelişimi; Osmanlı Döneminden başlanarak, Cumhuriyet Dönemi; 1923-1950 arası, 1950-1979 arası, 1980-1989 dönemi ve 1990 sonrası dönem olmak üzere incelenecektir.

1.1.1. OSMANLI DÖNEMİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Türkiye’deki yabancı sermayenin tarihsel gelişimini incelemek için 1800’lü yıllara kadar inmek gereklidir. Çünkü 1800’lü yıllar batılı ülkelerin sanayileşme süreci ile birlikte başlayan, sanayi devrimin gerektirdiği artan hammadde ihtiyacı için, yabancı yatırım yapma arayışlarına girdikleri dönemin başlangıcıdır.

Bu yüzyılın başlarında Osmanlı ülkesinde, bir yabancı dışarıdan getirdiği mal için %3 gümrük vergisi ödemek zorundaydı. Ayrıca ülke içinde getirdiği malı kendisi tek başına satamıyordu. Mal alım satımı bir ruhsat bedeli karşılığı “yed-i vahit”e

veriliyordu. Malların bir şehirden diğerine nakledilebilmesi için de “ruhsat tezkeresi” ve belli bir vergi de veriliyordu ⁽¹⁰²⁾.

Osmanlı Devleti döneminde gerçek anlamda ilk yabancı yatırım 1838 Ticaret Anlaşmalarından sonra fark edilmiştir ⁽¹⁰³⁾. Bu anlaşmanın taşıdığı liberal ekonomi politikası Osmanlı’yı Batı ülkelerinin açık bir pazarı haline getirmiştir ⁽¹⁰⁴⁾. Osmanlı Devleti ilk kez 1838 yılında, İngiltere ile yaptığı ticaret anlaşması nedeni ile yabancı sermaye ile karşılaştı. Bu ticaret anlaşmasının yapılma nedeni; 1833 yılında Sultan Mahmud’un Mısırlı Mehmet Ali Paşa ayaklanmasına karşılık, Rus Devletinden yardım istemesi ve onlarla “Hünkâr İskelesi Anlaşması”nı imzalamasıdır. Osmanlı Devletinin Rus Devleti ile yakınlaşması İngiltere’nin çıkarlarına ters düştüğü için Osmanlı Devleti’ne Mehmet Ali Paşa ve Rus Devletinin baskısına karşı teminat verilmiş ve karşılığında bir bedel istemiştir, bu da 1838 Ticaret Anlaşmasıdır ⁽¹⁰⁵⁾.

Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında yapılan bu ticaret anlaşmasının İngiltere açısından nedenleri; Osmanlı topraklarında yabancı tüccarların ticaret yapmasına izin vermeyen kanunların değiştirilmek istenmesi, malların dağıtımının yerli tüccarlara verilmesi (yed-i vahit), Osmanlı topraklarının yabancılara satılmasına engel olan kanunların değiştirilme isteğidir.

Bu anlaşmaya göre; İngiltere’ye daha önce tanınan haklar geçerliliğini sürdürecektir ve söz konusu anlaşma maddeleri Osmanlı Devletinin tüm topraklarında geçerli olacaktır, İngiliz tüccarları Osmanlı tüccarlarına tanınan tüm haklardan aynen yararlanacak ve İngiliz tüccar, Osmanlı İmparatorluğunun sınırları içerisinde mal aldığı zaman %9 resim ve %3 ihraç vergisi ödeyecekti ⁽¹⁰⁶⁾.

1838’li yıllarda Osmanlı Devleti’nin tarım ve ticaretten yeterince vergi elde edememesinden dolayı, tek gelir kaynağı olarak dış ticaret kalmıştı. 1838

⁽¹⁰²⁾ CEM, İsmail: Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi, 1973 İstanbul: Cem Yayınları, s. 238

⁽¹⁰³⁾ EROL, Ahmet: “Yabancı Sermaye (I)”, Mükellefin Dergisi Eylül 2000, sayı 93, s. 74

⁽¹⁰⁴⁾ KARLUK, Rıdvan: Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, 1983, İstanbul, İTO Yayınları, s.41

⁽¹⁰⁵⁾ PEHLİVAN, Osman ve GÜNAYDIN, İhsan: “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Vergilendirilmesi”, Vergi Dünyası, sayı 174, Şubat 1996

⁽¹⁰⁶⁾ URAS, Tefvik, Güngör: Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, 1979, İstanbul, ss.92-93

anlaşmasının bu gelir kaynaklarını da yok etmesi üzerine Osmanlılar dış borç kullanmak zorunda kalmışlardır. İç borçlanma imkanlarının kısıtlı olması nedeni ile ilk dış borç 1854 yılında Dent Palmer and Co isimli bir firmanın yardımı ile dış piyasalardan alınmıştır. Osmanlı Devleti %80 ihraç fiyatı ve %6 faiz ile 3 milyon sterlinlik tahvil çıkartmış, fakat ihraç ve komisyonlar nedeni ile ancak yarısı ele geçebilmiştir. Osmanlı Devletinin borçları 20 yıl sonra 191 milyon sterline ulaşmıştır. Osmanlı Devletinin 1874-1875 bütçesinde yıllık 13 milyonluk dış borç ana para ve faiz ödemeleri giderine karşılık sadece 17 milyon altınlık geliri vardı. Bu nedenle Osmanlı Devletinin maliyesi toparlanamayacak düzeyde sarsılmıştır⁽¹⁰⁷⁾.

Yapılan borçlanmalar karşılığında teminat olarak Midilli, İzmir ve Balıkesir zeytinyağı aşarları, Mısır Vergisi, Bursa ve Edirne ipek aşarları; Halep, Suriye, Adana, Yanya, Trabzon, Menteşe, Konya, Bursa, Aydın validatları; Selanik, Tuna, Edirne vilayetlerinin gelirleri; Anadolu ağnam vergisi, İstanbul tütün rejisi gelirleri gösterilmiştir⁽¹⁰⁸⁾.

Osmanlı Devletinin 1875 yılında borçların anapara ve faiz ödemeleri döngüsünü gerçekleştirmediği için tek taraflı bir kararla faizlerin yarıya indirildiğini açıklaması üzerine Avrupa Ülkeleri, Rusya ile anlaşarak Rusların İstanbul'a Yeşilköy önlerine kadar gelmesini sağladılar. 1878 yılında Berlin'de Osmanlı Devleti açısından alınan kararlar itibarıyla koşulları çok ağır olan bir kongre gerçekleştirildi. Bu koşullar arasında Rusya'ya 35 milyon lira savaş tazminatı ödenmesinin yanısıra, İstanbul'da Osmanlı Devletinin maliyesini yönetmesi için uluslararası bir komisyon kurulması bulunmaktaydı. Osmanlı Bankası ile Galata Bankerleri arasında 1879 yılında yapılan bir anlaşma uyarınca Devletin birtakım gelirlerinin 10 yıl süre ile iç borç ödemelerine ayrılmasına karar verildi.

⁽¹⁰⁷⁾ BULUTOĞLU, Kenan: Türkiye'de Yabancı Sermaye, 1970, İstanbul Gerçek Yayınevi, ss.68-69 ; CEM, İsmail: a.g.e., s.17

⁽¹⁰⁸⁾ Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50. Yılı, Ankara, 1973, s.17

1881 yılında çıkarılan Muharrem kararnamesi ile “Duyunu Umumiye” adı verilen bir sistem getirildi ⁽¹⁰⁹⁾. Bu sisteme göre içinde alacaklılarının da bulunduğu bir meclis kurularak Osmanlı Devletinin borçlara karşı göstermiş olduğu gelir kaynaklarının işletilmesi ve alacaklılara dağıtılması sağlandı. Ayrıca çeşitli gelir kaynaklarından gelen bazı vergiler de “Duyunu Umumiye”ye bırakıldı.

“Duyunu Umumiye”nin kurulmasıyla Avrupalı ülkeler borç yönetiminin dışında işletmecilikle de ilgilenmeye başladılar ve Osmanlı Pazarı üzerindeki etkinliklerini arttırdılar. Tuz ve tütün işletmelerinin yanısıra Ereğli Kömür Madenlerinin işletilmesi, bazı demiryolları ve liman işletmeleri, İstanbul su-elektrik ve tramvay işletmesi de Osmanlı bankasına bağlı yabancıların kurduğu şirketlerin kontrolüne geçmiştir. Osmanlı Devleti yıkıldığında 94 kuruluşta yabancı sermaye vardı ve yabancı sermayenin bu kuruluşlardaki toplam yatırımı 63,4 milyon İngiliz sterliniydi⁽¹¹⁰⁾.

Sonuçta, Osmanlı Devletinde 1838 ile birlikte kurulan yeni ekonomik ilişkiler daha önce pek sık rastlanmayan türden ticari ihtilaflar ve idari sorunlar yaratmıştır. Kapitalist ekonominin temel kurumları olan ticari şirketler, bankalar ve sigorta şirketleri gibi yeni ekonomik örgütler de İmparatorluk sınırları içinde gelişmişlerdir. Avrupa kapitalimsi geleneksel Osmanlı ekonomisi içerisinde özellikle liman şehirleri kanalıyla kendisi ile doğrudan bağlantılı yeni ekonomik adacıklar yaratmış ve şehirlerin kendi bölgelerindeki köy ekonomileri ile ilişkilerini zayıflatarak, geleneksel ekonomisinin hızla gerilemesine yol açmıştır ⁽¹¹¹⁾.

1.1.2. CUMHURİYET DÖNEMİ YABANCI YATIRIMLAR

Bu kısımda, yabancı yatırımlar; 1923-1950 dönemi, 1950-1979 dönemi, 1980-1989 dönemi, 1990 sonrası dönem olmak üzere, dört alt başlıkta incelenmektedir

⁽¹⁰⁹⁾ STAUB, Selva: Türkiye’de Çok Uluslu İşletmelerin Vergilendirilmeleri, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), T.C. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1997, s.123

⁽¹¹⁰⁾ URAS, Tefik, Güngör, a.g.e., s.100

⁽¹¹¹⁾ İREM, Nazım: “Osmanlı Reformculuğu, Avrupalı Bilimler ve Milliyetçilik: Kısmi Bilimden Bütüncül Bilime Doğru Dar’ül Fünun”, Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, 2004, İzmir, s.234

1.1.2.1. 1923 – 1950 DÖNEMİ YABANCI YATIRIMLAR

1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti yıkılan Osmanlı Devletinin borçlarını üstlenmek zorunda kalmış, kapitülasyonların da yaratmış olduğu olumsuz etki nedeniyle uzun bir süre yabancı sermayeye karşı çekimser olmuştur. Bu çekimserliğin atlatılmasında Atatürk ve İsmet İnönü'nün yabancı sermayeyi teşvik edici konuşmaları etkili olmuştur ⁽¹¹²⁾.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün 17 Şubat – 04 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresinin açılışında yaptığı konuşma Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında yabancı sermaye teşviki hakkında düşüncesine iyi bir örnektir: “Efendiler, iktisadiyat sahasında düşünür ve konuşurken, zan olunmasın ki, ecnebi sermayesine hasımız. Hayır. Bizim memleketimiz vasidir; çok say ve sermayeye ihtiyacımız var. Kanunlarımıza riayet şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız. Ecnebi sermayesi bizim sayimize inzimam etsin ve bizim ile onlar için faideli neticeler versin. Mazide, Tanzimat devrinden sonra ecnebi sermayesi müstesna bir mevkie malikti. Devlet ve hükümet ecnebi sermayesinin jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır. Her yeni millet gibi, Türkiye buna muvafakat edemez. Burasını esir ülkesi yaptırmayız ⁽¹¹³⁾.”

1933 – 1939 yılları arasındaki devletçilik anlayışı yabancı sermayeye karşı soğuk bir bakış açısı getirmişse de, 1950'lerden sonra yabancı sermayeye olan ilgide artış görülmüştür.

1950'ye kadar olan dönemde yabancı sermaye ile ilgili bazı yatırımlar arasında; Standard Oil şirketi tarafından tekele alınan petrol benzin dağıtımı, The American – Turkish Investment Cooperation'a tanınan kibrit – çakmak tekeli, Polonyalı bir şirkete verilen İspirto ve her çeşit alkollü içki üretim ve ithali tekeli sayılabilir, ayrıca

⁽¹¹²⁾ YASED: Dünya'da ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımı ve Beklentiler, 1989 , s.242

⁽¹¹³⁾ ÖKÇÜN, Gündüz: Türkiye İktisat Kongresi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara 1971, ss.252-253

Nestle Firmasının Osmanlı Bankasından aldığı kredi ile İstanbul'da kurmuş olduğu çikolata ve şeker imalathanesi Cumhuriyet Dönemi sanayi sektöründeki ilk girişimdir⁽¹¹⁴⁾.

1928 yılında demiryolu, elektrik, su, tramvay gibi tekelleri işleten yabancı şirketlerin kontratlarına uymaması gerekçe gösterilerek bu tekellerde ulusallaştırılmaya gidilmiştir.

1929 yılında, 1447 sayılı Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları kanunu ile Türkiye Cumhuriyeti borsalarında işlem görecekt yabancı hisse senetleri, tahviller ve yabancı paralar doğrudan maliye bakanlığının iznine bağlanmıştır. Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarını içeren kanunlardan biri de 1930 yılında yürürlüğe girmiş olan 1567 sayılı Türk Parasının kıymetini koruma kanunudur. Bu kanuna bağlı olarak çıkarılan kararlar Türkiye'de iş yapmak isteyen Yabancı Sermayeli kuruluşların yatırım için gerekli özsermayeyi yurtdışından getirme zorunluluğunu kapsamaktadır. Yatırım sonucunda elde edilen karların yatırımın geldiği ülkeye transferine izin verilmiştir.

Türkiye 1947 yılında IMF ve Dünya Bankasına üye olmuş, buna bağlı olarak Bakanlar Kurulunun 13 sayılı kararı ile yabancı sermayeye daha geniş haklar tanınmıştır. Örnek olarak bu kararın yabancı yatırımcılara kolaylıkla döviz transferi hakkı tanıyan 31. maddesi gösterilebilir.

1.1.2.2. 1950 - 1979 DÖNEMİ YABANCI YATIRIMLAR

Bu dönemde, Türkiye liberal bir yabancı sermaye politikası uygulamış olmasına rağmen, 25 yıllık süreç içerisinde önemli sayılabilecek yabancı sermaye girişi olmamıştır⁽¹¹⁵⁾. Bu politika sonucunda çıkartılan kanunlara; 5583 sayılı kanun, 5821

⁽¹¹⁴⁾ URAS, Tefvik, Güngör, a.g.e., s.104

⁽¹¹⁵⁾ TUNCER, Selahattin: "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları", Mükellefin Dergisi, Sayı 90 Haziran, 2000, s. 103

sayılı kanun, 6224 sayılı yabancı sermayeyi teşvik kanunu ve 6226 sayılı petrol kanunu örnek verilebilir.

1 Mart 1950 tarih ve 5583 sayılı kanuna göre yabancı sermaye; endüstri, tarım, bayındırlık işleri, turizm tesisleri ile üretimi arttırıcı, ihracatı çoğaltıcı nitelikteki diğer faaliyet konularında daha fazla bir etkinlik gösterebilecektir. Yabancı yatırımcının söz konusu faaliyet konularında kullanması için yurtdışından getirdiği sermayenin ve bu sermayeden elde ettiği gelirlerin kısmen veya tamamen yurtdışına transferini sağlamak için gerekli olan döviz izni Maliye Bakanlığının sorumluluğuna verilmiştir⁽¹¹⁶⁾.

1 Ağustos 1951 Tarih ve 5821 Sayılı Kanun, 5583 sayılı kanunun yabancı sermayeye yeterli imkan sağlayamadığı düşünüldüğü için çıkarılmışsa da yabancı sermayenin Türkiye'ye çekilmesinde başarısız olmuştur.

18 Ocak 1954 tarih ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununa göre, yabancı sermaye ülke ekonomisine faydalı olması, tekel oluşturmaması ve Türk özel şirketlerine açık alanlarda faaliyet göstermesi şartlarıyla her alanda çalışabilecekti. Bu kanunla kar transferlerindeki kısıtlamalar da kaldırılmış, Maliye Bakanlığı'nın yabancı sermayeli şirketin alacağı dış kredilerin taksit ve faizleri için teminat ya da kefalet karşılığı 1 milyar TL'yi geçmemek üzere Bakanlar Kurulu kararıyla kefalet verilebilmesi olanağı sağlanmıştır.

16 Mart 1954 Tarihli 6326 Sayılı Petrol Kanunu ve bu kanunun özellikle 12. maddesi konu ile ilgili yabancı sermayenin ülkemize gelişi ve işleyişi hakkında yabancı sermayenin petrol arama ve çıkartma ile ilgili çalışmalarına bazı özel hükümler ve sınırlamalar getirmiştir. 7462 sayılı Ereğli Demir Çelik Fabrikaları T.A.Ş. Kanunu'na göre, 1567 sayılı Türk Parası Kıymeti'ni koruma Kanunu uygulaması ile Türkiye'ye yabancı yatırım akışları düzenlenmeye çalışılmıştır⁽¹¹⁷⁾.

⁽¹¹⁶⁾ Türkiye Ticaret Sanayi , Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği: İktisadi Rapor, Ankara 1978, ss. 335-336

⁽¹¹⁷⁾ EROL Ahmet, a.g.e., s.76

Türkiye’de 1980 öncesi dönemde yabancı sermayenin girebileceği faaliyet alanları, kar ve teknoloji transferleri, yabancı sermayeli şirketlerin Türkiye’de faaliyet gösteren şirketlerle ortaklığı gibi konularda, yabancı sermayenin hareket alanı daraltılmıştır. Ayrıca bürokratik işlemler yabancı yatırımcıları caydırıcı nitelikte olmuştur⁽¹¹⁸⁾.

1980 yılına gelindiğinde ihracata dayalı sanayileşme modelinin benimsenmesi ile yabancı sermaye ile ilgili düzenlemeler de gerçekleştirilmiştir. 24 Ocak 1980 kararları içinde yer alan 8/16 karar sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi ile “Yabancı Sermaye Dairesi” kurulmuş, ilk önce Devlet Planlama Teşkilatı’na daha sonra da Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı’na Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü adı ile bağlanmıştır.

1950- 1979 döneminde Türkiye’nin olumsuz ekonomik ve siyasal şartları ve hükümetlerin çekimser tavırları yüzünden toplam sermaye geliri 228,1 milyon dolar gibi düşük bir rakam olmuştur⁽¹¹⁹⁾.

1.1.2.3. 1980 – 1989 DÖNEMİ YABANCI YATIRIMLAR

1980 yılında 24 Ocak Kararları’ndan sonra, liberalizasyon politikaları, serbest piyasa ekonomisine geçiş ve özellikle kambiyo kontrolünün hafiflemesi ile birlikte, yabancı yatırımlar yavaş yavaş gelişmeye başlamıştır⁽¹²⁰⁾. 1980’lerin başında toplam yabancı sermaye 325 milyon dolardır. Gelişmenin hızlanması 1980’li yılların ikinci yarısına denk gelmektedir. 1980’erin ilk yarısında izin verilen yabancı sermaye toplam 975,5 milyon dolardır. 1981 yılı bu dönemde 337,5 milyon dolarlık yabancı sermaye girişi ile söz konusu dönemde yabancı sermayeye en çok izin verilen yıldır. En az izin verilen yabancı sermaye ise 102,7 milyon dolarla 1983 yılındadır. 1980’lerin ilk yarısında izin verilen yabancı sermaye 1950 – 1974 yılları arasındaki 25 yılda izin verilen yabancı sermayenin iki katından fazladır.

⁽¹¹⁸⁾ ÖZDİN, Ali: “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve 4875 Sayılı “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu””, Vergi Dünyası, Sayı 267, Kasım 2003, s.112

⁽¹¹⁹⁾ http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/ys_yatirim.xls, 09.05.2006

⁽¹²⁰⁾ TUNCER Selahattin, a.g.e., s.103

1980'lerin ikinci yarısında izin verilen yabancı sermaye 1985 yılından 1989 yılına kadar artan bir seyir izlemiştir. 1985'te 235, 1989'da 1.471 milyon dolarlık yabancı sermayeye izin verilmiştir ⁽¹²¹⁾.

1.1.2.4. 1990 SONRASI DÖNEMDE YABANCI YATIRIMLAR

1990 ve bunu izleyen yıllarda, Türkiye'ye yabancı sermaye girişinde deyim yerinde ise bir "patlama" olmuştur ⁽¹²²⁾. 1994'te yaşanan ekonomik kriz, 1990'larda yabancı sermaye izinlerinde yükselme eğiliminde olan artışı olumsuz etkilemiştir. Yabancı sermaye izni 1990'da 1.784 milyon dolar iken 1994'te 1.485 milyon dolara düşmüştür.

İzin verilen yabancı sermaye ile gerçekleşen yabancı sermaye girişleri farklı olmaktadır. 1995'e gelindiğinde 15.194,19 milyon doları bulan izin miktarına karşılık fiili giriş 7.836 milyon dolar olmuştur. Bu tarihlerde hemen hemen her ülkeden yabancı sermaye gelmişse de çoğunluğu Avrupa Ülkeleri oluşturmaktadır ⁽¹²³⁾.

1996 yılında fiili doğrudan yabancı yatırım girişi 964, 1997 yılında 1.032, 1998 yılında 976, 1999 yılında 817, 2000 yılında 1.719, 2001 yılında 3.288, 2002 yılında 590, 2003 yılında ocak-mayıs ayı itibarı ile 150 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1980 – 2003 yılları arasında fiili doğrudan yabancı yatırım girişi 18.085 milyon dolardır ⁽¹²⁴⁾.

17 Haziran 2003 tarihli 25141 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununun yürürlüğe girmesi ile 18 Ocak 1954 tarihli ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. 4875 Sayılı Kanunu ile esas olarak, ülkemizin uluslararası, yatırımlara yönelik eşitlikçi ve liberal yaklaşımı yansıtılmakta ve yasaya "yatırımcıya açık ve anlaşılır mesajlar

⁽¹²¹⁾ http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/ys_yatirim.xls, 09.05.2006

⁽¹²²⁾ TUNCER, Selahattin, a.g.e., s.103

⁽¹²³⁾ PEHLİVAN, Osman ve GÜNAYDIN, İhsan: a.g.e., s.130

⁽¹²⁴⁾ http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/ys_yatirim.xls, 09.05.2006

veren” ve yatırımcının değişik mevzuatlar gereği sahip olduğu haklar ve tabii olduğu yükümlülükleri gösteren “yasal bir rehber” niteliği kazandırılmaktadır ⁽¹²⁵⁾.

4875 Sayılı Kanunun amaçları 1. maddesinde şu şekilde açıklanmaktadır:

- Doğrudan yabancı yatırımların özendirilmesi,
- Yabancı yatırımcıların haklarının korunması,
- Yatırım ve Yatırımcı tanımlarında uluslararası standartlara uyulması,
- Doğrudan yabancı yatırımlarda izin ve onay sisteminin dönüştürülmesi,
- Tespit edilen politikalar yoluyla doğrudan yabancı yatırımların arttırılması ⁽¹²⁶⁾.

4875 Sayılı Kanun’da doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin esaslar şu şekilde özetlenebilir;

- Uluslararası anlaşmalar ve özel kanun hükümleri tarafından aksi öngörülmedikçe, yabancı yatırımcılar tarafından Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım yapılması serbesttir.
- Yabancı yatırımcılar yerli yatırımcılarla eşit muameleyle tabidirler. Doğrudan yabancı yatırımlar, yürürlükteki mevzuat gereğince; kamu yararı gerektirmedikçe ve karşılıkları ödenmedikçe kamulaştırılmaz veya devletleştirilemez
- Yabancı yatırımcıların Türkiye’deki faaliyet ve işlemlerinden doğan net kar, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri, lisans, yönetim ve benzeri anlaşmalar karşılığında ödenecek meblağlar ile dış kredi, anapara ve faiz ödemeleri, bankalar veya özel finans kurumları aracılığıyla yurtdışına serbestçe transfer edilebilir.
- Yabancı yatırımcıların Türkiye’de kurdukları veya iştirak ettikleri tüzel kişiliğe sahip şirketlerin, Türk vatandaşlarının edinimine açık olan bölgelerde taşınmaz mülkiyeti ve sınırlı ayni hak edinmeleri serbesttir.

⁽¹²⁵⁾ ÖZDİN, Ali: a.g.e., s.119

⁽¹²⁶⁾ ERDOĞAN, Ozan, Ahmet: “Yabancı Sermaye Yatırımları İle İlgili Son Düzenlemelerin Değerlendirilmesi”, Vergici ve Muhasebeci İle Diyalog Dergisi, Yıl 18, Sayı 187, Kasım 2003, s.134

- Özel hukuka tabi olan yatırım sözleşmelerinden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümü ile yabancı yatırımcıların idare ile yaptıkları kamu hizmeti imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden kaynaklanan yatırım uyuşmazlıklarının çözümlenmesi için görevli ve yetkili mahkemelerin yanısıra, ilgili mevzuatta yer alan koşulların oluşması ve tarafların anlaşması kaydıyla, milli ve milletlerarası tahkim ya da diğer uyuşmazlık çözüm yollarına başvurulabilir.

- Nakit dışındaki sermayenin değer tespiti, TTK hükümleri çerçevesinde yapılır. Yabancı ülkelerde kurulu bulunan şirketlerin menkul kıymetlerinin yatırım aracı olarak kullanılması halinde, menşe ülke mevzuatına göre değer tespitine etkili makamların veya menşe ülke mahkemelerince tespit edilecek bilirkişilerin ya da uluslararası değerlendirme kuruluşlarının değerlendirmeleri esas alınır.

- Kanun kapsamında kurulan şirket, şube ve kuruluşlarda istihdam edilecek yabancı uyruklu personele, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nca çalışma izni verilir.

- Müsteşarlık, yabancı ülke kanunlarına göre kurulmuş şirketlere, Türkiye'de ticari faaliyette bulunmamak kaydıyla irtibat bürosu açma izni vermeye yetkilidir ⁽¹²⁷⁾.

4875 sayılı doğrudan yabancı yatırımlar kanunun yürürlüğü girmesi ile beraber Türkiye'de yabancı sermayeli firmaların sayısı; 2003'te 1.108'dan 2004'te 2.120'ye yükselmiş, 2005'te ise yabancı sermayeli firmaların sayısı 2.878'e yükselmiştir. 2005 yılında toplam 2864 firma arasından, 802'si toptan ve perakende ticaret sektöründe, 533'ü gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri sektöründe, 460'ı ise reel üretime yönelik imalat sanayinde faaliyet göstermektedir. Bu firmalar arasından, 2005 yılı itibarı ile, 2315'i yeni kurulan şirket, 505'i iştirak, 58'i de şube olarak faaliyetlerini yürütmektedirler. 2005 yılı itibarı ile ülkemize yatırım yapmak üzere gelen yabancı sermayeli şirketler, en yüksek oranda, başta Fransa olmak üzere Avrupa Birliği ülkelerinden gelmektedir. 2004 yılında Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye

⁽¹²⁷⁾ ERGÜL Nuray,a.g.e., s.148

girişlerinin miktarı toplam 1.245 milyon dolar olup 977 milyon doları AB (25) ülkelerine aittir. 2005 yılında ise Türkiye'ye gelen toplam doğrudan yabancı sermaye miktarı 8.427 milyon dolar olup bunun 3.191 milyon doları AB (25) ülkelerine, 1.919 milyon doları Kuzey Amerika (Kanada ve ABD) ülkelerine ve 1.594 milyon doları Orta Amerika ve Karayipler ülkelerine, 1.503 milyon doları ise Yakın ve Orta Doğu Ülkelerine aittir⁽¹²⁸⁾.

1.2. TÜRKİYE VE DÜNYA'DA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA YÖNELİK KARŞILAŞTIRMALAR

1980'li yıllara kadar Türkiye'de yabancı sermaye yatırımları konusunda fazla aşama kaydedilememişse de bu yıllardan sonra önemli bir ilerleme sağlanmıştır. Doğrudan yatırımlarda verilen teşviklerin de etkisi ile 1980 sonrası yabancı sermaye yatırımlarında önemli artışlar olmuştur.

Hazine Müsteşarlığı'nın izin verilen doğrudan yabancı sermayenin ülkelere göre dağılımı istatistiklerine göre 1980 – 2003 yılları arasında Türkiye'ye en yüksek yabancı yatırımı yapmasına izin verilen ülkeler sırasıyla toplam 5.665,01 milyon dolar ile Fransa, 5.336,02 milyon dolar ile Hollanda, 4.329,47 milyon dolarla Almanya, 3.928,78 milyon dolar ile Amerika Birleşik devletleridir.

Yine aynı istatistiki verilere göre, 1980 – 2003 yılları arasında Türkiye'de en düşük doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapan ülkeler sırasıyla toplamda 38,33 milyon dolarla İsrail, 46,85 milyon dolarla İzlanda, 52,69 milyon dolarla Birleşik Arap Emirlikleri, 60,46 milyon dolarla Yunanistan'dır⁽¹²⁹⁾.

Hazine Müsteşarlığı'nın izin verilen doğrudan yabancı sermayenin sektörlere göre dağılımı istatistiklerine göre 1980 – 2003 yılları arasında Türkiye'de izin verilen doğrudan yabancı yabancı sermayenin sektörel olarak dağılımı toplamda imalat

⁽¹²⁸⁾ Hazine Müsteşarlığı: Doğrudan Yabancı Yatırım Verileri Bülteni 2006 Nisan, http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser_ist.htm, (30.05.2006)

⁽¹²⁹⁾ http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/izin_ulkeler.xls 10.05.2006

sektöründe 18.641,60 milyon dolarla %53'lük, tarım sektöründe 616,37 milyon dolarla %1,8'lik, madencilik sektöründe 442,38 milyon dolarla %1,3'lük, hizmet sektöründe 15.502,93 milyon dolarla %44'lük bir pay olmak üzere tüm sektörler itibarıyla toplamda 35.203,27 milyon dolar bir değer taşımaktadır⁽¹³⁰⁾.

Hazine Müsteşarlığı'nın istatistiki verilerine göre Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayeli kuruluşların firma adetleri en yüksekte en düşüğe göre sıralandığında AB'ye bağlı ülkelerden; Almanya'dan 1.084, Hollanda'dan 449, İngiltere'den 413, Fransa'dan 277, İtalya'dan 249 tanedir. Bunu daha düşük firma adetleri ile Avusturya, Belçika, Yunanistan, İspanya, Lüksemburg, Danimarka, İsveç, İrlanda, Finlandiya ve Portekiz izlemektedir. Diğer OECD ülkelerine bakıldığında en yüksek firma sayılarını 3939 ile ABD, 234 ile İsviçre, 62 ile Japonya ve daha az firma adetleri ile Kanada, Norveç, Avustralya, Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, İzlanda, Meksika ve Yeni Zelanda'nın izlediği görülür. Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım yapan Ortadoğu ülkelerine bakıldığında 389 firma sayısı ile İran, 191 firma sayısı ile Irak, 150 firma sayısı ile Suriye, 88 firma sayısı ile Suudi Arabistan'ın başı çektiği görülür. Kuzey Afrika ülkeleri ve diğer İslam ülkeleri ile Diğer Doğu Avrupa ülkelerinin, Güney Amerika ülkelerinin, Orta Amerika ve Karayiplerin ise firma sayıları oldukça azdır. Bağımsız Devletler Topluluğu'nda 209 firma sayısı ile Rusya Federasyonu ve 109 firma sayısı ile Azerbaycan, Güneydoğu Asya Ülkeleri'nde 112 firma sayısı ile Çin Halk Cumhuriyeti, Diğer Ülkeler arasında ise 563 firma sayısı ile Karma'nın Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı yatırımlar konusunda bir değer teşkil ettiği görülmektedir⁽¹³¹⁾.

Doğrudan yabancı yatırımlar, 1970'li ve 1980'li yıllarda daha çok, sermaye ihraç eden gelişmiş ülkeler arasında gerçekleştirilmiş, 1990'lı yıllarla birlikte giderek artan miktarda gelişmekte olan ülkelere de yönelmeye başlamıştır. Bunun temel nedenlerinin başında, 1980'lerin sonunda yaşanan borç krizi gelmektedir. Devletler arasında ya da uluslararası finans kurumlarıyla devletler arasında varolan borç – alacak ilişkilerinin bir tıkanma noktasına gelmesi ve borç alan ülkelerin bir çoğunun

⁽¹³⁰⁾ http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/izin_sektorel.xls 10.05.2006

⁽¹³¹⁾ http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/faaliyet_ulkeler.xls 09.05.2006

aldıkları borçların anaparalarını değil, faizlerini dahi ödeyemez durumuna düşmeleri sonucu, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırımlar teşvik edilmeye başlanmış; bunun sonucunda, 1990'ların başında dünya toplam doğrudan yabancı yatırım hacmi içinde %20'den az bir paya sahip bulunan gelişmekte, olan ülkelere giden doğrudan yatırımlar artarak, 1990'ların ortalarında %40'lar seviyesine yükselmiştir.

Özellikle yakın tarih olarak nitelendirilen ve II. Dünya Savaşından Doğu Bloğunun çözüldüğü 1989 yılına kadar olan yıllar boyunca gelişmiş ülkelerin hemen hemen tamamında doğrudan yabancı yatırımları çekebilmek için propoganda ve teşvik yolu ile bir hayli çaba sarfedilirken, doğrudan yabancı yatırımlara çok fazla ihtiyaç duyulan gelişmekte olan ülkelerde şüphe ile yaklaşılmış; yabancı yatırımların ülke egemenliklerini tehlikeye sokacağı, orta ve uzun vadede gelirden daha çok döviz çıkışına yol açacağı ve dolayısıyla sömürgeciliğin bir aracı olacağı, yeterli önlem alınmadığında yerli firmaların yerini alacağı kısaca çok katı kısıtlamalarla izin verilebilecek bir imkan olduğu düşünülmüştür.

Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerin çok büyük bir kısmı bu önemli dış finansman kaynağından yeterince yararlanamamıştır. Ancak tarihsel süreçte gelişmekte olan ülkelerin bu konuyla ilgili fikirleri doğrudan yabancı yatırımlar lehinde değişim göstermiştir. Günümüzde dış yardım – kredi ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki tercih doğrudan yabancı yatırımlar lehinde olmaktadır.

2001 UNCTAD, Dünya Yatırım Raporunda dünyada ülkelere göre doğrudan yabancı yatırım girişlerine bakıldığında, gelişmiş ülkelerde 2000 yılında yapılan toplam doğrudan yabancı yatırım miktarının 1.005.178 milyon dolar olduğu görülmektedir. Batı Avrupa'nın 633.163 milyon dolarla en fazla yabancı yatırım yapılan bölge olduğu görülmektedir. Bunu 281.115 milyon dolarla ABD ve 176.055 milyon dolarla Almanya izlemektedir.

Gene aynı rapora göre 2000 yılında gelişmekte olan ülkelere yapılan toplam doğrudan yabancı yatırım miktarı 240.167 milyon dolardır. Bu ülkelerin içinde

kendisine yapılan 4.772 milyon dolarlık doğrudan yabancı yatırım miktarı ile Çin Halk Cumhuriyeti Başu çekmektedir. Bu ülkeyi 33.547 milyon dolar ile Brezilya ve 13.162 milyon dolarlık doğrudan yabancı yatırım miktarı ile Meksika izlemektedir. Türkiye ise 2000 yılında almış olduğu 982 milyon dolarlık doğrudan yabancı yatırım miktarı ile dünyada yapılan toplam doğrudan yabancı yatırım yüzdesi içinde %0,08'lik bir paya sahiptir.

1990'ların başında ulaştığı yıllık doğrudan yabancı yatırım hacmi ile, kişi başına doğrudan yabancı yatırım hacmi açısından gelişmekte olan ülkeler arasında 14. sırada yer alan Türkiye, bu seviyeyi muhafaza edememiş ve 1990'ların sonlarında çok gerilere düşerek, 1998'de dünyada 34. , 2000 yılında 32. sırada yer almıştır ⁽¹³²⁾. Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırımlarının son elli yılındaki toplam rakamları Singapur ve Polonya'ya yapılan yatırımların bir yıllık toplamına eşittir ⁽¹³³⁾.

Doğrudan yabancı yatırım konusunda liberal adımları 1991 yılında atmaya başlayan Hindistan'ın yıllık 4 milyar ABD dolarının üzerinde yabancı sermaye çektiği dikkate alındığında, stratejik konumu, Avrupa Birliği ile ilişkileri ve 1954 yılından bu yana oldukça liberal yasal düzenlemeleri ile Türkiye'nin bugün sağladığı doğrudan yabancı yatırım tutarı hakkettiği tutarın çok altındadır ⁽¹³⁴⁾.

2.TÜRKİYE'DE VERGİ TEŞVİK TÜRLERİ

Türkiye'de vergi teşvik türleri; yatırım aşamasındaki ve işletme aşamasındaki vergi teşvikleri olmak üzere iki alt başlıkta incelenebilir.

2.1. YATIRIM AŞAMASINDA UYGULANAN VERGİSEL TEŞVİKLER

Yatırımlar İktisadi kalkınmanın sağlanması açısından belirleyici rol oynamaktadır. Yatırım kavramının bir çok tanımları vardır, ancak teşvik türlerinde kullanılacak yatırım tanımı "işletmelerin yatırım kapasitesinde artış veya sürekliliğin

⁽¹³²⁾ www.foreigntrade.gov.tr/ead/strateji/I-3.htm 11.05.2006

⁽¹³³⁾ ERGÜL Nuray,a.g.e., s.149

⁽¹³⁴⁾ ESENER, Ömer: Stratejik Ortaklıklar, İMKB Yayınları, İstanbul, Nisan 1997, s.119

sağlanması ve gelecekte belli bir zaman sürecinde gerçekleşmesi beklenen karları elde etmek amacıyla kıt kaynakların üretime tahsis edilmesi” şeklinde yapılabilir (135).

Yatırımları teşvik edici vergi politikaları belirli bir kazanç veya iradın vergiden istisna edilmesi veya işletmelerin çeşitli yollarla ertelenmesi olarak tanımlanabilir. Türkiye’de uygulanmakta olan yatırımları teşvik edici vergisel düzenlemelere bakıldığında; yatırımları teşvik edici vergi politikalarını yatırım aşamasında ve işletme aşamasında olmak üzere iki başlık altında incelemekte yarar vardır. Yatırım aşamasında avantaj sağlamaya yönelik vergisel düzenlemeler şunlardır: Gümrük Vergisi ve Fon Muafiyeti, Makine ve Teçhizat Alımında Katma Değer Vergisi İstisnası (136).

2.1.1. GÜMRÜK VERGİSİ VE FON MUAFİYETİ

Yatırım aşamasında yurt dışından makina, teçhizat veya belirli malzemelerin ithal edilmesine ihtiyaç olabilir. İşte Gümrük Vergisi ve Fon Muafiyeti teşvik belgesi kapsamında ithal edilecek yatırım malı, hammadde, ara mal ve işletme malzemelerinin Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu’ndan muaf tutulması şeklinde uygulanmaktadır. Bu nedenle Gümrük Vergisi ve Fon Muafiyeti yatırımların maliyetini düşüren bir vergi teşvikidir. Bu teşvikten yararlanabilmek için teşvik belgesi alınması, söz konusu projenin mutlaka uluslararası rekabet gücü kazandıran, ileri ve yeni teknoloji getiren ve Hazine Müsteşarlığı tarafından sektör ve/veya proje bazında belirlenecek asgari ekonomik kapasitede olan yatırım projesi olması şarttır (137).

(135) BİLDİRİCİ, Ziyaettin: Çeşitli Ülkelerde ve Ülkemizde Yatırımları Özendirici Vergi Teşvikleri, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 329, 1989, s.10

(136) GİRAY, Filiz, KOBAN, Emine ve GERÇEK, Adnan: Avrupa Birliği ve Türkiye’de Yatırımlara ve İhracata Yönelik Vergi Teşvikleri ve Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi, Minerva Ofset A.Ş. Bursa, 1998, s.66

(137) www.idari.cu.edu.tr/igunes/makale/tesvik.doc .12.05.2006

Gümrük vergisi ve Fon Muafiyeti Uygulaması bir taraftan gümrük vergisi ve Fonundan muafiyet sağlarken , diğer taraftan Merkez Bankası nezdindeki yatırımları ve döviz kazandırıcı hizmetleri teşvik fonuna fon ödeme mükellefiyeti getirmektedir.

Gümrük vergisi ve Fon Muafiyetli olarak yurda ithal edilecek yatırım malları için ithalat rejimi kararındaki koruma oranının yatırımları ve döviz kazandırıcı hizmetleri teşvik fonu oranından daha düşük olması durumunda ithalat rejimi kararındaki oran dikkate alınmaktadır ⁽¹³⁸⁾.

2.1.2. MAKİNE VE TEÇHİZAT ALIMINDA KATMA DEĞER VERGİSİ İSTİSNASI

Bazı vergi kanunlarında değişiklik yapan 4369 sayılı Yasa'dan önce yerli makine ve teçhizat için Katma Değer Vergisi Desteği, ithal makine ve teçhizat için ise KDV Ertelemesi olarak uygulanan bu destek unsuru 1.8.1998 tarihinden sonra “Katma Değer Vergisi İstisnası” olarak uygulanmaktadır. Buna göre, eski ve yeni Yatırım Teşvik Belgesi ayırımına bakılmaksızın Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında 1.8.1998 tarihinden sonra satın alınan makine ve teçhizatlar KDV'den istisna edilmektedir. Herhangi bir makine ve teçhizatın KDV istisnasından yararlanabilmesi için daha önce açıklandığı üzere yatırım konusu üretimle ilgili amortismanı tabii iktisadi bir kıymet olması ve Yatırım Teşvik Belgesi eki listeler üzerinde Müsteşarlıkça makine ve teçhizat olduğuna dair şerh düşülmesi gerekmektedir.

KDV Kanunu'na ilişkin 69 sayılı Tebliğ'de belirtildiği üzere; otomobil, panel, arazi taşıtı, minibüs, komyonet, komyon, treyler ve çekiçi (Euro I ve Euro II normlarına uygun yeşil motoru haiz olanlar hariç) gibi taşıt araçları KDV istisnasından yararlanamamaktadırlar. Ancak, yüklü ağırlığı 45 tonu geçen off road truck tipi kamyonlar ile karayoluna çıkması mümkün olmayan kaya tipi damperli kamyonlar, madencilikte kullanılan damperli kamyonlar, frigorifik kamyonlar, iş makinaları, vinçler, tarım makinaları ve benzerleri KDV istisnasından yararlanabilmektedir.

⁽¹³⁸⁾ GİRAY, Filiz, KOBAN, Emine ve GERÇEK, Adnan: a.g.e., 1998, s.66

Aynı şekilde, hava, deniz ve demiryolu taşıma araçları KDV istisnasından yararlanamamaktadır. Ancak, KDV Kanunu'nun 13/a maddesinde belirtilen; faaliyetleri kısmen veya tamamen deniz, hava ve demiryolu taşıma araçlarının, yüzer tesis ve araçların kiralanması veya çeşitli şekillerde işletilmesi olan mükelleflere bu amaçla yapılan deniz, hava ve demiryolu taşıma araçlarının teslimleri KDV istisnasından yararlanmaktadır⁽¹³⁹⁾.

2.1.3. BİNA İNŞAAT HARCİ İSTİSNASI

Hastahane, prevantoryum, sanatoryum, dispanser vb. sağlık kuruluşları; her türlü fabrika, değirmen, sınai nitelikteki imalâthaneler ve tersaneler, organize sanayi bölgeleri ile küçük sanayi sitelerinde yapılan her türlü bina inşaatı; Turizm Bakanlığı ile Hazine Müsteşarlığı'nca desteklenmesi karara bağlanmış otel, motel vb. turistik tesisler; belediyeler tarafından uygulanan “Bina İnşaat Harcı”ndan müstesnadır⁽¹⁴⁰⁾.

Bir yatırımın bina inşaat harcı istisnası dışında tutulması, yatırıma başlangıç aşamasında önemli boyutlarda finansal katkı sağlamaktadır. Yatırımcı teşvikten yararlandığında yatırıma başlarken ödemesi gereken bina inşaat harcı tutarını, ödemesine gerek kalmamaktadır. Söz konusu istisna için ayrıca teşvik belgesinin alınmasına gerek yoktur⁽¹⁴¹⁾.

2.2. İŞLETME AŞAMASINDA UYGULANAN VERGİSEL TEŞVİKLER

İşletme aşamasında avantaj sağlamaya yönelik vergisel düzenlemeler şunlardır: Finansman Fonu, Yatırım Kredilerine ,Vergi Resim ve Harç İstisnası, Hızlandırılmış Amortisman ve Turizm Hasılatı İstisnası.

⁽¹³⁹⁾ www.treasury.gov.tr/yayin/tug/degerlendirme/hayrettin1.htm 15.05.2006

⁽¹⁴⁰⁾ www.akademiktisat.net/makaleler/kobi_tesvik.htm 16.05.2006

⁽¹⁴¹⁾ GİRAY, Filiz, KOBAN, Emine ve GERÇEK, Adnan: a.g.e., s.66

2.2.1. FİNANSMAN FONU

Finansman fonu, gerektiğinde yatırımlarda kullanılacak parasal imkanın, kamu nezdinde bloke edilmek suretiyle; Kurumlar Vergisi matrahının belli bir oran ve süre dahilinde ve yatırım miktarını geçmemek şartı ile kullanımdan önce temin etmeye yönelik, yatırımları teşvik amaçlı bir vergi erteleme sistemidir ⁽¹⁴²⁾.

4369 sayılı Kanunla Finansman Fonu uygulaması 01.01.1999 tarihinden itibaren yürürlükten kaldırılmıştır. Sermaye şirketleri ile kooperatifler, yatırım indiriminden faydalanması kabul edilmiş bulunan yatırımlarının finansmanında kullanmak ve yatırım indirimi belgesinde bu yatırım için öngörülen süre ile sınırlı kalmak kaydıyla Finansman Fonu ayırarak safi kurum kazancından indirebiliyorlardı. Bu uygulama yürürlükten kaldırılmakla birlikte 31.12.1998 tarihine kadar teşvik belgesi alınmış yatırımlar için Finansman Fonu uygulaması geçerliliğini korumaktadır. Finansman fonu, yapılacak yatırımların finansmanında kullanılacak bir fon niteliğindedir ⁽¹⁴³⁾.

2.2.2. YATIRIM KREDİLERİNDE VERGİ, RESİM VE HARÇ İSTİSNASI

Teşvik belgesine bağlı yatırımların tamamlanmasından sonra beş yıl süre ile belirli oranlarda ihracat yapması taahhüt edilen yatırım projeleri için alınan yatırım kredilerine vergi, resim ve harç istisnası uygulanmaktadır ⁽¹⁴⁴⁾.

26032 Sayılı Resmi Gazete’de Belgesiz İhracat Kredileri ile Vergi Resim ve Harç İstisnası Belgeleri Hakkında Karara göre ;

İhracat taahhüt sürelerinin bitiminden itibaren 31/12/2006 tarihine kadar yapılacak ihracat; müeyyide uygulanan ancak vergileri tahsil edilmeyenler de dahil olmak üzere, 29/7/2004 tarihinden önce alınan Belgesiz İhracat Kredileri ile Vergi Resim ve Harç İstisnası Belgelerinin ihracat taahhütlerine sayılır ve bu süre zarfında kredi ile ilgili yapılan işlemler vergi, resim ve harç istisnasından yararlandırılır.

⁽¹⁴²⁾ ÖZENÇ, Mehmet, Orhan : "Finansman Fonu İle Teşvik Belgesiz Yatırım İndirimi İlişkisi", Vergi Sorunları, Sayı 101, 1997, s.17-18

⁽¹⁴³⁾ www.turmob.org.tr/turmobil/basin/02-05-2002.htm

⁽¹⁴⁴⁾ GİRAY, Filiz, KOBAN, Emine ve GERÇEK, Adnan: a.g.e., s.80

Belgesiz İhracat Kredileri ile Vergi Resim ve Harç İstisnası Belgelerine müeyyide uygulanmış olması halinde, söz konusu kredi ve belgelerin bu madde hükmünden yararlanabilmesi için, müeyyidenin henüz tahsil edilmediğine dair ilgili vergi dairelerinden alınan yazı ilgili mercilerce aranır.

Krediyi kullandıran kuruluşun muvafakatiyle kredi vadesinin de ihracat taahhüt süresine paralel olarak uzatılması halinde, bu süre içerisinde kredi ile ilgili yapılan işlemlere vergi, resim ve harç istisnası uygulanır.

Ayrıca, 31/12/2006 tarihinden önce kullanıldığı halde, orijinal süresi bu tarihi aşan Belgeli veya Belgesiz İhracat Kredilerinin bu haktan yararlandırılabilmesi için, kredi riskinin de 31/12/2006 tarihinden önce kapatılması zorunludur.

Müeyyide uygulanan ancak vergileri tahsil edilmeyenler de dahil olmak üzere, 29/7/2004 tarihinden önce alınan Belgesiz İhracat Kredileri ile Vergi Resim ve Harç İstisnası Belgelerinin ihracat taahhütleri; 30/6/2006 tarihine kadar toplam ihracat taahhüdünün %50'sinin gerçekleştirildiğinin tespiti kaydıyla, müeyyide uygulanmaksızın kapatılır. Belgesiz İhracat Kredileri ile Vergi Resim ve Harç İstisnası Belgelerine müeyyide uygulanmış olması halinde, söz konusu kredi ve belgelerin bu madde hükmünden yararlanabilmesi için, müeyyidenin henüz tahsil edilmediğine dair ilgili vergi dairelerinden alınan yazı ilgili mercilerce aranır.

Ayrıca, 30/6/2006 tarihinden önce kullanıldığı halde, orijinal süresi bu tarihi aşan Belgeli veya Belgesiz İhracat Kredilerinin bu haktan yararlandırılabilmesi için, kredi riskinin de 30/6/2006 tarihinden önce kapatılması zorunludur.

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu veya krediyi kullandıran kuruluş ile 4743 sayılı Kanun'un kapsamı dışında yapılan sözleşmelere göre borçları yeniden yapılandırılan ve yeni bir itfa planına bağlanan borçlular tarafından, 29/7/2004 tarihinden önce alınan Belgesiz İhracat Kredileri ile Vergi Resim ve Harç İstisnası Belgelerinin ihracat taahhüt süreleri, bu Karar'ın yayımı tarihinden itibaren azami 18 (onsekiz) ay uzatılabilir.

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu veya krediyi kullandıran kuruluş ile 4743 sayılı Kanun'un kapsamı dışında yapılan sözleşmelere göre borçları yeniden yapılandırılan ve yeni bir itfa planına bağlanan borçluların, bu sözleşmelerde yer alan hükümlere uymaması nedeniyle bu sözleşmeler ile kredi vadesine ilişkin uzatılan sürenin geçerliğini yitirmesi durumunda; birinci fıkra uyarınca bu sözleşmeye binaen tesis edilmiş Belgesiz İhracat Kredileri ile Vergi Resim ve Harç İstisnası Belgelerinin ihracat taahhüt sürelerinin uzatılması işlemi de geçerliğini yitirir ve ilgili sözleşmeler ile kredi vadesine ilişkin uzatılan sürenin geçerliğini yitirdiği tarihten sonra gerçekleştirilecek ihracat taahhüde sayılmaz.

Serbest bölgelere gerçekleştirilen ihracatın bu Kararın 1, 2 ve 3 üncü maddeleri kapsamında ihracat taahhüdüne sayılabilmesi için, ihraç eşyasının bu maddelerde belirtilen süreler içerisinde serbest bölgeden üçüncü ülkelere veya Avrupa Topluluğu'na üye ülkelere gönderildiğinin tevsiki aranır.

Bu Karar'ın 1, 2 ve 3 üncü maddeleri çerçevesinde kapatılmak istenen Belgesiz İhracat Kredileri ile Vergi Resim ve Harç İstisnası Belgelerinin ihracat taahhütleri; krediyi kullanan firma veya bu firmanın grup firmaları tarafından gerçekleştirilen ihracatla kapatılabilir.

Belgesiz İhracat Kredileri ile Vergi Resim ve Harç İstisnası Belgeleri kapsamındaki ihracat taahhüdünün bu Kararın 1, 2 ve 3 üncü maddeleri çerçevesinde gerçekleştirildiğinin, en geç bu maddelerde belirtilen sürelerin bitimini takip eden ayın sonuna kadar ilgili mercilere müracaat edilmek suretiyle tevsik edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, toplam ihracat taahhüdünün gerçekleşmeyen bölümüne tekabül eden istisnalar, 23/12/1999 tarihli ve 99/13812 sayılı Kararnamenin eki İhracat, İhracat Sayılan Satış ve Teslimler ile Döviz Kazandırıcı Hizmet ve Faaliyetlerde Vergi, Resim ve Harç İstisnası Hakkında Kararın 15 inci maddesi hükümlerine göre tahsil edilir⁽¹⁴⁵⁾.

⁽¹⁴⁵⁾ www.alomaliye.com/aralik_05/bkk_2005_9808_belgesiz.htm 04.05.2006

2.2.3. HIZLANDIRILMIŞ AMORTİSMAN

Hızlandırılmış amortisman yönteminin bir diğer ifade edilmiş tarzı da azalan bakiyeler usulü ile amortisman yöntemidir. Hızlandırılmış amortisman istisnasız bütün yatırımlara uygulanmaktadır. Bu nedenle yatırımları teşvik edici etkisi, diğer teşvik tedbirlerinin tersine, teorik modele yakın bir şekilde gerçekleşebilir. Ancak ülkemizde yatırımları ne derecede özendirildiğine dair mutlak veriler olmadığından olumlu veya olumsuzluğu hakkında bir görüş ileri sürmek pek mümkün olmamaktadır⁽¹⁴⁶⁾.

Hızlandırılmış amortisman yöntemi olarak da adlandırılan azalan bakiyeler usulüne göre amortisman ayrılması durumunda, iktisadi kıymetin iktisap edildiği ilk yıllarda daha fazla miktarda amortisman ayrılması nedeniyle enflasyonun olumsuz etkisini kısmen azalttığı söylenebilir. Çünkü bu yöntem, vergi matrahını ilk yıllar için azaltmakta ve dolayısıyla sabit kıymetleri enflasyonun olumsuz etkisinden korumaktadır. Ancak faaliyeti zararlarla sonuçlanan firmalar için bunu söylemek mümkün değil. Azalan bakiyeler yöntemi, gerek teknik yetersizliği, gerek sadece bilanço esasına göre defter tutan mükellefleri kapsamaması ve gerekse sadece amortisman tabi iktisadi kıymetleri enflasyona karşı korumaya yönelik kısmi bir düzeltme aracı olmaktan öteye geçmemesi bakımında bir çok eleştiriye konu olmuştur⁽¹⁴⁷⁾.

2.2.4. TURİZM HASILATI İSTİSNASI

Bu istisna hükmü, 4369 sayılı Kanunla 01.01.1999'dan itibaren yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak 1.1.1999'dan önce faaliyete geçen ve yürürlükten kaldırılan yasa hükmünde bulunan şartları haiz turizm işletmeleri ile seyahat acentaları, 10 yıllık süre tamamlanana kadar istisnadan yararlanmaya devam edeceklerdir. Ancak,

⁽¹⁴⁶⁾ GİRAY, Filiz, KOBAN, Emine ve GERÇEK, Adnan: a.g.e., s.83

⁽¹⁴⁷⁾ www.alomaliye.com/veysi_ yesilkaya_ amort.htm 06.05.2006

anılan istisnadan yararlanan işletmeler istisna kazanç tutarı üzerinden (fon payı dahil) %19.8 oranında stopaj gelir vergisi ödemek zorundadırlar⁽¹⁴⁸⁾.

2.3 TEKNOLOJİ GELİŞTİRME BÖLGELERİ VE SERBEST BÖLGELER

Bilgi çağının yaşandığı günümüzde, ülkelerin ekonomik yönden kalkınmaları ve refah düzeylerini arttırmada teknolojik gelişme ve bilim alanındaki ilerleme temel belirleyici haline gelmiştir. Bu süreçte teknolojik gelişmeye ayak uydurabilen ülkeler bir adım öne çıkmakta, teknoloji bağımlı ülkeler ise takipçi rolünü üstlenmeye devam etmektedirler. Bu gerçek ülkeleri kendilerine özgü teknolojileri yaratabilecekleri ve bu teknolojileri üretimde kullanabilecekleri alanlar oluşturmaya itmiştir.

Özellikle son yıllarda bilimsel bilginin ve bu bilimsel bilgi kullanımı sonucu elde edilen teknolojinin ekonominin hizmetine en kısa sürede sunulabilmesinin önemi göz önüne alınarak, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere üniversite, araştırma kurum ve kuruluşları, kamu sanayi kesimi arasında işbirliğinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi amacıyla çok sayıda bilim ve teknoloji parkları, teknoloji geliştirme bölgeleri oluşturulmuştur.

Yaygın olarak bilim ve teknoloji parkları olarak da adlandırılan bu parkların faaliyetleri temelde benzer olmakla birlikte içerdikleri faaliyetlere göre ülkeden ülkeye farklı isimlerle anıldıkları görülmektedir. Örneğin; teknoloji geliştirme bölgesi ABD ve Norveç'te araştırma parkı, İngiltere'de bilim parkı, yenilik merkezi, teknoloji borsası, Almanya'da teknoloji merkezi, Fransa'da teknopol, Hindistan'da bilim ve teknoloji girişimcilik parkı, Japonya ve İtalya'da teknopolis adıyla anılmaktadır⁽¹⁴⁹⁾.

Teknoloji geliştirme bölgelerinin tanımı ile ilgili olarak en popüler tanım İngiltere Bilim Parkı Birliği tarafından yapılmıştır. Bu kurum tarafından geliştirilen tanım şu şekildedir: Bilim parkı, bir üniversite veya bir yüksek öğretim kurumu veya bir

⁽¹⁴⁸⁾ [www.turmob.org.tr/turmob/basin/19-04-2001\(3\).htm](http://www.turmob.org.tr/turmob/basin/19-04-2001(3).htm) 18.05.2006

⁽¹⁴⁹⁾ ORGAN, İbrahim ve ORGAN, Arzu: "Vergisel Avantajlı İki Bölge: Serbest Bölge, Teknoloji Geliştirme Bölgeleri", Vergi Dünyası, Sayı 294, Şubat 2006, s. 154

araştırma merkezi ile resmi faaliyet ilişkisine sahip, içerisinde yer alan teknoloji kökenli işletmelerin ve diğer kuruluşların oluşumunu ve büyümesini teşvik edecek şekilde tasarlanmış, içerisinde yer alan kuruluşlara teknoloji transferi ve işletmecilik becerileri kazandırılmasında aktif bir yönetim fonksiyonuna sahip, mülkiyete dayalı bir teşebbüstür. Uluslararası Bilim Parkları Birliği bilim parkını, ana amacı kurumsallaşmış işletmeler ve bilgi temelli kurumların rekabet edilebilirliğini ve yenilik kültürünü destekleyerek içinde bulunduğu toplumun refahını yükseltmek olan uzman profesyoneller tarafından yönetilen bir organizasyon olarak tanımlamaktadır⁽¹⁵⁰⁾.

Türkiye’de uygulanan teknoloji geliştirme bölgelerinin tanımı 4691 sayılı kanunda; “yüksek/ileri teknoloji kullanan ya da yeni teknolojilere yönelik firmaların, belirli bir üniversite veya ileri teknoloji enstitüsü ya da araştırma geliştirme merkez veya enstitüsünün olanaklarından yararlanarak teknoloji veya yazılım ürettikleri / geliştirdikleri, teknolojik bir buluşu ticari bir ürün, yöntem veya hizmet haline dönüştürmek için faaliyet gösterdikleri ve bu yolla bölgenin kalkınmasına katkıda buldukları, aynı üniversite, yüksek teknoloji enstitüsü, ya da araştırma geliştirme merkez veya enstitüsü alanı içinde veya yakınında; akademik, ekonomik ve sosyal yapının bütünleştiği site veya bu özelliklere sahip teknoparklar” şeklinde yapılmaktadır⁽¹⁵¹⁾.

Hangi isim altında kurulmuş olurlarsa olsunlar teknoparklar genellikle şu amaçlarla kurulurlar⁽¹⁵²⁾:

- Bölgesel kalkınmayı sağlamak
- İleri teknoloji ve yenilik için gerekli altyapının oluşturulmasını sağlamak
- Yenilikçi ve ileri teknoloji kökenli firmaların oluşmasını ve gelişmesini sağlamak
- Üniversite sanayi işbirliğini sağlayarak sinerjik ve yenilikçi bir çevrenin yaratılması

⁽¹⁵⁰⁾ <http://www.iasp.ws/information/definitions.php?cc=>, 20.05.2006

⁽¹⁵¹⁾ DOĞAN, Zeki: “Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin Sağladığı Vergisel Avantajlara İlişkin Son Değişikliklerin Analizi” Vergi Dünyası, Sayı 281, Ocak 2005, s.94

⁽¹⁵²⁾ ORGAN, İbrahim ve ORGAN, Arzu: a.g.e., s.155

- Teknoloji transferini kolaylaştirmek
- Ekonomide verimliliği artırmak
- Akademik personelin gerek ücretli olarak çalışmaları gerekse buluş ve bilgilerinin ticarileşmesi suretiyle gelirlerinde artış sağlamak.

Genel olarak serbest bölgeler; ülkenin siyasi sınırları içinde olmakla beraber, gümrük hattı dışında sayılan, ülkede geçerli ticari, mali ve iktisadi alanlara ilişkin hukuki ve idari düzenlemelerin uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı, sanayi ve ticari faaliyetler için daha geniş teşviklerin tanındığı ve fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan yerler olarak tanımlanabilir ⁽¹⁵³⁾.

Üretim, istihdam ve ihracatı arttırmak, bürokrasiden uzak modern uluslararası pazarlama altyapısı kurmak, yabancı sermayeyi çekmek için Dünyadaki bir çok ülke Serbest Bölgeleri kurarak önemli avantajlar sağlamıştır. Bugün; ABD, Meksika, Brezilya, Arjantin, Almanya, İngiltere, İspanya, Bulgaristan, Macaristan, Romanya, Hindistan, Çin, Güney Kore, Endonezya, Mısır, İnan, Ürdün gibi yüzden fazla ülkede 850’den fazla Serbest Bölge faaliyet göstermektedir. Serbest Bölgeler son yıllarda Afrika’da da görölmesine rağmen, esas olarak Asya ve Güney Amerika ülkelerinde kümelenmiştir. Yakın çevremizde yer alan serbest bölge sayısı 25 civarında olup, bunlar İnan, Suriye, Lübnan, Ürdün, Mısır, Libya, KKTC, Yunanistan ve Romanya’da bulunmaktadır ⁽¹⁵⁴⁾.

Türkiye’de serbest bölgelerin kuruluş tarihi 1927 yılında kabul edilen 1132 sayılı Serbest Mıntika Kanunu’na kadar dayanmaktadır. Ancak bu ve bundan sonraki girişimler pek başarılı olamamıştır ⁽¹⁵⁵⁾. Türkiye’de ihracata dayalı dışa açık kalkınma modeline bağlı olarak 3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanununun 1985 yılında yürürlüğe girmesiyle serbest bölgeler tam anlamı ile bir işlerlik

⁽¹⁵³⁾ DUMAN, Ömer: “Serbest Bölgelerden Elde Edilen Kazançların Vergilendirilmesi”, Vergici ve Muhasebeci İle Diyalog , Sayı 169, Mayıs 2002, s.73

⁽¹⁵⁴⁾ BAĞRIAÇIK, Atilla: “Türkiye’deki Serbest Bölgeler Üzerine Bir Değerlendirme”, Yaklaşım, Yıl 13, Sayı 154, Ekim 2005, s.16

⁽¹⁵⁵⁾ TUNCER, Selahattin: Serbest Bölgeler ve Yabancı Sermaye, Serbest Bölgeler ve Yabancı Sermaye Semineri, İktisadi Araştırmalar Vakfı, ESBAŞ, İstanbul, 1999

kazanabilmiştir. Türkiye’de 21 adet serbest bölge mevcuttur. 2005 yılı Haziran ayı sonu itibarı ile Serbest Bölgelerde faaliyet gösteren firma sayısı 3.944 olup, bu firmaların gerçekleştirdikleri dış ticaret işlemlerinin toplam tutarı 11,1 milyar dolara ulaşmış olup, Türkiye’nin dış ticaret hacmi içindeki payı yaklaşık %15 dolayındadır. Serbest bölgelerde faaliyette bulunan firmalar arasında yabancı sermayeli firmaların sayısı 635’tir⁽¹⁵⁶⁾.

Serbest bölgelerde örgütlenme ve faaliyette bulunma şekilleri aşağıdaki gibidir⁽¹⁵⁷⁾:

Merkezi Türkiye’de ya da serbest bölgede konuşlandırılmış;

- Şahıs Firmaları,
- Şahıs Şirketleri (Kolektif, Adi Ortaklık, Adi Komandit)
- Sermaye Şirketleri (Anonim Şirket, Limited Şirketi)
- Yabancı Sermaye Ortaklı Şirketler
- Yurtdışı merkezli yabancı şirketlerin serbest bölgede şubeleri.

3. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

3.1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARININ ÖDEMELER DENGESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkenin ithalat ve ihracatına yaptığı katkı söz konusu ülkenin ödemeler dengesi üzerinde etkili olmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımın getirdiği dövizler, uzun dönemde ithalatı ikame edici ve ihracatı artırıcı etkiler oluşturarak ev sahibi ülkenin ödemeler dengesinin düzelmesine katkıda

⁽¹⁵⁶⁾ BAĞRIAÇIK, Atilla: a.g.e., s. 17

⁽¹⁵⁷⁾ KIRIKTAŞ, İlhan: “Serbest Bölge Kaynaklı Kazançların Dağıtım Transferi”, Vergi Dünyası, Sayı 290, Ekim 2005, s.33

bulunur ⁽¹⁵⁸⁾. Yatırım yapmak için ülkeye gelen firma ilk koyduğu sermaye ile ev sahibi ülkenin ödemeler bilançosuna ülkeye döviz getirdiği için olumlu etkide bulunur. Üretime geçildiğinde ihracat yaparak ve eskiden ithal edilen malların ikamesinde bulunarak ödemeler bilançosu üzerinde olumlu etkide bulunmaya devam eder. Doğrudan yabancı yatırımı gerçekleştiren şirketin üretimini devam ettirmek için gerekli hammadde ve yatırım mallarını ithal etmesi ev sahibi ülkenin ödemeler bilançosunda olumsuz bir etki yaratır. Doğrudan yabancı yatırımcı tarafından yaratılan yüksek gelir marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak evsahibi ülkenin ithalatını uyarabilir. Doğrudan yabancı yatırımcı evsahibi ülkeye yatırımın yapıldığı ülkeden getirmiş olduğu sermayeyi ülke dışına transfer edeceği için ödemeler bilançosu üzerinde olumsuz bir etki de doğabilir ⁽¹⁵⁹⁾.

Eğer doğrudan yabancı yatırım, yerel pazara (evsahibi ülkenin piyasasına) yönelik ve üretim faktörleri girdileri (hammadde, yatırım malları, enerji gibi) evsahibi ülke dışından elde edilip, ayrıca tekel konumunda olup herhangi bir ithal ikamesi de sağlanmıyorsa, yatırımın ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etki yaratacağı düşünülebilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımın uzun dönemde ödemeler dengesi üzerinde olumlu bir etkide bulunabilmesi için, döviz kazandırıcı ithal ikamesi ve ihracat gelirlerinin, yurtdışından gelen üretim faktör girdileri payı için yapılan döviz transferinden daha fazla bir değere sahip olması gerekmektedir. Genel olarak yabancı sermayenin ödemeler dengesi etkisinin olumlu olabilmesi için; gelen sermayenin artış hızının yurtdışına transfer edilen sermaye gelirlerinin artış hızından daha fazla olması gerekmektedir ⁽¹⁶⁰⁾.

Kısa dönemde doğrudan yabancı yatırım şirketlerinin girdi ihtiyaçları nedeniyle mal ve hizmet ithalatı artabilir ve bu nedenle ödemeler dengesinde açık oluşabilir. Uzun dönemde ise ihracat için üretim yapılmaya başlanması ve ithal ikamesi etkisinin gerçekleşmesi ile kısa dönemdeki ödemeler dengesi üzerindeki olumsuz etkiler giderilmiş olabilecektir.

⁽¹⁵⁸⁾ SEYİDOĞLU, Halil: a.g.e., s.426

⁽¹⁵⁹⁾ KARLUK, Rıdvan: Uluslararası Ekonomi, 1991, İstanbul, Bilim Teknik Yayınları, s.73

⁽¹⁶⁰⁾ ALPAR, Cem ve ONGUN, Tuba: Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar, Evrim Yayınları, 1988, İstanbul, No:20, ss.111,112

3.2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMIN EKONOMİK KALKINMA VE BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Bir ülkenin kişi başına düşen milli gelir göstergesi ekonomik gelişmişlik düzeyi ölçütüdür. Çünkü kişi başına düşen milli gelir arttıkça ülkenin gelişmişlik düzeyinin de arttığı düşünülmektedir. Kişi başına düşen milli gelirin artırılması reel ekonomi üretim kapasitesinin genişletilmesi ile yani her yıl bir önceki yıla oranla daha fazla üretim yatırımı yapılmasıyla gerçekleşmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar, ev sahibi ülkede yaşayanların ülkenin sınırlı tasarruf ve yatırım olanakları nedeniyle daha uzun bir süre ev sahibi ülkede üretilmeyeceği için satın alamayacakları (veya ithal etmek zorunda kalacakları) malların üretimini sağlayarak, kişi başına düşen milli geliri, dolayısıyla ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyini arttırabilmektedir ⁽¹⁶¹⁾.

Doğrudan yabancı yatırım için kullanılan üretim faktörleri girdilerinden bir kısmı ev sahibi ülke dışından getiriliyorsa; doğrudan yabancı yatırımcının dış ülkelere ithal etmiş olduğu girdilerin ülke gayri safi milli hasılasından düşülmesi gerekmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımın milli gelire katkısı dolaylı ve doğrudan etkiler olarak ikiye ayrılabilir. Doğrudan etkisi ev sahibi ülkeye yeni teknoloji gelmesi, yeni iş sahalarının açılması, istihdam seviyesinin yükseltilmesidir. Doğrudan yabancı yatırımın, ev sahibi ülkenin milli gelirinde gerçekleştirdiği dolaylı etki ise; yatırımların sadece doğrudan yabancı yatırımcının kendi yatırımları değil, yurtiçindeki diğer yatırımların da verimliliğini arttırarak milli gelire katkıda bulunmasıdır. Yeni yönetim metodları, organizasyon ve teknik bilgi zamanla diğer yurtiçindeki yatırımlar tarafından da benimsenebilmektedir. Bu verimliliğin artmasına yol açarak milli gelire dolaylı olarak olumlu bir katkı sağlamaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik kalkınma ve büyüme üzerindeki etkisi bir ülkede yaratılan yatırım ortamı ile ilgilidir. Çünkü yatırımlar ekonomik kalkınma

⁽¹⁶¹⁾ URAS, Tefvik, Güngör: a.g.e., s.31

ve büyümenin temel belirleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Yatırımcı ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlara yönelmelerinin önemli nedenlerinden birisi de kendi ülkelerinde yatırım fırsatlarının az ya da hiç olmamasıdır.

Yatırımcı ülkelerin kendi ülkelerinde yatırım fırsatları olmadığı için doğrudan yabancı yatırımları seçtiği göz ardı edildiğinde dış yatırımların ilk bakışta yatırımın geldiği ülkenin yatırımlarını olumsuz etkilediği söylenebilir. Ancak yatırım fırsatlarının değerlendirilerek ülkenin genel rekabet durumunun iyileştirilmesi sonucunda yatırımcı ülke yüksek karlar elde eder. Bu gelir, girişimciliğin gelişmesi için daha ileri tekniklerle üretim amacına yönelik yatırımlara dönüştürüldüğünde ise, yatırımcı ülkenin yatırımlarında ve büyüme hızında bir artış görülür. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlar yoluyla yatırımcı ülkede bulunmayan kaynakların sağlandığı da göz önüne alındığında, ülke gelişmesine katkısı daha fazla olur⁽¹⁶²⁾.

Yatırımın geldiği evsahibi ülke bakımından ise, doğrudan yabancı yatırım özellikle reel sektöre, üretime yönelik yeni ilave yatırımlarda ülke ekonomik büyüme ve kalkınmasına olumlu etkide bulunur. Teknoloji transferi yolu ile yeni üretim metotları ülkeye girer ve ülkenin ihracatına olumlu etkisi nedeni ile ekonomik büyüme artar.

3.3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Doğrudan yabancı yatırımın gelişmekte olan ülkelere yarattığı istihdam düzeyi genellikle bu ülkelerdeki toplam istihdamın %1'i ile %6'sı arasında değişmektedir. Çok uluslu şirketlerin istihdama katkısı bazı ülkelere özellikle sanayi imalat sektöründe oldukça yüksek düzeylere ulaşabilmektedir.

⁽¹⁶²⁾ ERTEKİN, SUBAŞI, Meriç: "Doğrudan Dış Yatırımların Yatırımcı Ülke Ekonomisi Üzerindeki Etkileri", Afyon İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt, 2, Sayı, 1, Temmuz, 2000, s.68

Bu sektörde çok uluslu şirketlerin istihdama katkısı Arjantin, Bolivya, Brezilya ve Kolombiya’da %10 ile %23 arasında değişirken, Singapur ve Senegal’de ise %50’yi aşmaktadır ⁽¹⁶³⁾.

Doğrudan yabancı yatırımların sermayenin geldiği evsahibi ülkelerdeki istihdam etkileri ülkenin gelişmişlik durumuna göre değişiklik göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelere giren doğrudan yabancı yatırım, evsahibi ülkenin kısıtlı olan sermaye açığını kapatmakta, borç geri ödeyememe riskinden kurtarmakta, yeni teknolojiler getirerek ihracat kapasitelerini geliştirmekte, iş idaresi ve yönetim anlayışlarını geliştirmektedir. Doğrudan yabancı yatırımla beraber gelen teknoloji transferi ve bilgi birikimi evsahibi ülkelerde istihdama önemli katkılarda bulunmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımlardan doğan gelirler ancak ülke ekonomisine uygun yeni iş alanları açılması amacıyla kullanılırsa istihdamı olumlu yönde etkileyebilmektedir. İşsizlik potansiyeli yüksek olan gelişmekte olan ülkeler bu işsizliği giderecek yatırımları kendi kaynakları ile gerçekleştirecek yeterli imkanlara sahip değiller ise, doğrudan yabancı yatırımlar istihdam açısından elverişli ortam sağlamaktadır ⁽¹⁶⁴⁾.

Dünyada çok uluslu şirketler vasıtasıyla yaklaşık 73 milyon kişinin istihdam edildiği düşünülmektedir. Bu miktarın yaklaşık %60’ı öncelikle gelişmiş ülkelerdeki ana şirketlerde bulunmaktadır. Geri kalan %40’ı ise dışarıda yerleşik bağlı kuruluşlarda istihdam edilmektedir. Bağlı kuruluşlarda istihdam edilenlerin yaklaşık 12 milyonu ise gelişmekte olan ülkelerde istihdam edilmektedir ⁽¹⁶⁵⁾.

2001 Mart sonu itibarı ile Türkiye’de 5456 adet yabancı sermayeli firma faaliyet göstermektedir. Türkiye’ye gelen yabancı sermayenin büyük bir bölümü Avrupa

⁽¹⁶³⁾ BRAND H.: Global Capitalism and the Decay of Employment Policy, Dissent, London 1977, ss.56-62

⁽¹⁶⁴⁾ LALL, Sanjaya: “Employment and Foreign Investment: Policy Option For Developing Countries”, International Labour Review, Vol: 134, No:4-5, London 1995, s.521-530

⁽¹⁶⁵⁾ UNCTAD World Investment Report, United Nations, New York and Geneva 1998, s.160

Birliği ülkelerince olmak üzere, %90 civarında bir kesim OECD ülkelerince gerçekleştirilmektedir.

İSO'nun Türkiye'de faaliyet gösteren 500 büyük firma verilerine göre, 500 büyük firma içinde yabancı sermayeli firma sayısı 128'dir. 500 büyük firmada toplam 584.433 kişi istihdam edilirken, 128 yabancı sermayeli firmada 115.048 kişi istihdam edilmektedir⁽¹⁶⁶⁾.

Özkaynak / işçi sayısı oranı, şirketlerin kullandığı teknolojiye ve istihdam yaratma kapasitelerine dair ipuçları vermesi bakımından önem taşımaktadır. Bu oran doğrudan yabancı yatırım yapan şirketlerde, 500 büyük şirket ortalamasına göre, daha fazla sermaye yoğun teknolojilerin kullanılmasından dolayı yerli şirketlerin istihdam ve yatırım miktarlarına göre daha azdır.

3.4. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TEKNOLOJİ ÜZERİNE ETKİSİ

Dünyada son 30 yılda geliştirilen yeni teknolojilerin şirketlerin sermaye yapılandırılmalarına katkısı oldukça yüksek olabilmektedir. Yeni teknolojiler demeti bilgi toplumunda telekomünikasyon, mikro elektronik, biyoteknoloji, yeni materyaller, yeni enerji türleri ile mevcut olan üretim süreçlerini mal ve hizmetler kesimi ile büyük ölçüde değişime tabii tutmaktadır. Yenilikçi keşiflerle birbirine bağlı teknolojik gelişmeler bir çok avantajları birlikte getirmektedir. Bu durumda uluslararası sermaye akım süreçleri de yeni yönler ve dinamikler kazanmaktadır⁽¹⁶⁷⁾.

Türkiye bir yandan ihracatı teşvik politikalarıyla dışa açılmayı hedefleyip, bir yandan da dış pazarlarda kalite ve fiyat açısından rekabet etme gereği duyarken öte yandan Avrupa Birliğine dahil olmak için başvurmuş bir ülkedir. Topluluk üyesi

⁽¹⁶⁶⁾ İstanbul Sanayi Odası: "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu", İstanbul Sanayi Odası Özel Sayısı, İstanbul Ağustos 1999, s.117

⁽¹⁶⁷⁾ KARGÜL İsmet Doğan: "Dünyada ve Türkiye'de Sermaye Hareketleri ve Yeni Teknolojiler", Yeni Türkiye, Sayı 28, Temmuz-Ağustos 1999, s.58

Ülkelerin standartlarına erişmek zorunluluğu Türkiye’de yeni teknolojilerin kullanılmasını gerekli kılmaktadır. Fakat lkemizde ağırlıklı olarak emek yoğun, sermaye kıt bir üretim tipi bulunmaktadır. Bu nedenle yoğun sermaye tipi üretim gerektiren yeni teknolojiler ülkemizin yapısına uymamaktadır. Böylelikle sermaye yoğun üretim metodları uygulayan doğrudan yabancı yatırımların istihdam yaratma kapasitesinin yerli yatırımların istihdam yaratma kapasitelerinin altında kaldığı görülmektedir. Buna rağmen, doğrudan yabancı yatırımlar yerli yatırımlardan sermaye ve emek üretim faktörleri açısından daha verimli oldukları için ekonomik gelişmede büyük bir etkinlik gösterebilmektedirler.

SONUÇ

Günümüzde gelişmiş ülkelerdeki çok uluslu şirket yatırımcıları, gelişmekte olan ülkelerdeki emek gücü ve doğal kaynaklardan, politik ve ekonomik istikrar söz konusu olduğu sürece, yükselen pazarlardan, kendi ülkelerinde yatırım yapmaktan daha karlı bir şekilde faydalanarak, uluslararası yabancı yatırımlar yapmaktadırlar.

Uluslararası ilişkilerde güç; sayısı ikiyüze varan devletin elinde olmaktan çıkarak özel birimlerin (çok uluslu şirketlerin, bireysel ağların ve hükümet dışı kuruluşların) eline geçmiştir. Bugün, yaklaşık 250-300 hükümetler arası kuruluş, 40-60 bin arası çok uluslu şirket ve 30-40 bin arası uluslararası hükümet dışı kuruluş, 207 devletle birlikte dünyayı şekillendirmeye çalışmaktadır

Doğrudan yabancı yatırım akışının gelişmekte olan ülkelere yöneldiği ilk yıllarda, yabancı sermayeye karşı korumacılığın söz konusu olması nedeniyle kontrol edilmesi ve kalkınma için yönlendirilmesi olasılığı günümüze göre çok daha kolay olmuştur. Ancak doğrudan yabancı yatırımlara olan talebin artması, söz konusu sermayenin kontrolünü de güçleştirmiştir. Doğrudan yabancı yatırımcılar giderek daha seçici davranma olanağına sahip olurken gelişmekte olan ülkeler arasında doğrudan yabancı yatırım seçme yarışı da hızlanmıştır.

Doğrudan yabancı yatırımın gittiği ülkeye sağladığı bazı yararlar yanında çeşitli sorunları da beraberinde taşıması, konu ile ilgili farklı yorumlara yol açılmasına ve ortak bir görüşe ulaşılamamasına neden olmaktadır. Doğrudan yabancı yatırım ile ilgili iki zıt görüş, belli çevrelerde hala geçerliliğini sürdürmektedir. Fakat günümüzde doğrudan yabancı yatırımın fayda ve zararları konusuna daha objektif ve akılcı bir şekilde yaklaşmak gerekmektedir. Doğrudan yabancı yatırımın neden olabileceği sorunları ve sakıncaları bütünüyle yok etmek mümkün olmasa bile amaç, bunları belli oranda azaltarak en düşük seviyeye indirmek olmalıdır. Doğrudan yabancı yatırımın sakıncalarını en az seviyeye getirmek ve faydalarını en yüksek seviyeye çıkarmak şeklinde oluşturulacak stratejilere ihtiyaç duyulmaktadır. Her doğrudan yabancı yatırım projesini ayrı olarak ele almak ve maliyetleri ile faydalarını objektif bir şekilde ortaya koyarak karar vermek gereklidir. Böyle bir

strateji ile doğrudan yabancı yatırımdan ülke çıkarları için en yüksek seviyede yararlanmak söz konusu olabilecektir. Doğrudan yabancı yatırımların gelişmiş ülkeler arasında ve gelişmekte olan ülkelere doğru yapıldığı da göz önüne alındığında, gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkeleri sömürmesinden ziyade daha çok dünya piyasalarının küçülmesinin ve ulaşılabilir olmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Doğrudan yabancı yatırımlar için gideceği ülkelerdeki doğal kaynakların varlığı, fiziksel altyapı, mal ve hizmet piyasalarının boyutu, kalifiye ve ucuz işgücü, hukuk sistemi ve muhasebe standartları belirleyici olmaktadır. Ayrıca, liberalleşme politikaları, uluslararası sermaye hareketlerine getirilen serbestlik, özelleştirme uygulamaları, şirket birleşme ve satın alımları, uygun uluslararası ortam, haberleşme ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler, sözleşmelerin güvence altına alınması, kamulaştırma risklerinin azaltılması gelişmekte olan ülkelere yönelik doğrudan yabancı yatırımları artırmaktadır. Zengin ve rekabetçi ekonomiler diğer ekonomilere göre daha yüksek oranlarda doğrudan yabancı yatırım çekebilmektedirler. Doğrudan yabancı yatırımların 2000 yılına kadar genelde gelişmiş ülkelere doğru gerçekleştiği görülmekle birlikte, söz konusu akımlar 2001 ve 2002 yıllarında gelişmiş ülkelere doğru bir hız kazanmıştır. Doğrudan yabancı yatırımları ülkelere çekmek isteyen gelişmekte olan ülkeler, ilk aşamada doğrudan yabancı yatırım mevzuatlarını liberalize ederek, piyasaları rahatlatan politikalar uygulamışlardır. İkinci aşamada, hükümetler ülke şartlarını ortaya koyan, aktif olarak dünyadaki doğrudan yabancı yatırımcılarını ülkelere çekmek için uluslararası yatırım ajanslarını kurmuşlardır. Üçüncü aşamada ise yatırım teşvik planları hazırlanmış, ülkenin gelişme öncelikleri belirlenerek, doğrudan yabancı yatırımlar, işletme ve sektör bazında saptanmışlardır. Bu işletme ve sektörlerin ihtiyaç duyacakları sanayi bölgeleri kurulmuş, bu bölgelerin günümüz koşullarına uygun altyapıları oluşturulmuştur.

Gelişmekte olan ülkeler açısından doğrudan yabancı yatırımların çekilebilmesi için yapılması gereken, doğrudan yabancı yatırımın istikrar yaratan bir finans

kaynağı olduğu göz önüne alınarak, gerekli fiziki altyapı ve yasal düzenlemelerin sağlanması ve risk faktörlerinin azaltılarak güven veren bir yapının oluşturulmasıdır.

Yükselen pazar ülkelerine yapılan doğrudan yabancı yatırım akışlarında 1990'larda çok hızlı bir yükselme olmuştur bunun en büyük nedeni de makroekonomik ve yapısal reformların bazı ülkeler tarafından kabul edilmesi ve uygulanması ve buna bağlı olarak büyüme beklentilerinin güçlenmesidir.

Gelişmekte olan ülkelerin global doğrudan yabancı yatırım akışlarındaki oranı 1994 yılına kadar düzenli olarak artmış fakat bu tarihten sonra düşmeye başlamıştır.

1990'lardan 2000'lere kadar bazı ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırımlarda hizmet sektörlerine doğru önemli bir kayma oluşmaktadır. Geleneksel olarak, doğrudan yabancı yatırımlar doğal kaynakların ve üretim girişimlerinin geliştirilmesine yönelik yapılmakta iken 1990'larda doğrudan yabancı yatırımların önemli oranları artan bir şekilde finans ve telekomünikasyon ve daha sonra da toptan ve perakendecilik gibi sektörleri de kapsayan hizmet sektörlerine yönelmiştir.

1990'ların sonunda gelişmekte olan ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırım stoklarının neredeyse % 40'ı hizmet sektörlerinde olmaktadır. 2005 yılına gelindiğinde Doğu Avrupa özellikle ihracat odaklı araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile desteklenmiş üretim sektöründe doğrudan yabancı yatırım çekmede dünya lideri olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğu Avrupa doğrudan yabancı yatırım çekmek için çok avantajlı vergisel teşvikler uygulamaktadır. Doğrudan yabancı yatırım çekmek için uygulanan vergisel teşviklerin etkinliği ve küresel yabancı sermaye akımlarındaki rolü sorgulanmaya başlanmıştır. Vergisel teşviklerin gelişmekte olan ülkelere akan doğrudan yabancı yatırımlardaki etkisi günümüzde bir çok akademisyenin inceleme konusu olmuştur.

Gelişmekte olan ülkelerde uygulanan vergi sistemleri, ülkelerin ekonomik ve sosyal politikalarındaki tercihlere göre değişkenlik gösterebilmekle birlikte, küreselleşme süreci, vergi politikalarını önemli bir ölçüde etkilemekte ve

değiştirmektedir. Finansal piyasaların liberalleşmesi, doğrudan ve dolaylı yabancı yatırımların oranlarının hızla yükselmesi ve uluslararası rekabetin artması ülkelerin uyguladıkları vergi sistemlerinin birbirine yakınlaşmasına yol açmıştır. Özellikle küresel ekonomik ve siyasi olguların gelişmesiyle, doğrudan yabancı yatırımının faydalarının farkına varılması, doğrudan yabancı sermayeye doğru dünya çapında bir rekabet başlatmıştır. Sanayileşmiş batılı ülkeler ülkelere gelen doğrudan yabancı yatırımcılara nakdi yardım veya hızlandırılmış amortisman indirimi gibi teşvikler teklif ederken, gelişmekte olan ülkeler vergi tatilleri ve ithalat vergisi muafiyeti gibi teşvikler sunmuşlardır. Vergi teşvikleri hükümleri gelişmekte olan ülkeler tarafından üstlenilen bir çok vergi reformu programlarında geniş bir yer teşkil etmiştir. Vergi reformlarının amaçları vergi gelirlerini artırmak, vergi yükünün dağıtımındaki haksız farklılıkları ortadan kaldırmak, vergi yönetimini modernize etmek ve güçlendirmek olmasına karşılık vergi teşvik kanunlarının yapılması aksi etkilere sahip olabilmektedir. Bu çeşit yasalar devletin gelirlerini azaltmakta, eşit gelire sahip vergi ödeyenler için vergi yükü dağıtımında yeni farklılıklar getirmekte ve vergi yönetimine yeni yükler bindirmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımcılar nerede yatırım yapılacağına karar verirken sunulan vergi teşviklerinden daha fazlasına bakmaktadırlar, kısa vadeli vergi teşviklerinden çok uzun vadeli faktörleri göz önünde bulundurmaktadırlar. Bir ülkenin genel makroekonomik durumuna, siyasi istikrarına, beşeri ve fiziksel altyapısına, yatırımın genel düzenleyici ve denetleyici yapısına bakmaktadırlar. Çünkü sadece vergi reformları bu tip yatırımların cazip olabilmesi için tek başına yeterli olamaya bilmektedir. Yine de vergisel teşviklerin, doğrudan yabancı yatırımların çekilmesinde temel unsur değilse de çok önemli oldukları söylenebilir. Doğrudan yabancı yatırımlar uzun vadeli yatırımlar olup sadece vergi teşviklerinin sağlanması halinde ülkeye yatırım yapmamakta ancak, diğer koşulların da uygun olması halinde, daha fazla vergisel teşvik sağlayan ülkeler tercih nedeni olabilmektedir.

Diğer bir konuda esas olarak vergi teşviklerinin verimli olmayabilmesidir; çünkü maliyeti (önceden belirlenmiş vergi geliri bakımından) sık sık getirisini aşmaktadır. Teşviklerin yatırımları canlandırdığı ve bu sayede gelen yatırımların faydalarının

maliyeti telafi ettiği ve aştığından dolayı teşviklerin şu ana kadar bir problem oluşturmadığı konusu tartışılmaktadır. Vergisel teşviklerin sağlanması, vergi planlaması ve vergiden kaçınmayı özendirmekte ve ülkelerin vergi tabanlarını erezyona uğratmaktadır.

Vergi teşviklerine karşı yönlendirilen diğer eleştiriler, teşviklerin adil olmadığı çünkü bazı yatırımcılara fayda sağlarken hak kazanamayan diğer yatırımcılara fayda sağlamamakta, vergi yöneticilerine daha fazla yük bindirmekte ve kimin hak kazanıp kazanamadığına karar verirken şeffaflık konusunda zaafiyete sebep olduğudur. Vergi teşviklerinin aleyhindeki bu eleştirilere rağmen gelişmekte olan ülkeler onları artırarak kullanmaya devam etmektedir.

Vergi politikasının ve vergilemenin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkileri son yıllarda bir çok çalışmada ele alınmaktadır. Bazı çalışmalar genel olarak vergi sisteminin ve politikasının etkisi üzerinde dururken, diğerleri özellikle kurumlar vergisi olmak üzere spesifik bazı vergilerin etkisini incelemektedir. Teorik nitelikteki çalışmalar üretim maliyetlerini ve net karları etkileyen vergilerin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisinin önemli olduğunu savunurken vergilerdeki değişikliklerle doğrudan yabancı yatırım düzeyi arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışan ekonometrik çalışmalar çoğunlukla çelişkili ve ikna edici değildir. Bunun temel nedeni etkili olan vergi dışında çok sayıda faktörün olmasıdır. Bu çalışmalarla ulaşılan sonuçlar topluca değerlendirildiğinde vergi sistemi, vergi politikası ve spesifik vergilerin çok uluslu şirketlerin yurtdışında yatırım kararını almaları üzerinde fazla bir rolünün olmadığını; yer seçimi ile ilgili kararlarda önemli bir role sahip olduğunu; piyasaya dönük yatırım kararı alanlardan daha çok kaynaklara yönelik yatırım kararı alanlarda daha önemli olduğunu ve doğrudan yabancı yatırımlarda önemini gittikçe arttırmakta olduğunu ileri sürebilir.

Kısıtlı pazar alanı, disipline edilmemiş veya donanımsız işgücü ve ülkenin altyapısındaki eksiklikler; vergi teşvikleri olsa bile; yabancı sermaye akışının önünü keser. Şeffaflık, yönetim, adli sistemin adil işlemeyişi ve sanayi faaliyeti ile ilgili konularda vergi reformunu uygulamadaki verimsizlik veya beceriksizlik gelişmekte

olan ülkelerde yabancı sermayeyi engelleyen diğer faktörler olarak düşünülür. Bu yüzden vergi teşvikleri bu olumsuz faktörleri telafi edemez.

Gelişmekte olan ülkelere doğrudan yabancı yatırımlara yönelik talep gün geçtikçe artmaktadır. Bu ülkelerin önemli bir kısmının doğrudan yabancı yatırımları çekme yarışından başarılı çıkabileceği beklenemez. Ülkemiz gibi potansiyeli olan bir ülkenin de karşısında en azından Avrupa Birliği'ne tam üye olmuş Portekiz, İspanya ve Yunanistan gibi ülkeler vardır. Ve bu ülkeler Türkiye ile kıyaslandığında doğrudan yabancı yatırım çekebilmek için daha büyük gayret içerisinde olduklarıdır.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere gerekli olan yatırımların yapılabilmesi kolay değildir. Çünkü gelir dağılımının bozuk olması ve yüksek enflasyon gibi problemler tasarrufları azaltmakta, buna karşılık tüketimi arttırmaktadır. Tasarrufların yeterli olmaması gerekli olan yatırımların yapılabilmesi için doğrudan yabancı yatırımları zorunlu hale getirmektedir. 1980'li yıllara kadar Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar konusunda fazla aşama kaydedilememişse de bu yıllardan sonra önemli bir ilerleme sağlanmıştır. Doğrudan yatırımlarda verilen teşviklerin de etkisi ile 1980 sonrası yabancı sermaye yatırımlarında önemli artışlar olmuştur.

Türkiye bir yandan ihracatı teşvik politikalarıyla dışa açılmayı hedefleyip, bir yandan da dış pazarlarda kalite ve fiyat açısından rekabet etme gereği duyarken öte yandan Avrupa Birliğine dahil olmak için başvurmuş bir ülkedir. Toplum üyesi ülkelerin standartlarına erişmek zorunluluğu Türkiye'de yeni teknolojilerin kullanılmasını gerekli kılmaktadır. Fakat ülkemizde ağırlıklı olarak emek yoğun, sermaye kıt bir üretim tipi bulunmaktadır. Bu nedenle yoğun sermaye tipi üretim gerektiren yeni teknolojiler ülkemizin yapısına uymamaktadır. Böylelikle sermaye yoğun üretim metodları uygulayan doğrudan yabancı yatırımların istihdam yaratma kapasitesinin yerli yatırımların istihdam yaratma kapasitelerinin altında kaldığı görülmektedir. Buna rağmen, doğrudan yabancı yatırımlar yerli yatırımlardan sermaye ve emek üretim faktörleri açısından daha verimli oldukları için ekonomik

gelişmede büyük bir etkinlik gösterebilmektedirler. Doğrudan yabancı yatırımların bir ülkeye çekilebilmesi için uygun yatırım ortamının oluşturulması şarttır. 4875 sayılı yasa ile bürokratik işlemlerin olabildiğince önlenmesi konusunda önemli adımlar atılmıştır.

KAYNAKÇA

AKIN Emrah

2005 “Çokuluslu Şirketler, Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ve Vergisel Teşvik”, **Yaklaşım**. Yıl 13, Sayı 148, Nisan: 65-72

AKPINAR Hasan Aslan

2000 **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Teşviki Ve Korunmasında İkili, Bölgesel ve Çok Taraflı Uluslararası Anlaşmalar: Yerleşik Uygulamalardan Yeni Yönelimlere**, (Uzmanlık Tezi), Ankara, T.C. Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü

AKTAN, Coşkun Can

2004 **Rekabet Gücü Ve Türkiye**. Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayın No 255

AKTAN Coşkun Can ve İstiklal Y. VURAL

2004 **Rekabet Gücü Ve Rekabet Stratejileri**. Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Rekabet Dizisi:2, Yayın No :254,

2004 **Yeni Ekonomi Ve Yeni Rekabet**. Ankara: Türkiye İşveren Konfederasyonu Rekabet Dizisi:1, Yayın No 253

ALPAR Cem

1985 **Dünya Ekonomisi Ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar**. Ankara: 1. Basım, Evrim Yayınevi, Aralık

ALPAR Cem ve Tuba ONGUN

1988 **Dünya Ekonomisi Ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar**. İstanbul: Evrim Yayınları No:20

ALPTÜRK Ercan

2004 “Yabancı Sermaye Yatırımlarının Vergisel Boyutu”, **Vergi Sorunları**. Sayı 184, Ocak: 21-26

AY, İsmail Cem

2002 “Küreselleşme Sürecinde Bölgeselleşme Eğilimlerinin Dinamikleri”, Küreselleşme: İktisadi Yönelimler ve Sosyo Politik Karşıtlıklar, Alkan Soyak (Ed.), Om Yayınevi, İstanbul

AYKIN Hasan

2006 “Uluslararası Ampirik Çalışmalar Işığında Vergi Teşviklerinin Etkinliği”, **Yaklaşım**. Yıl 14, Sayı 160, Nisan: 43-47

- BAĞRIAÇIK Atilla,
2002 “Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları ve Serbest Bölgeler Aracılığı İle Yabancı Sermayeyi Kolaylıkla Ülkemize Çekebiliriz-1.” **Yaklaşım**. Yıl 10, Sayı 119, Kasım: 22-34
- 2004 “Türkiye’deki Serbest Bölgeler Üzerine Bir Değerlendirme”, **Yaklaşım**. Yıl 13, Sayı 154, Ekim, s.16-20
- BAŞLAR Kemal
2005 **Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar**. USAK: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları.
- BAŞOĞLU, Ufuk., N. ÖLMEZOĞULLARI ve İlker PARASIZ
1999 **Dünya Ekonomisi Küreselleşme, Finansal Kurumlar ve Küresel Makro Ekonomi**. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları
- BİLDİRİCİ Ziyaettin
1989 **Çeşitli Ülkelerde ve Ülkemizde Yatırımları Özendirici Vergi Teşvikleri**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 329
- BRAND H.
1977 **Global Capitalism and the Decay of Employment Policy**. London, Dissent
- BULUTOĞLU Kenan
1970 **Türkiye’de Yabancı Sermaye**. İstanbul: Gerçek Yayınevi
- CEM İsmail
1973 **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi**. İstanbul: Cem Yayınları, 3.Baskı
- CMCG
2003 “Foreign Direct Investment In Emerging Market Countries” www.imf.org/external/np/cm/cg/2003/eng/091803.HTM
- ÇANKAYA Mehmet
2004 Doğrudan Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler ve Bu Faktörlerin Türkiye Açısından İncelenmesi”, Şubat, **Vergi Dünyası**. Sayı 270, 95-98

ÇETİNTAŞ Hakan

- 2001 Global Bir Ekonomide Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Rekabet”,
<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/tem2001/global.htm>
 18.05.2006

DEMİRCAN Hayrettin,

- 2003 **Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri.** Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Araştırma İnceleme Dizisi No:35

DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ

- 1973 **Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50. Yılı,** Ankara

DICKEN, Peter

- 1992 **Global Shift: The Internationalization of Economic Activity**
 Newyork: Gold Press, II. Edition

DOĞAN Zeki

- 2004 “Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin Sağladığı Vergisel Avantajlara İlişkin Son Değişikliklerin Analizi” **Vergi Dünyası.** Sayı 281, Ocak: 94-100

DPT

- 2000 **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu.** Ankara

DUMAN Ömer

- 2002 “Serbest Bölgelerden Elde Edilen Kazançların Vergilendirilmesi”, **Vergici ve Muhasebeci İle Diyalog Dergisi.** Sayı 169, Mayıs: 73-81

EASSON Alex

- 2004 **Tax Incentives For Foreign Direct Investment.** The Netherlands: Kluwer Law International

ERDOĞAN Ozan Ahmet

- 2003 “Yabancı Sermaye Yatırımları İle İlgili Son Düzenlemelerin Değerlendirilmesi” **Vergici ve Muhasebeci İle Diyalog Dergisi,** Yıl 18, Sayı 187, Kasım :132-137

ERGÜL Nuray

- 2004 “Ülkemizde Doğrudan Yabancı Yatırımların Durumu”, **Vergi Dünyası.** Yıl 23, Sayı 270, Şubat: 147-151

EROĞLU, Ö ve ALBENİ, M.

2001 **Küreselleşme Ekonomik Krizler ve Türkiye.** Isparta: Bilim Kitabevi

EROL Ahmet

2000 “Yabancı Sermaye (I)”, **Mükellefin Dergisi.** Eylül sayı 93 : 72-83

ERTEKİN, SUBAŞI, Meriç

2000 “Doğrudan Dış Yatırımların Yatırımcı Ülke Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, **Afyon İ.İ.B.F. Dergisi.** Cilt, 2, Sayı, 1, Temmuz: 59-73

ESENER Ömer

1997 **Stratejik Ortaklıklar.** İstanbul: İMKB Yayınları

FREEMAN,C-SOETE,L

2003 **Yenilik İktisadi.** (Çev.Ergun TÜRKCAN) Ankara: Tübitak Yayınları

GERÇEK Adnan, GİRAY Filiz, KOBAN Emine

1998 **Avrupa Birliği ve Türkiye’de Yatırımlara ve İhracata Yönelik Vergi Teşvikleri ve Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi.** Bursa: Minerva Ofset A.Ş

GİRAY Filiz

2005 “Küreselleşme Sürecinde Vergi Rekabeti ve Boyutları”, **Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi.** Cilt 5, Sayı 9, Mayıs:94-101

GÜNAYDIN İhsan

1998 **Vergi Politikalarının Uluslararası Doğrudan Sermaye Yatırımları Üzerine Etkisi,** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Trabzon, T.C. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

2005 “Kurumlar Vergisi Oranlarındaki Uluslararası Gelişmeler ve Türkiye’nin Kurumlar Vergisi İçin Olası Etkiler”, **Vergi Dünyası.** Sayı 288, Ağustos: 117-133

GÜNAYDIN İhsan ve TERZİ Harun

1997 “Ekonomik Kalkınmada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Rolü: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi.** Mart: 52-68

HEADY Christopher

2006 Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Politikaları: OECD Deneyimlerinden Neler Öğrenilebilir”,(Çeviren:Erkan Yetkiner), **Vergi Dünyası.** Sayı 294, Şubat: 32-42

İNCESULU İpek

- 1993 “Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Etkileyen Faktörler ve Türkiye, (Uzmanlık Tezi) T.C. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara

İREM Nazım

- 2004 “Osmanlı Reformculuğu, Avrupalı Bilimler ve Milliyetçilik: Kısmi Bilimden Bütüncül Bilime Doğru Dar’ül Fünun”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi**. Cilt 5, Sayı 1, İzmir: 232-250

İstanbul Sanayi Odası

- 1999 **Türkiye’nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu**. İstanbul: İstanbul Sanayi Odası Özel Sayısı ,

KARGÜL İsmet Doğan

- 1999 “Dünyada ve Türkiye’de Sermaye Hareketleri ve Yeni Teknolojiler”, **Yeni Türkiye**. Sayı 28, Temmuz-Ağustos, 582-586

KARLUK Rıdvan

- 1991 **Uluslararası Ekonomi**. İstanbul: Bilim Teknik Yayınları

- 1983 Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları. İstanbul: İTO Yayınları

KIRIKTAŞ İlhan

- 2005 “Serbest Bölge Kaynaklı Kazançların Dağıtımını Transferi”, **Vergi Dünyası**. Sayı 290, Ekim: 33-40

KOVANCILAR Birol

- 2003 “Ülkemizde Yatırım Ortamının İyileştirilmesi, Yatırımların Teşviki Ve Avrupa Birliği Uygulamaları Çerçevesinde Alternatif Modeller, TUGİAD

LALL Sanjaya

- 1995 “Employment and Foreign Investment: Policy Option For Developing Countries”, **London International Labour Review**. Vol: 134, No:4-5 :530

MUTER Naci B. ve KOVANCILAR Birol

- 2004 “Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Teşvik Rekabetinin Türk Kamu Mali Yapısı Üzerine Olası Etkileri: Türk Vergi ve Teşvik Sistemine Yönelik Öneriler”
http://www.uludag.edu.tr/maliyesempozyumu/4_2_b.muter-b.kovancilar.doc , 30.05.2006

NYIKA, Gaspar Asheri

- 2003 "Using Tax Incentives to Attract Foreign Direct Investment In Developing Countries, Balancing The Costs and Benefits."
www.chr.up.ac.za/academic_pro/llm2/documents/Nyika
%20Paper%20Part%20I.doc (30.05.2006)

OECD

- 2003 Tax Policy Assessment and Design In support Of Direct Investment
www.investmentcompact.org/dataoecd/46/14/34466352.pdf
(31.05.2006)
- 2004 Check List For Foreign Direct Investment Incentive Policies
www.oecd.org/dataoecd/45/21/2506900.pdf (30.05.2006)

ORGAN İbrahim ve ORGAN Arzu

- 2006 "Vergisel Avantajlı İki Bölge: Serbest Bölge, Teknoloji Geliştirme Bölgeleri" **Vergi Dünyası**. Sayı 294, Şubat: 154-159

ÖKÇÜN Gündüz

- 1971 **Türkiye İktisat Kongresi**. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını

ÖZ N. Semih

- 2006 "Avrupa Birliği'nde Kurumlar Vergisi Oranlarında Değişim – I", **Yaklaşım Dergisi**. Yıl 14, Sayı 157, Ocak, s.90-93

ÖZDEMİR R. Ali

- 2006 "Kurumlar Vergisi Değişikliklerinin Toplam Vergi Yükü, Gelir Dağılımı ve Bütçe Dengesine Etkileri", **Vergi Dünyası**. Sayı 296, Nisan: 180-190

ÖZDİN Ali

- 2003 "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu", **Vergi Dünyası**. Sayı 267, Kasım:112-119

ÖZENÇ Mehmet Orhan

- 1997 "Finansman Fonu İle Teşvik Belgesiz Yatırım İndirimi İlişkisi", **Vergi Sorunları**. Sayı. 101

PEHLİVAN Osman, GÜNAYDIN İhsan

- 1996 "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Vergilendirilmesi", **Vergi Dünyası**. sayı 174, Şubat: 121-139

SARKAR Ranjan Chitta

- 2004 **Tax Incentives And Economic Growth An International Comparison**. New Delhi, India: New Century Publications

SEYİDOĞLU Halil

2001 **Uluslararası İktisat**. İstanbul: Güzem Yayınları

STAUB Selva

1997 **Türkiye’de Çok Uluslu İşletmelerin Vergilendirilmeleri**,
(Yayınlanmamış Doktora Tezi) Eskişehir T.C. Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ŞAYLAN Gencay

1997 **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**. Ankara: Kigem
Yayınları

THOMSEN Stephen ve Woolcock Stephen

1993 **Direct Investment and European Integration Competition Among
Firms and Governments**. London: The Royal Institute Of
International Affairs, Printer Publishers

TONAK Ahmet

1998 “Çok Taraflı Yatırım Anlaşmasının Bağlamı: “Küreselleşme” ve
Yabancı Sermaye”, **Toplum ve Bilim**. Sayı 77, 1998: 69-81

TÖRE, Nahit

2005 “Dünyada Yabancı Sermaye Akımları”,
[www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/
kitaplar/kitap2/dunyayabsermaye.doc](http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/dunyayabsermaye.doc) (30.05.2006)

TUĞLU, Ali

2003 “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bu Yatırımların
Vergilendirilmesi –I”, **Yaklaşım Dergisi**. Yıl 11, Sayı 125,
Mayıs: 104-110

TUNCER Selahattin

1999 **Serbest Bölgeler ve Yabancı Sermaye**. Serbest Bölgeler ve Yabancı
Sermaye Semineri, İktisadi Araştırmalar Vakfı, ESBAŞ, İstanbul

2000 “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları”, **Mükellefin Dergisi**,
Haziran, sayı 90: 100-107

TÜRKİYE TİCARET SANAYİ , DENİZ TİCARET ODALARI VE TİCARET
BORSALARI BİRLİĞİ

1978 **İktisadi Rapor**. Ankara

UNCTAD

1998 **World Investment Report**, New York and Geneva, United Nations

URAS Tevfik Güngör

1979 **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul, Formül Matbaası

UYANIK Kemal N.

2001 “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları 1”, **Yaklaşım Dergisi**, Yıl 9, Sayı 106, Ekim: 59-65

UYSAL, Doğan

2003 **Küreselleşme ve Gelişmekte Olan Ülkeler**, Konya: Çizgi Kitabevi

VAN AGTMAEL Antoine W. ve PARK Keith K.

1992 **The World’s Emerging Stock Markets: Structure, Development, Regulations & Opportunities**. USA: (Guide To World Market Series), McGraw Hill Publishers

WORLDBANK

1999 **Global Development Finance**. USA: Oxford University Press

YASED

1989 **Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımı ve Beklentiler** Ankara: Yased Yayınları

ZENGİN Ahmet

2003 “Türkiye Ekonomisi Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Bir Değerlendirme”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**. Yıl 18, Sayı 203, Şubat: 53-68

<http://www.turmob.org.tr/turmob/basin/02-05-2002.htm> 07.05.2006

http://www.alomaliye.com/aralik_05/bkk_2005_9808_belgesiz.htm 04.05.2006

http://www.alomaliye.com/veysi_yesilkaya_amort.htm 06.05.2006

[http://www.turmob.org.tr/turmob/basin/19-04-2001\(3\).htm](http://www.turmob.org.tr/turmob/basin/19-04-2001(3).htm) 18.05.2006

<http://www.canaktan.org/yeni-trendler/küresellesme/nedenler.htm> 03.05.2006

http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/ys_yatirim.xls, 09.05.2006

http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/izin_ulkeler.xls 10.05.2006

http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/faaliyet_ulkeler.xls 09.05.2006

www.foreigntrade.gov.tr/ead/strateji/I-3.htm 11.05.2006

www.idari.cu.edu.tr/igunes/makale/tesvik.doc .12.05.2006

www.treasury.gov.tr/yayin/tug/degerlendirme/hayrettin1.htm 15.05.2006

www.akademiktisat.net/makaleler/kobi_tesvik.htm 16.05.2006

<http://www.iasp.ws/information/definitions.php?cc=>, 20.05.2006

Dosya adı: tez serkan korucuoglu
Dizin: D:\tezenonhaliyleverilen
Şablon: C:\Documents and Settings\SERKAN_1\Application
Data\Microsoft\Templates\Normal.dot
Başlık:
Konu:
Yazan: SERKAN_1
Anahtar Sözcük:
Açıklamalar:
Oluşturma Tarihi: 08.05.2006 10:16
Düzeltilme Sayısı: 521
Son Kayıt: 19.07.2006 11:33
Son Kaydeden: SERKAN_1
Düzenleme Süresi: 4.731 Dakika
Son Yazdırma Tarihi: 19.07.2006 11:34
En Son Tüm Yazdırmada
Sayfa Sayısı: 117
Sözcük Sayısı: 30.615(yaklaşık)
Karakter Sayısı: 174.508(yaklaşık)